

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

SZERKESZTI

DR. BORBÉLY ISTVÁN

FŐMUNKATÁRSÁK

DR. BIRÓ VENCEL, DR. BITAY ÁRPÁD, DR. BUDAY ÁRPÁD,
DR. CSÜRY BÁLINT, DR. GELEI JÓZSEF, DR. GYÖRGY LAJOS,
DR. HIRSCHLER JÓZSEF, KELEMEN LAJOS, DR. KRISTÓF GYÖRGY,
DR. MOLDOVÁN GERGELY, REMÉNYIK SÁNDOR, SZABOLCSKA MIHÁLY,
DR. TAVASZY SÁNDOR, DR. VARGA BÉLA.

LVI. (I.) ÉVFOLYAM.

7. SZÁM.

1924. JUNIUS—SZEPTEMBER.

TARTALOM:

Oldal

Szépirodalmi szemle.

- Egy negyedév magyar szépirodalma. Irta dr. Császár Elemér. 161
Szombati Szabó István költeményei. Irta dr. Borbély István. 176
Új könyvek. Ismertették dr. Császár Károly, Rass Károly, bi. I.
Kovács Ferenc. 187
A népszinmű. Irta dr. Moldován Gergely. 197

Tudományos szemle.

- Kant. Irta dr. Makkai Sándor. 203
Az erdélyi műemlékek ügye a román impérium alatt. Irta dr. Buday
Árpád. 208
Följegyzések Salamon Ferencről (I. közl.) Irta dr. Márki Sándor 212
Miért nem hívták a magyarok Erdélyt „Hét vár”-nak? Irta dr.
Karácsonyi János. 216
A nyugat-európai kultúra sorsa Spengler filozófiájának tükrében.
(IV. és befejező közl.) Irta dr. Tavaszzy Sándor. 218
Új könyvek és folyóiratok. Ismertették: dr. Gál Kelemen, dr. Kiss
Ernő, Kauntzné Engel Ella, dr. Csüry Bálint, dr. Kristóf György 223
A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje (1919—1923).
Irta dr. György Lajos. 239

Román szemle.

- Dacoromania. Ismertette Pop Sever. 258

Különlétek.

261

CLUJ—KOLOZSVÁR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1924.

Ara: 30 lej.

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

Megjelenik minden hónapban
július és augusztus kivételével.
Előfizetési ára egész évre belföldön
150 lej; külföldön 200 lej.

SZERKESZTI
DR. BORBÉLY ISTVÁN
TANÁR.

Szerkesztőség is kiadóhivatal
Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium.
Az előfizetési díjak ugyanide **Kovács**
Kálmán tanár, unitárius püspöki
titkár címére küldendők.

EGY NEGYEDÉV MAGYAR SZÉPIRODALMA.

A legtöbb kritikus olyan, mint az a turista, aki csak megy, csak megy előre, egy-egy érdekesebb természeti képnél megáll, gyűjti magába a benyomásokat, — de soha sem tekint vissza a bejárt vidékre, hogy egységes szemléletbe foglalja össze a látottakat. Pedig az ilyen összefoglalás, a visszatekintés egy hosszabb időköz költői termésére, nemcsak az olvasónak tanulságos, hanem tanulságos a kritikusnak is. Amaz a költői művet a tervszerű szemlében magasabb szempontból tekintheti át, a kritikus szeme pedig hozzászokik a nagyobb szemhatárhoz, a távolságok áthidalásához, az egységes mérték alkalmazásához.

Kisértsük meg az immár múlttá vált jelennek — a három utolsó hónapnak — magyarországi szépirodalmát vázlatos összképben megrögzíteni.

I. Széppróza.

Az újabb magyar elbeszélő irodalomnak egy föltűnő vonása — már a háború óta megfigyelhetjük — a novellának fokozatos visszaszorulása a regény mellett. Mint minden szellemi jelenségnek, ennek is lenyúlik egyik gyökere az élet nemzetgazdasági rétegébe s a novella elhanyagolásának egyik oka kétségkívül a papirhiány, mely az ujságokat és a szépirodalmi folyóiratokat, az elbeszélések melegágyait, terjedelmük korlátozására kényszerítette. Volt idő, mikor novellát Magyarországon nem lehetett elhelyezni, csak tárca-novella formájában, beleerősztolva a három-négy tárca-hasáb Prokrusztos-ágyába. De közre kellett hatnia valamilyen mélyebb oknak is, mert a kiadók, akik csalahatlan mérő-őnjukkal kémlelik az olvasó közönség érdeklődését, még ma is vonakodnak az elbeszélés-kötetek kiadásától.

Az optimisták szerint minden rossznak megvan a maga jó oldala: a novellák számbeli megfogyatkozása valóban azzal a nem várt jó következménnyel járt, hogy értékük emelkedett. Ebben a negyedévben három novellás kötet jelent meg, s mindegyik komoly, számottevő. Szabó Dezső új novellái, melyeket *Jaj* című kötetébe foglalt, jobbára nem igazi novellák, hanem életképek, s nekem naturalisztikus irányuk miatt nem rokonszenvesek. Nem szeretem a naturalizmus sivár alkotásait, de tagadhatatlan, hogy Szabó Dezső egyik-másik életképében van igazság és jellemző erő: így az élhetetlen, akaratnélküli ember vergődésében (*Bajkó Zsigmond öngyilkossága*) s egy munkáscsalád vasárnapi délutánjának rajzában (*Kirándulás*). Még tisztább régiókba emelkedik a halál kibékítő, gyűlölséget, ellentéteket elsimító hatalmának éreztetésével a *Halál* c. Nagy csapás nemcsak az íróra, de a magyar irodalomra is, hogy Szabó nem tudja féken tartani lobogó temperamentumát. Megrontja az először stíljét. Mindenáron az újat, a szokatlant, az eredetit, a tarkát hajszolva, stílje gyakran bizarrá, keresetté, értelmetlenné, sőt türhetlenné lesz. A gyűlölet pedig, amely szívében a kereszténység, kivált a katholicizmus, az urak és a gazdagok ellen tombol, sokszor a művészi hatást veszélyezteti. Még a romantikusokat is veszedelembe sodorja, ha a lélekviharai elhatalmasodnak rajta, mennyivel inkább a naturalistát, aki az élet képét a maga nyers valóságában akarja adni.

Zilahy Lajos, akinek szinpadi sikeréről más helyütt számolok be, mint novellista is sikert aratott *Az ezüstszárnyú szélmalom* c. kötetével. Zilahy nemcsak jól tud elbeszélni — ez manapság elég gyakori jelenség —, hanem van mondani- valója is, vannak témái — s ez már ritkább. Kis kötetében vagy 25 elbeszélést ad, s mindegyiknek van magja, mindegyikben van életrealó ötlet. Igaz, hogy rendszerint elnagyolva dolgozza ki, s a legtöbb nem is egyéb pusztá ötletnél, de ezek sem afféle pointe-be csattanó anekdoták, hanem ellenkezőleg, ötletbe sűrített történetek. Ezek teszik kötetét kedvessé a nagyközönség előtt. Én azonban jobban szeretem Zilahynak azt a pár novelláját, amelyek mélyén valami komoly hang csendül meg. Ilyenkor az író kedves, mulattató arca mögül kivillan a kisemberek nagy problémái iránt fogékony lélek. E komoly novellák sorában legszebb *Mikor halt meg Kovács János?* Ebben a kis novellában meglebben valami a végességnek fáj-

dalmas érzetéből: ami az *Ember tragédiája* faraójának a gulára évenként lerakódó porréteg, az a szegény, semmi-ember Kovács Jánosnak az esőcsöppek, melyek nevének utolsó nyomait is elmoszák.

Bartóky József — egyéniségét a Petőfi-Társaságba választásával kapcsolatban a múlt számban jellemeztem — a *Mécs világ* c. kötetében egyik legkiválóbb novellistánknak bizonyul. Minderinapi történeteket mond el, kisebb részben a múlt, nagyobb részben a jelen világából, de mindegyikkel megfogja az olvasó szívét. Elsősorban elbeszélő művészete az, ami vonzóvá teszi őket: a mesterkélttség nélküli közvetlenség, az élénk szemléletesség és az a csodálatos tehetség, hogy könnyed és súlyos tud lenni egyszerre. A novellák hatásának és értékének másik gyökere azonban mélyebbre ereszkedik: az író nemesen érző, meleg szívébe, emelkedett világnézetébe és gazdag emberismeretébe. Kiválasztja a modern élet egypár jellemző típusát s mindegyiket érdekes mese keretében úgy mutatja be, amint a valóságban föltűnnek — s ez a belső igazság keresztül sugárzik egész valójukon. De keresztül sugárzik az író világfölfogása is, a nemes realizmus, mely az életet nem színezi ki szubjektív, hazug vonásokkal, hanem egyaránt meglátja benne a nemeset és az aljast. Hogy több szennyet talál ott, mint szépet, talán még az sem pesszimizmusra vall, — csak éles, tisztánlátó szemre.

A regény, a novellának e rokon műfaja, nemcsak népszerűbb, hanem manap a legkedveltebb műfaj. Csak egy bizonyítékot említek, de ennek a súlya annál nagyobb, mert nem a szürke elmélet szolgáltatja, hanem az élet, a gyakorlat arany fájáról szakítottam. Külföldi novellás kötetet évek óta nem fordítatnak le az élelmes kiadók (csak Maupassant novellái jelennek meg a francia szerző sorozatos magyar kiadásában), idegen regényeket azonban tucat-számba, köztük olyanokat is, amelyeknél sokkal különbeket írnak magyar szerzők. Pedig ezúttal nem túlságosan erőltették meg magukat regényíróink. A nevesebb magyar regényírók közül alig egy-kettő szerepel sorukban s igazán értékes csak a történeti regények között akad, — de azért a legújabb magyar regényirodalmunk képe sem vigasztalan. Munkásokban nincs hiány, fiatal kezdők és kipróbált régi erők egyformán döngetik a regény hatalmas épületét.

Uj nevet a lefolyt évnegyed csak egyet vetett fel, Réti

Ödönét. Regénye, a *Zorka*, még kiforratlan írónak mutatja: valójában nem is egy, hanem három írói egyéniség kandikál ki belőle, s ez baj. Az első író nyers naturalista, ez írta a megnyitó fejezeteket. Egy kis városka tanító-világát rajzolja torz vonásokkal: alkoholizmus, rágalmazás, feljelentés, sunyi érzékiség. A regény gerince egy másik íróra vall: egyszerű szerelmi história egy derék fiatal tanár és fölnőtt tanítványa között, Marlitt szellemében, kopott színekkel, halvány vonásokkal, de nem minden báj nélkül. A befejezés ismét más hangnemben, más stílusban szól. Ez romantika a 60-as évek novelláinak receptje szerint: a vetélytárs gyilkos merénylete, a hősnő gyilkossági kísérlete, mire a zord apa megenyhül és ráadja az ifjú párra az addig megtagadott áldást. Mese, mese, de legalább megvan az az érdeme, hogy a visszataszító pálinkabűz, mely az elején orrunkat csavarja, a végén a rózsavíz enyhe illatává tisztul. Lesz-e az ifjú íróból valami? Nehéz biztató feleletet adni, az ilyen üres meséknek ma már lejárt az idejük.

Két gyakorlott, de ritkán megszólaló írónk nem is ilyen pusztán mesélgetéssel vesződik, hanem komolyabb föladatokkal. Pásztor Árpád roman à thèse-t írt. A *színésznő férje* azt a tételt akarja igazolni, hogy tisztességes polgár-ember nem vehet színésznőt feleségül, mert a színésznőnek lelke is, teste is mindenkié, s ha a férj nem nyugszik bele ebbe az igazságba, ez a tudat megmérgezi életét. Maga a tétel is hazug, s még hazugabb a bizonyítás: két beteg, perverz emberrel, egy tisztátalan testületű hisztérika és egy pipogya, hitvány férfi sorsában nem lehet egy társadalmi kérdésre általános érvényű feleletet adni. Maga a történet nagy rutinnal van elbeszélve, de a vékonypénzű, elcsépelet históriát sem szertelenségekkel és túlzásokkal, sem ízléstelenségekkel nem lehet érdekessé tenni. Már pedig Pásztor kivált ilyen eszközökkel dolgozik.

Ugyancsak a színész-életből meríti regényének — *A színész és leánya* tárgyát G. Miklóssy Ilona. Nem problémával vesződik, hanem lélektani föladatot akar megoldani, olyat, amely nem volna méltatlan Balzachoz sem. Egy levezett hős-színésznek története, akit könnyelműsége elmerít a sárba, de apai érzelme, leánya iránti szeretete glóriát von feje köré. A mese vezetése nem mindig biztos, a befejezés inkább csak megható, mint megnyugtató, az emberek, akik föllépnek, hol színtelenül, hol túlságosan élénken vannak festve, de amin a regény sarkallik,

a hős lelki élete, az élesen, a maga igazi emberi valójában rajzolódik elénk. Ennek az ember-roncsnak, egy modern Père Goriot-nak karakterét harmonikusan megrajzolni művészi feladat volt, mert nem egy mindennapi és szimpla lélek tükröződik benne; s annál nehezebb, mert egy alapjában bűnös ember számára kellett megnyernie rokonszenvünket. Magából a meséből pedig az író emelkedett tiszta erkölcsi értéke hangzik ki: mindenkit lelkének azon a pontján ér a büntetés, ahol megfészkelte magát a bűn.

Amit a magyar nemzetnek Petőfivel együtt legnagyobb költője, Arany, öregen, betegen restelt volna megtenni, azt egy előkelő gesztussal megtette a fiatal, egészséges Móricz Zsigmond: piacra dobta egy töredékes művét. És hozzá milyen követeléssel! Vegyétek és olvassátok a *Jó szerencsét* c. regényt, mert *történeti dokumentum!* Három jelentéktelen embernek, egy szegény flótásnak, egy dzsentrí-mérnöknek és egy gyáros léha, élvvagyó feleségének vázlatos története: az előbbivel nem történik valójában semmi, élete az elijesztően szürke hétköznap, a másik kettőt összeköti egy felületes, érzéki viszony: még mikroszkóppal sem lehet ebben a zavaros, zilált históriában valamit a múlt jellemző vonásaiból, a történet szelleméből fölfödözni. Mít tudott volna csinálni ebből a torzóból Móricz, annak megállapítására nem vállalkozom, mert jóslással nem szívesen foglalkozom, de félek, hogy egyetlen, egyébként nem csekélyérdeme nem segítette volna az esztétikai értékküszöb fölé. Ez az érdeme a jellemrajz. Embereit minden túlzás és torzítás nélkül, a maguk emberi valóságában rajzolja, nem jobbaknak és nem rosszabbaknak a mindennapiaknál, de mégis úgy, hogy fölkeltsék érdeklődésünket. Az oszlopok hát meglettek volna, de nem igen van mit hordozniok, s ez regénynél elég baj.

A három új történeti regény közül egyet ki kell kapcsolnunk. Kóbor Noémi *Koppány vezére* már nem első próbálkozása ugyan az irodalom terén a fiatal hölgynek, de egészen értéktelen, tele olyan galimathiaszokkal, amelyek Szabó Dezső képtelen képeit is megszégyenítik. A másik két regény szerzői — sajátóságos véletlen — mindketten a renaissance-ba nyúlnak vissza tárgyért. Egyikük, népszerűség és közbecsülés tekintetében ma az elsők között van, Surányi Miklós a magyar renaissance-ba megy, Mátyás király udvarába, s *A nápolyi*

asszony c. Beatrix királynéről írt hatalmas, kétkötetes regényt. Valójában inkább történet, mint regény, de történetnek meg túlságosan regényes és színes, helyenként még a kronológiával is hadilábra kerül. A nagy király életének utolsó öt évét rajzolja meg, de úgy, hogy az érdeklődés középpontjában a királyné áll, az ő dicsvágyó terveiből és szerelmes kalandjaiból alakul össze a mese. Ez az eseménysorozat azonban nem fejlik egy-egy, szerves mesévé, hanem átalakul keretté és arra szolgál az írónak, hogy azt élénk, gyorsan perdülő — gyakran erőtikus — jelenetekkel, érdekes alakokkal és színes korrajzzal töltsé ki. A mesére nem vet sok ügyet, széttördeli önmagukban érdekes, megkapó és belsőleg igaz, de egymással csak lazán kapcsolódó, nagyrésztben ellentmondó s ezért diszharmoniót keltő mozzanatokra. Így a regény érdeme nem az összhatás művészi voltában jelentkezik, hanem a képzelet részlet-munkájában, abban az erőben, mellyel az egyes alakokat, egyes helyzeteket megrajzolja és valami csodálatos színpompába borítja. Korrajzaival meg épen elkápráztat. Nem belső karképet ad, mint Kemény, hanem inkább külsőt — s itt valósággal dúskál a fantáziája. Az élet és a viszonyok, a helyszín csillogó, színes rajza a miniatűrök beláthatatlan sorává rendeződik, s összeolvad a magyar középkor világának színes, gazdag képévé. A *Nápolyi asszony* talán nem a legjobb regénye Surányinak, de írói egyéniségére a legjellemzőbb.

A másik renaissance-regény, a *Iochanaán Ibn ben Aluya*, nem mindennapi munka s annál nagyobb érdeklődéssel fordulunk feléje, mert tehetséges szerzőjének, Berend Miklósné-nak első nagyobbszabású alkotása. Ami első pillanatra is megkap, az a nagy írókészsége. Berendné kész író, ura a nyelvnek és a stílnak, mintha évtizedes gyakorlat állana mögötte. A másik, ami föltűnik a regényben, az erő az emberek és a tömegek rajzában. A pestis pusztításának rajza p. o. szinte megközelíti a világirodalom e tárgyú jobb alkotásait. Hőseit egy-két jellemző vonással plasztikus alakoknak tudja bemutatni, a két főhőst, — egy zsidó orvost, ki fiatalkori bűnét az emberiségnek tett szolgálatával vezekli le, s egy grófnőt, ki mint anya bűnhődik azért, amit leánykorában vétett — finom lélektani elemzéssel teszi érdekessé. Végül a szerző kitűnően ért ahhoz, mint lehet hősei tettében a kor szellemét megjeleníteni, ezét a vad, féktelen korét. Szóval az *Aluya*, költött meséje ellenére, igazi tör-

téneti regény, mert cselekvénye nem mesterségesen van beállítva a korba, hanem egyenesen onnan sarjad ki. Nagy érdekem ezek, elsőrangú írói érdekem, de a regény mégsem elégít ki. Kisebb baja az, hogy a sovány főcselekvényt olyan epizódokkal hízlalja, amelyek érdekesek ugyan, de nem látjuk szerepüket a regény strukturájában; nagyobb és végzetes a másik kettő. Az első, hogy mind a két főalak el van rajzolva. Orsini Mária grófnő a szüzi szemérem és az asszonyi tisztaság ideálja, és mégis förtelmes bűnököt követtet el vele a szerző; Aluya, az orvos, meg rikító alak, erényeinek szertelenül túlzott rajzával. A korkép is egyoldalúan megvilágított. Benne izzik szenvedélyes embereinek minden bűne: kegyetlenségük, ridegségük, önzésük, de egy vonás sem enyhíti ezt, a vértől sötétlő képet. Igya regény történetileg is, lélektanilag is hazuggá válik — s az előbb irt hibát könnyen el lehetett volna kerülni. Ezek az esztétikai mozzanatokon túl van azonban a regénynek egy kellemetlen, bántó mellék zöngéje. Ez a kereszténység ellen irányuló tendencia. Nincs kiélezve — csak egy-két helyütt, akaratlanul — de az egész regény mégis nem csak a zsidó orvos dicsőítése, ami még önmagában nem tendenciózus, hanem egyszersmind ennek az önzetlen, nagy szellemnek a vad, nyers, korlátolt keresztények fölé állítása is.

Ez a futó áttekintés talán igazolta azt az optimizmust, amelyet főntebb a magyar széppróza jelenlegi állapotáról hangoztattam. A magyar regény és novella nem tett ebben a negyedben nagy lépést előre, de nem is csúszott vissza, meg tudta magát tartani a színvonalon — s a mai sokszorosan nehéz viszonyok között ez is érdem. Tudomásom szerint a közel jövőben megint van egy pár érdekes kötet megjelenésére remény: ezekről legközelebbi összefoglalásomban.

II. Líra és verses epika.

A magyar lírának az utolsó két évtizedben két hatalmas tényező adott lendületet — a lendületet egyelőre nem esztétikai, hanem fizikai értelemben véve: Ady költészete, mely egy egészen új költői irányt indított meg és a politikai viszonyok, a világháború, meg a nagy katasztrófa, amelyek a régibb szellemű lírának adtak szárnyat. Legújabbban mintha mind a két rúgó némileg elernyedne volna, hatásuk kevésbé eleven. Általán a líra terén jóval kevesebb a mozgalom, mint vagy két évtizedig volt.

S épen az utolsó hónapokban csappant meg feltűnően a lírai kötetek száma, alig haladja meg a 10—12-t, s ha ez önmagában tekintélyes mennyiség is, de nem az a közelmúlthoz mérve. Vannak közöttük méltók a figyelemre (Falú Tamás, Emőd Tamás, Szabó Lőrinc füzetei), de ezúttal csak a három legjelentősebbéről akarok szólni. Nemcsak értékesebbek a többinél, hanem mindegyik egy-egy határozott iránynak jellemző képviselője: az egyik a hagyományos nyomokon járó líra legjelesebb költőjétől való, a másik az új líra egyik legkiemelkedőbb egyéniségének műve, a harmadik mintegy középütt áll a két irány között.

Az első, szinte mondanom sem kell, V a r g h a G y u l a az Arany után föllépett, az ő szellemében dolgozó költői nemzedék legidősebb tagja, akit az akadémikus kritika a legnagyobb magyar élő költőnek tart. Legújabb kötetében, *A végtelen felé*, a 70-ik évét túllépett, a szellemileg csudálatosan friss költő, egészen új hangot is megüt. Régi indítékai hazafias érzésének, nemes, haragos és fájdalmas kitörései, fölszendülnek a régi erőben, de ritkábban, helyüket azonban nem a reflexió pótolja, mint az öregedő költőknél rendszerint, hanem a belső szemlélet. Lelke befelé fordul s a természet képeinél elevenebb, beszédesebb képekben tükrözi az öregedő, pihenni vágyó ember belső világát. Képzelete hol villogó színekkel, hol merész vonalakkal dolgozik, sohasem látott, de annál hangulatosabb rajzokba vetítve eszmesugarakat, hol a félhomály misztikumaiba merítve meg a remény és kétség érzéseit. S ezekbe a színes képekbe életet lehel a költő szívének melege, az a mély bensőség, mely érzelmi szikrát csíhol az objektív szemléletből is. Legmeghatóbb akkor, midőn lelke, érezve a pálya végének közeledtét, a végtelenben jár s már hallani véli a Szférák zenéjét. Ujszerű versek ezek, de csak stilben. Mélységük a régi s művészetük is: nemes, tiszta veretű. Verskötetének második fele epikumokból telik ki. A versesepika mindjobban veszti lába alól a talajt, Kozma Andoron kívül jóformán Vargha az egyetlen, aki műveli. Két egészen sajátos, egészen egyéni irányba fejleszti: egyfelől a kis emberek világából vett életképpé, valami különös, humorosan melancholikus hangulattal; és históriás balladává. Nem Arany hangján szól bennük, hanem a magáén, s ezt a lezártak tetszett műfajt új feléről indítja virágzásnak.

A másik irány híve Reményik Sándor. Erdélyi költő, de legutolsó kötete, *A műhelyből*, Budapesten jelent meg. Ennek a kötetnek nemcsak esztétikai értéke van, hanem igen jellemző adalék Reményik költészetének tudatosságára s belőle nemcsak a költő fölfogását ismerjük meg, hanem általán az új magyar lírának sajátos, a régiből elütő jellemét. Reményik, mint modern költő, határozott érzések helyett bizonytalan, imbolygó hangulatokat ragad meg, általános, a nagy egészet érdeklő eszmék helyett egyéni, különös gondolatokat. Az élmények realitása helyett, elvonatkozva a valóban átélt érzelmek költői értékesítésétől, egy képzelt, maga teremtette belső világba ragad, ahol opálosan csillog a hangulatok játéka, vagy hidegen ragyognak a gondolatok. Nála a dal nem szól a szívhez, mert nem a szívből, hanem az értelemből ered. Engem, megvallom, aggodalomba ejt a költészetnek ez irányú fejlődése. Ugy érzem, hogy a költészet legfőbb varázsa megy veszendőbe, hogy a költő nem enged belepillantani egy előttünk bezárt, értékes szív küzdelmeibe, vívódásaiba. Bennünket nem hideg, élettelen eszmék érdekelnek, hanem az élő, meleg lélek, s a gondolat is csak akkor kap a lírában igazi, művészi reflexet, ha átszilán rajta az érzés, mely előtte vagy nyomában jár. Érti ezt maga Reményik is (v. ö. *Hieroglifék* c. versét), de hogy érezzünk vele együtt, hogy kapjon meg bennünket az ő fájdalma, ha neki magának sincs oka a szomorúságra vagy nem mondja meg, hogy mért szomorú (*Szomorúfűz*). Mégis, bármilyen eltérőek azok a költői eszmények, melyeknek hódolunk, örömmel tölt el, hogy az ő érdekes, újszerű eszme-szilánkjai a művészet nemes eszközeivel vannak kidolgozva, menten az új irány fattyuhajtásaitól, zavaros fogalmazásától, kifecamodott nyelvétől, pongyola ritmustalanságától. Elvont súlyos gondolatait kristálytisztá, finoman metszett formákba szorítja és szemléletes képekbe öltözteti, minden verse nemesen előkelő, — de hideg, nem érezzük ki belőle a költő szívének lüktetését.

Sík Sándor versein, még legújabb kötetében, a *Csend*-ben is, fölismerszik egy-egy vonás, amely Ady Endre „szellemujjá”-tól ered. Egy-egy szó, néhány sor és fordulat; sőt helyenként meglegbben kötetében a modern szellem is, hol a tárgyban, hol annak kiformálásában. Rendszerint azonban a hagyományos lírai indítékokat értékesíti, a vallásos áhitatot és a hazafias bánatot, önfeledt elmerülését a természet szépségeibe és mély

együttérzését a gyermeklélekkel, múltból fölriadó szörnyű emlékeit és a jelen idilli csendjének hangulatát. Legmegindítóbb akkor, mikor mint a XV—XVI-ik század magyar szerzetesei, a késői utód is összefonja a két legmagasztosabb emberi érzésnek, az Isten és a haza szeretetének szólamait. S talán még szebbek azok a versei, amelyekben szívének melegével és képzeletének erejével életre varázsolja a természet bájos virágdíszét s meglesi a nagy Alkotó apró teremtményeinek, a virágoknak, madaraknak életét. Mintha a Poverello lelke illetné, azé, aki az ég madaraival társalgott s a rét virágainak szavát értette meg: úgy érezzük, hogy Assisi szentjének virágos kertjében járunk. S e finom érzések és megkapó képek lágyan ringó, dallamos, behizelgő sorokban, szinte zenei mezben jelennek meg.

Mind a három kötet az utóbbi évek lirájának java természetéhez tartozik.

III. A dráma.

A szezon második fele, az újévben, olyan szörnyű bukással indult, mintha még rá akarna duplázni sivár őszi felére. Szomory Dezső három felvonásos színművének, *Szalóky Zsigmond Rafaelnek* (V.* I. 12.) színpadi sorsa azt a régi igazságos időt hívta vissza emlékezetünkbe, mikor a rossz vagy üres darabokat nem lehetett hangos reklám és elfogult közönség segítségével hetekig színen tartani, hanem egy-két előadás után letűntek a jól megszolgált feledésbe. Ez azonban a legkevesebb, amit a dráma megérdemelt, mert a *Szalóky Zsigmond Rafael* nemcsak rossz dráma, hanem bűnös dráma is. Rossz, mert a lélekrajza csupa képtelenség. Egy nagystílű svihákot hoz elénk, aki mint ember, mint bankvezér, mint férfi egyaránt maga a megtestesült lelkiismeretlenség, megcsal mindenkit, üzletfelét, feleségét, szeretőit egyaránt, de minden sikerül neki, mert — és ez az egyik bűne az írónak — az egész köz- és magánélet teljesen romlott, az emberek, akik az országban élnek, mind aljasak vagy legalább gyöngék. Ez nagy hazugság; az a kép, melyet Szomory a magyar életről fest, visszataszító, mérgezett színekkel festett torzkép, s Szabóky nem a „minden ízében

* A színházak rövidítései: N. = Nemzeti, V. = Vig, M. = Magyar, B. = Belvárosi, R. = Renaissance.

modern ember” tipusa, hanem egy beteges fantáziában termett hazug, romantikus klisé, élet és igazság nélkül. A másik bűne a drámának: a nyelve. A hol nagyhangú, hol köznapi szavaknak összefüzése lapos ürességgé vagy értelemnélküli zagyvalékká, ez a keze-lába ficamított, fületlen, farkatlan, torz, mesterségesen kotyvasztott nyelv a legizléstelenebb, legvisszataszítóbb merénylet a magyar nyelv szelleme ellen, melyhez foghatót hétszáz éve, amióta írott magyar nyelv van, még soha sem követtek el. Megközelítőt is csak egy író — maga Szomory — adott tavaly a *Glória* c. drámájában. Míg azonban a Glóriát valahogyan csak lenyelte a félrevezetett publikum, a *Szabókynál* végre magára eszmélt és a legridegebben visszautasította. Magam, aki hajlok az optimizmusra, azt remélem, hogy a *Szabóky* csúfos kudarca a magyar közönség ízlésében és itéletében fordulópontot jelent: ez az eddig türelmes és hiszékeny közönség tudatára ébredt, hogy souverain, hogy nem szorul egypár lelkiismeretlen ember vezetésére. Miért ne biznánk abban, hogy lesz bátorsága és ereje elszakítani azt a longe-kötelet, amelyen eddig egy-két hamis bálvány körül futtatták?

Vannak egyéb biztató jelek is, de előbb egy másik visszautasított drámáról számolok be. Ez Szene s Béla *Holdvilága* (M. I. 19). Csak a sorsa hasonlít Szomory darabjához, egyébként más szellemű alkotás. Alapgondolata költői: az élet szürke mindennapisága nem öli ki még a házasságban sem a szerelmet, ha a férj és feleség iparkodnak egymást megérteni és türelmesen kölcsönösen megbocsátják egymás gyöngeségeit. Csak az a baj, hogy a szerző ezt a szép tanítást egy értéktelen meséből akarja leszűrni s egy homályos, keresett szimbolummal akarja megvilágítani. A férj és feleség közé tóduló ellentétek ugyanis nagyon mesterkéltek s a cselekményt semmiképpen sem viszik előre, nem segítik őket a kölcsönös megértéshez, a szimbolum meg épen tartalmatlan, sőt szinte komikus: a hold, amelyhez a romantikus asszony felsovárog, előbb végig sétál az égen, aztán emberi alakot öltve megjelenik a családi otthonban s kiábrándítja magából az asszonyt. Sajnos, ez a megoldás, az igazság győzelme az ábrándokon, inkább erkölcsös, mint meggyőző, — a szimbolum — a holdvilág-képű öregedő úr pedig a maga hol cinikus, hol szentimentális hangjaival józan és száraz s épen nem költői.

A színigazgatók ábrándját, a sikert, először egy vígjáték

hozta meg, Bus Fekete László-nak egészen jelentéktelen műve, a *Mihályiné két leánya*. (B. I. 26.) Azért tetszett, mert hosszú idő óta az első színpadi alkotás volt, mely nem csábította a nézőt csöndes szúnyokálásra? Vagy imponált a közönségnek a hős, aki épen akkor érkezett Afrikából? Művészi okok nem motiválták meg, sem a mese, sem a lélekrajz, sem valami mélyebb, éltető eszme. A mese nagyon sovány: a fiatal férfi Mihályiné menyecskeleányának udvarol, de a fiatalabbik Mihályi leány ügyesen, persze inkább vígjátéki trükkökkel, mintsem elfogadható eszközökkel, elkaparintja előle. Lélekrajz csak ebben a csitri-leány alakban villan föl. Mélyebb eszmét hiába keresnénk ebben a napifogyasztásra szánt portékában.

Vajda Ernő *Hárem*-ének (R. II. 22.) sikerét már inkább értjük, noha semmivel sem értékesebb darab az előbbinél. De több benne a bohózatos elem — s ez ma már nemcsak a karzatnak tetszik —, s van benne eszme. Eszme — de milyen! Olyan, amilyen a mai színházjáróknak kell. Ime: az asszony, ha boldoggá akarja tenni a férjét, ne felesége legyen, hanem szeretője. Ép olyan új gondolat, mint amilyen erkölcsös. S a főindítéka is ép oly új: csak a magyar irodalomban van száz éves, Vörösmarty értékesítette először a *Fátyol titkai*-ban. A leány udvarlója előtt hol fátyol nélkül, hol lefátyolozva jelenik meg s a korlátolt szerelmes nem veszi észre, hogy ugyanannak a leánynak csapja a szelet. Hogy megróttá Vörösmartyt az irodalomtörténet, hogy ilyen elfogadhatatlan indítékra épít vígjátékot. S mit csinál Vajda Ernő? Nála a feleség játssza ugyan-ezt a szerepet, s a férj még a pásztorórán sem veszi észre, hogy fölültetik! Milyen más, mennyivel egyszerűbb és mégis igazabb Sardou *Cyprienne*-jében a férj! Ezt a vértelen, szegényes mesét a szerző ríktó és sokszor értéktelen trükkökkel bástyázza körül, de még Molnár Ferenc színvonaláig sem emelkedik, aki *Testőr*-ében ennek a motívumnak a visszaját sokkal nagyobb rutinnal csinálta meg.

Irodalmi értéke egy szikrával sem több a harmadik nagy-sikerű vígjátéknak, Lengyel Menyhért *Antónia*-jának. (V. IV. 12.) De ami aztán nem irodalom, abban kitünő. Kitünő a fővárosi élet rajza; azaz megálljunk! Ezek a léha, korlátolt, züllött vagy fölkapaszkodott alakok jellemzők arra a társadalmi rétegre, melyet a legújabb események sodra vetett föl, de a magyarságnak nincs hozzájuk semmi köze, ez a Szomorjak világa, és

nem a mienk. De jó figurák s mulattatják — kivált a maguk köréből kikerülő nézőket. Azután igen mulattatók azok a színpadi ötletek és életből vett megfigyelések, amelyekkel „béönti” a szerző a mesét. A mese pedig egészen a közönség, de a műveletlen közönség szája íze szerint van kieszelve. Ime röviden. Egy félvilági csillag tíz évvel ezelőtt egy földbirtokos neje lett s tisztességes asszonnyá vált. Nemcsak urának és a gazdaságának él, hanem még el is hagyta magát: ellomposodott. Mikor azonban megtudja, hogy a kis huga egy gazdag angolt akar befonni, mint a kimustrált remondában a „mars-mars” hangjaira — bocsánat a tollamra került, de igen jellemző hasonlatért — föltámad a múlt emléke, varázsa: egy pillanat alatt átalakul hódító jelenséggé, csábító szirénné és — elhalássza kis huga elől az angolt. Baj azonban nem történik, az erkölcsöt sem éri a legcsekélyebb fölt, mert a döntő pillanatban az asszonynak helyrebillen az esze. Hogy is végződik egyik-másik székely népmese? Aki nem hiszi, járjon utána. Tessék. A közönség persze nem kételkedik a kettős lelki változás igazságában és tapsol a szerzőnek, aki a nagyváros elegáns éjjeli életét és félmeztelen nőit mutogatja neki. Ez még ma is matematikai biztossággal a sikert jelenti.

Az a két darab, melyeket utóljára hagytam, abban különbözik az előbbiektől, hogy az életet nem a színpad mesterseges, hazug világitásában akarja bemutatni, hanem magának az életnek igaz színében: cselekvényüket, embereiket a magyar társadalomból veszik s annak problémáit feszegetik. Az egyik a háború előtti, a másik a háború utáni életnézetet és miliőt mutatja be. Móricz Zsigmond *Buzakalásza*. A darab jól indul, s ez annál nagyobb érdem, mert amit a szerző az első fölvonásban ad, az a legelkoptatottabb regény-motívum, az asszony unatkozik a szívvel-lélekkel hivatásának élő férje mellett, s rosszban töri a fejét. De ez a motívum nemcsak lejátszott, hanem hazug is, csak a könyvek ismerik s nem az élet. Ha a feleség derék, tisztességes asszony, s ha a férjnek van szíve — s a dráma szerint itt mind a két föltétel megvan —, akkor ilyen helyzet nem áll elő. De Móricznak van ereje elfelejtetni velünk ezt a hazug megindítást, kivált azáltal, hogy a két hőst szembenálló társadalmi osztályok képviselőivé teszi: a férj paraszti sorból küzdötte föl magát tanult emberré és egy kisváros polgármesterévé, az asszony előkelő dzsentrí-ivadék.

Azt várjuk, hogy ebből a magból fejlik majd ki az érdekes összeütközés. A második felvonásban csakugyan megkapjuk az összeütközést, de milyen formában! A férjből kitör a paraszt durvasága, de olyan brutalitással, amilyent szinpadon még nem láttunk, az asszonyból meg a dzs centri-gög, szintén páratlanul visszataszító módon. S nemcsak aljas, istállóba való szavak röpködnek a levegőben, nemcsak a legundorítóbb családi scének tanui leszünk, hanem a legszabályszerűbb verekedés pörög le le előttünk, — mintha csak valamilyen botrányos válópör túlzó vádiratát illusztrálná a szerző. A férj ütlegei tönkretették a darabot, de, a régi magyar példaszónak becsületet szerezve, kigyógyították az asszonyt. A harmadik fölvonásra, azt hiszem, senki sem kíváncsi: az pusztán leszámítolja a másodikat. A dráma mélyén rejlő nagy kérdést, az úri és a parasztosztály ellentétét persze a szerző nem intézte el, de annál inkább elintézte a két osztályt, azzal a mérhetetlen gyűlölettel, mely benne mind a magyar paraszt, mind a magyar úr iránt lobog. Megmártotta őket a szennyben és ennek fejében gyarapította a rossz és unalmas drámák sorát: feje tetejére állítja a pszichológiát, paraszt csizmával tapodja az érzést és arcunkba kergeti a vért. S a darabnak mégis volt sikere. Ez azonban nem Móricz érdeme, hanem egészen azé a fiatal leányé, aki mint első éves szini akadémiai növendék egy epizód-szerepet, egy kis paraszt-leányt játszott. Somogyi Erzsébet föllépése egyike volt a legnagyobb szinpad-i eseményeknek. Ez a fiatal leány, ebben a szerepben legalább, nemcsak kész, kiforrott színész nő volt, hanem tökéletes. Ezt a szerepet nem lehetett volna jobban játszani. Akik a színház padsorait a *Búzakalász* előadásai alkalmával megtöltötték: az ő csodájára jártak. A Nemzeti Színház szerződtette is menten.

Zilahy Lajos *Süt a nap* c. drámája (N. III. 21) volt az idei egész szezonnak első igazi, megérdemelt, meleg sikere, az első este, mikor az irodalom és a szinpad együtt aratott diadalt. Azt a problémát, amelyet Móricz csak jelzett, de elejtett, ő erős kézzel megfogta és kifejtette. A probléma itt is a paraszt és az úri osztály ellentétéből sarjad ki, de nem mint egy elképzelt, mester-ségesen kieszelt papiros-probléma, hanem mint egy izgató, nagy kérdés, mely az élet legfrissebb fordulatából áll elő. A mese nagyon egyszerű, szinte belefér két mondatba. A falu szegény református tiszteletesének bájos, kedves leánya kikoszarazza a

szintén szegény vasúti tisztet, mert beleszeret egy módos parasztleányba, aki diadalmas hősként tér vissza a háborúból. A fiúnak is tetszik a leány, de nem meri paraszt létére fölemelni szemét hozzá, — ezért a leány ízléssel ugyan, de nyakába varrja magát. Nem is a mese az igazi érték a drámában, a megalkotása ellen is több kisebb hibán kívül egy súlyosabb kifogást is kell tenni: a nagy fordulatot, a lelki mozgalmakat, a szerző két fölvonás között, a színpad mögött játszátja le. De ezért a fogyatkozásért bőven szolgál az író kárpótlással, még pedig igazi drámai értékekkel. Azzal kezdem, amit a legfontosabbnak tartok. Ez az első dráma, amely bátran bele mert nyúlni a mai megváltozott életbe, a háború és forradalmak utáni Magyarország társadalmi viszonyaiba. Itt kapunk először képet a jelen igazi magyar társadalmáról, itt szólal meg először az az életnézet, amely a magyar falu világára ma jellemző. Hogy milyen érzések és gondolatok, remények és aggodalmak, vágyak és ambíciók élnek a falu embereinek lelkében ma, azt világítja meg Zilahy darabja s ez az, amivel mindannyiunk érdeklődését megfogja. Kitűnően ismeri ezeket az embereket és igen jól rajzolja is, — ez a dráma másik nagy érdeme. Ezek az emberek — a falusi tiszteletes, meg a leánya, a jegyző, a postamesterné meg a leánya, a forgalmista, az öreg, meg a fiatal paraszt, akiket fölvet a pénz, a zongorát vásárló parasztasszony stb.— ezek nem a hagyományos, agyonidealizált népszínműi alakok, nem is olyan durva, bestiális lények, amilyenekké Móricz Zsigmond súlyesztette a falu népét, ezek emberek, igazi, élő emberek, erősek és gyöngék, nemesek és közönségesek. De azért nem is azonmód, a maguk e nyersségében vannak az életből átplántálva a színpadra, hanem hozzáformálva ahhoz a költői földathoz, amelyet szolgálnak és a színpad éles világitásához. Végül színpadi, sőt drámai értékűek azok a cselekvény-részletek, amelyekkel a szegényes mesét mozgalmas történetté képezi ki. Csak egyet emelek ki, a második fölvonásnak azt a jelenetét, mikor a jegyző egy műkedvelői előadás szereplőit tanítja be. Ilyen színszerű és mégis irodalmi becsű részlet az újabb magyar vígjáték-irodalomban alig akad. Nincs benne egy túlzó hazug-árnyalat sem és mégis rendkívül mulattató. Nem igazi népszínmű a *Süt a nap* — talán nem is igazi dráma —, de Gárdonyi *Bor*-a óta ebben az irányban a legjelentősebb lépés. Az a nagy, osztatlan siker, amely a drámát kísérte, egyike

azoknak a biztató jeleknek, amelyekre főntebb céloztam. Ha a fővárosi közönség visszautasítja a Szomory-féle esetlen és hazug drámákat, melyekben semmi magyar-vonás és magyar érzés nincs, viszont föl tud melegedni az olyan fajta színmagyar alkotásokért, mint Zilahy drámája: akkor az 1924-ik év valóban fordulót jelent a magyar közízlés történetében és — az irodalom életében

is!

Dr. Császár Elemér.

SZOMBATI SZABÓ ISTVÁN KÖLTEMÉNYEI.

Szombati Szabó Istvánról* a kritika eddigelé jóformán csak azt állapította meg, hogy nagyon termékeny költő és hogy van olvasóközönsége. A termékenység lírai költőnél nagyon kétes érdem s ha jól megfontoljuk, körülbelül csak annyit jelent, hogy a poeta válogatás nélkül bocsátja nyilvánosságra verseit. Azt, hogy Szombati Szabónak van olvasóközönsége, főképen az a tény mutatja, miszerint már négy verskötete „fogyott el” s a legutolsó kötetből „második kiadást” kellett rendeznie. Ez kétségtelenül siker, azonban magasabb szempontból tekintve a dolgot, költői művészetével kapcsolatban ez a tény sem bizonyít semmit.

Szombati Szabó épen mostan küzd legmerészebben költői lelkének megformálásával. Most keresi legöntudatosabban saját poétái egyéniségét. Költészete a legteljesebb lelki forrongás állapotát mutatja anélkül, hogy azt még csak sejteni is lehetne, vajjon hol és milyen alakban fog az megállapodni. Mert egyszer minden alkotó megállapodik, a forrongó lelki convulsio leülepszik, a költő megtalálja az egyéniségének legmegfelelőbb érzelem- vagy gondolatvilágot és az ezt hüen ábrázoló stílusformát. Az ilyen megállapodott, kiforrott alkotásmód hozza létre azokat a tipikusan egyéni költeményeket, amelyek nem hasonlítanak többé senkihez és semmihez, csak alkotójuk művészi lelkéhez.

Van költő, ki együtt születik ezzel a kiforrott alkotási móddal. Szabolcskának és Reményiknek — (hogy a közöttünk

* *Szombati Szabó István: Életem. Versek. A Kaláka kiadása. Kolozsvár, 1922. Életem. Versek. Második ezer. A Kaláka kiadása. Kolozsvár, 1923. Régi japán költők. Versek, műfordítási anthologia. Kolozsvár, 1923. A Kaláka kiadása. Lavinák éneke. Versek. Lugoj—Lugos, 1924.*

élőknél maradjunk) — legelső versei ép úgy félreismerhetetlenül tipikus Szabolcska- vagy Reményik-versek, akár a későbbiek. Művészetüknek technikája, valamint gondolat- és érzelemvilága nem változó, nem fejlődő természetű. Viszont van költő — és ezek vannak többségben —, kinek előbb meg kell találnia önmagát. Addig tanulmányozni önmagát, míg erre a tipikusan egyéni alkotásmódra rátalál, — ez a művésznél legfontosabb studiuma. Hogy ez az önmegismerés csak igen lelkiismeretes és nagy tárgyilagosságot feltételező tanulmánynak lehet eredménye, azt tudjuk az irodalomtörténetből. Tény azonban, hogy minden *öntudatosan alkotó* művésznél el kell jutnia eddig az önismeretig, ha valóban eredeti és maradandó alkotást akar teremteni. Sajátosan egyénies művészet nélkül nincs eredeti és maradandó alkotás, legfőleg csak utánzás.

Szombati Szabónak lírai tehetsége ma a legszeszélyesebben forrong: keresi a hozzá leginkább találó témát s keresi az ehhez leginkább illő modern verstechnikát. Saját képességeinek a tanulmányozása annyira érdekes és tanulságos, hogy megérdemli azzal részletesebben is megismerkednünk.

1921-ben kiadta *Életem* című kötetét. Ehhez előszóképpen a következő sorokat írta: „Szolgáljanak ezeka régen-kilobbant lángok Széfának, a fehér-arcú bosnyák asszonynak emlékére, aki a háború embertépő lélek-gerebenjén széttépett élet-hitemet és élet-vágyamat az élet-akaratommal együtt nékem visszaadta s megroncsolt életemet játékból és játéku magának összerakosgatta, azután szerelme máglya-tűzén meggyújtotta, hogy égésében gyönyörködjék és maga is beleégjen.” A verskötet ennek a forró, égő és eléggő lopott szerelemnek izzó költészete. A téma benne a boldogságtól mámoros szerelmi vágy; a szereplők egy forróvérű poéta s egy tüzes bosnyák asszony, kit a költő Széfának nevez. A költő a harctéren van: előtte a nagyszerű halál, mögötte Széfa ölelő karjai. Az megborzasztja és életkedvét veszi, ez magához vonzza és új életre kelti. Míg a harctéren örülten tombol a halál, a költő lelkén győz az élet. Míg sápadt arcú bajtársai fanatikus hévvel rohannak előre ölni vagy halni, a költő boldogan mereng Széfa szépségein:

Oly szép vagy (Széfa), mint egy holdas őszi este...

Oly szép vagy, mint egy boldog hű mosoly.

Míg bajtársait egy világmérgőzés izgalmai gyötrik, a költő nem tud betelni szerelmesének csodálásával:

Elmulik minden...
Csak én nem tudok elszakadni tőled.

Elmulik minden...
Csak én maradok hű hozzád örökre.

Míg a harctéren halálhörgés és siralom temeti egy véres világ-ábránd mártirjait, a költő megáldja boldogságának üdvét, Széfa csókját:

Legyen a csókod áldás és remény...
És csókod legyen halállal a békém.

E mindenről megfeledkező érzéki szerelemnek lobogó tüze izzik a Széfa dalokban.

E szörnyű szerelmi mámor egy alkalommal elhatározó merész gondolatra ragadta a költőt, miről egyik versében így emlékezett meg:

Szörnyű a kéz,
Mely egy mintára gyúrta egy agyagból
Törött, egymásba-omlott sziveinket
És téged más faj törzsökébe oltott
S más hitre irt.

...
Sorsunkat ím
Elkontárkodta csúful, dőre módra
Az ismeretlen sors-csináló mester.

A Széfa-ciklus e versben érte el a szenvedély tetőfokát. A költőnek e sors-akadály meglátása után már éreznie kellett, hogy ő csak játékszer a szép bosnyák asszony kezében, kinek esze ágában sincs érette elhagyni sem törvényes férjét, sem mohamedán hitét. A *Búcsúzkodás* című vers az olvasót egy pillanatig sem hagyja kétségben az iránt, hogy az egész Széfa-szerelem csak a költő felhevült izgalmainak lázas álmodozása volt az őszinte viszont szerelem mély érzelmei nélkül. Hazug fény volt — mi után gyors kijózanodásnak kellett következnie.

Amit eddig a Széfa-szerelemről mondtam, az mind a költő magánügye volt. Hogy Széfa őt tényleg boldoggá tette s hogy Széfa valóban egy volt a költő ő-szerelmi szenvedélyével, mindez nem tartozik senki másra, csak a költőre. Ez a legdiszkrétebb magánügy. Az olvasó igénye ott kezdődik, ahol Szombati Szabó arra vállalkozott, hogy ez olthatatlannak látszó szerelmi szomjúságot mint betelhetetlen, soha ki nem elégíthető szerelmi vágyat tüntesse fel. Amíg csak arról volt szó, hogy

a költő szerelmes, a művészetnek nem volt köze hozzá. Szerethetett úgy, ahogy neki jól esett s azt, akit épen akart. Mihelyt azonban arra vállalkozott, hogy szerelmének elmondásával olvasóit gyönyörködtesse, szerelme megszűnt magánügy lenni s mindnyájunk közös érdeklődésének tárgyává lett. A költő valami módon — e módnak kitalálása a géniusz művészi adománya — mindnyájunk közös érzésévé kell, hogy tegye szerelmét. Itt van és ebben áll ennek a művészi problémának punctum saliens-e. Ady Endrének szerelmi költészete a vér és arany kéjesen győtrő szenvedélyéből fakadt, egy olyan hatalmas szenvedélyből, mely már-már világszerte urrá lett a modern emberen. Viszont Petőfi szerelmi költészete tündérvilága az életet eszményi széppé, eszményiesen nemessé tevő tiszta nőiességnek. Adynál a beteges kék, Petőfinél a megnemesítő ideál a szerelem művészi problémájának lelke.

Szombati Szabó Istvánnál? Semmi. Ő csak a témáig jutott el benne, nem egyszersmind a problémaig is. Versei a vérpezsgésnek pillanatnyi lüktetése minden mélyebb vonatkozás nélkül. Szerelmi költészete egy csomó tarka jelző, egy csomó színes szó, egyéb semmi. Hogy miért csak ennyi és nem több, azt bizonyosan megmondani nem tudom. Arany János például azt tanította, hogy a költőnek nem szabad érzelmeit még forrongó állapotban versbe foglalnia, hanem várni kell vele, míg leülepednek s valamely gondolat köré kikristályosodnak. Hogy Szombati Szabó e magyarázatnak megfelelőleg idő előtt, túlkorán írta le szerelmes verseit; — avagy hiában várt volna a lehiggadásra, mert ez az Arany János-féle költői mély gondolat sem szerelmében, sem szerelmének lelkében való művészi visszatükröződésében nem volt meg, — azt eldönteni nem tudom. Az bizonyos, hogy Petőfi sohasem várt ilyen „eszmei kikristályosodásra”, mert vele soha semmi sem történhetett, minek ő ösztönszerűleg ne érezte volna „mélyebb” jelentését. Minden további találgatás helyett egyszerűen mondjunk csak annyit, hogy Szombati Szabónak szerelmes versei a művészetnek nem mély s ennél fogva nem is maradandó alkotásai.

Ezzel kapcsolatban meg kell itt említenem verskészítő technikájának egy olyan modorosságát is, ami az *Életem* című kötetén majdnem mindenik versben ugyanegy alakban van meg s amely modorosságból csak mostanában, legújabb

verseiben látszik más, — meggyőződésem szerint gondosabb és művészbib-technikához áttérni.

Hogy miben áll ez a modorossága, azt legjobban néhány példa fogja mutatni.

A Széfa-ciklus első versének címe *Széfa szépségének dicsérete*. E vers 5 versszakból áll. Mindenik versszak 4 sor, melyben az első 3 sor így kezdődik: Oly szép vagy mint..., a negyedik pedig így: És mint a... Az egész vers tehát annyi hasonlat, ahány sor a költemény. Ebben a leggyorsabban asszociáló képzelettel sem követhető gyakori hasonlatváltozásban én nem találok semmi művészetet, nem egyéb az a jelzős kifejezések minden benső kapcsolatot nélkülöző egyszerű halmozásánál. Ime az említett versnek 2-ik versszaka:

Oly szép vagy, mint a hegytetőn a várrom.
Oly szép vagy, mint a mezőn a vetés.
Oly szép vagy, mint az ébredő reménység
És mint egy könny-csepp a szemem.

Ki ne tudná ezt a verset így a végtelenségig folytatni?
Ime egy más példa. *Megáldom Széfa csókjaidat* kezdete ez:

Az Isten áldja meg a csókotat:
Legyen a csókot tavaszi verő.
Legyen a csókot édes őszi must.
Legyen a csókot vigasság s erő.
Legyen a csókot szépség, kedv, öröm.

Igymegy ez az egész költeményen végig. Van-é ebben valami művészet? Én nem hiszem, hogy az alább idézendő soroknál különbet (nem hogy csak ilyent) ne tudna bárki blindre gyártani:

Legyen a csókot örök, mint a kör
És hűséges, mint jobb-kézhez a bal
És makulátlan, mint próbás-arany
És bátor, büszke, mint a diadal.

Más példa a *Stíriában* című, melynek első sora ez:

Beteg vagyok, beteg, beteg, beteg.

2-ik és 3-ik versszaka pedig ez:

Nem gyógyít engem sem hegy, sem tavak.
Se fenyvesek, sem csókok, vagy szavak
S bár simogatnák orcám friss kezek,
Nem gyógyitnának éngemet ezek.

Tavaszi hiába pongyolál meleg
Szellők selymébe, mint egy gyermeket.
A nap hiába csorgat aranyat,
Nem gyógyítanak meg engem a nyarak.*

Ugyanilyen értelmetlen halmozása a gondolatoknak a *Délutáni szieszta, Tél utó, Mi lesz vajjon,* stb. Legfurább közöttük *Strófák a szememről:*

Két szem: két ablak, amin át kilátok.
Két seb: amin át érzem a világot.

Két szem: két ős-kút, folyvást nedvelők
S itatnak engem: bánat kedvelőt.

Két furcsa rés e két nyílt, furcsa szem-lik,
Min át a külső lét belém szüremlik.

Stb.

Egy egész versesköteten keresztül mind ilyen kifejezés-halmozó technikával írni, bizony nagy modorosság. Én inkább azt vártam volna, hogy az a forró szenvedély, mi a Széfacikluson végig lüktet, a verstechnikán is meglássék. Dallamos metrumot vártam ott, hol a költő boldogan szendergett boldog szerelmében. Viszont tomboló, pattogó ritmusokat ott, ahol az érzés is csak úgy tombolt. Aztán vártam volna egészen kifejtett hasonlatokat, miket Szabó néhány egyszavas jelzővel intézett el. A szépen kifejtett hasonlatok hiánya rendkívül nagy fogyatékosága e kötetnek. Ahelyett, hogy 20—30 egyszerű jelzős kifejezést írt volna össze valamiről, sokkal művészebb lett volna egy-két egészen kifejtett stilszerű hasonlattal élnie. Az igazi poézisnek a szép hasonlat a legszebb ékessége. Reményik költészetének ez egyik leggazdagabban pompázó stílusfigurája.

A szószaporító jelzőhalmozással különben egyéb baj is van: azok nemcsak nem függnék össze, de olykor egészen ki is zárják egymást. Azt mondja Szabó Széfáról, hogy olyan, mint *egy holdas őszi este*. Ezt értem. De utána azt is mondja, hogy olyan, mint *a harmat a fűvön*. Hogy függ ez össze a holdas

* Szombati Szabó e versszakban abban is hibázott, hogy e kifejezést: „meleg szellők” két sorba törte szét. Effélet gondos verselés nem ismer. Aztán itt is használja az „engemet” szót. Az ilyen népiességnek — ha ugyan ez afféle, mert én csak „éngömöt”, illetve „ingömöt” alakban ismerem ezt, de „engemet” alakban nem — versben nincs helye. Az irodalmi nyelv a kissé monoton „engemet”, illetőleg „engem” alakot használja.

este hasonlatával, azt már nem értem. Pedig az igazi értelmetlenség még csak ezután jön: olyan, mint *a részegnek a mámor*, vagy *a réten a patak*. Hogy lehet-e sokféle beszéden eligazodni? Azt mondani egy asszonynak, aki még hozzá szerető, hogy olyan, mint egy *várrom*, én nem találok udvariasnak; s nem hiszem, hogy Széfa is el lett volna ragadtatva a következő hasonlattól: olyan, mint *a hegyek közt a völgy*.

Jó szerencsére Szabó már felhagyott ezzel a modoros, művészetellenes versírasmóddal s így véle kapcsolatban nem szükség arról többet mondanom. Sajnos, helyette Bartalis János és Szentimrei Jenő vette át s gyakorolja ezt a technikát. Róluk azonban más alkalommal.

A világháborúval befejeződött a Széfa-ciklus is. E forró szerelemnek 1918. után egyetlen költői emléke sem készült.

Ezentúl Szabónak sokáig nem volt ilyen tarlós téma-ihlete. Noha sokat írt, témáit szeszélyesen váltogatta anélkül, hogy ez időben készült versei a művészi elmélyülésnek különösebb nyomait viselnék magukon.

1921—22-ben tartósabb hazafias téma-ihlete volt. Ez időből való versei (*Búcsúzkodás a régi pátriától*, *Magyar Gangesz*, *Sülyedő gálya*, *Néma harang az őrtoronyban*, *Hitvallás messiások földjén*) nagyobbára hazafias ódák. Anélkül, hogy ezeknek behatóbb vizsgálásába bocsátkoznám, röviden csak azt jegyzem meg, hogy bennük nem az ódai lendület, mint inkább a mondani valóknak egy középponti gondolat köré való gondos elrendezése, tehát a verstechnikai haladás a fontos. Noha nem érik utól Reményik Sándornak ez időből való kristálytisza ódáit, de a Széfa-versekhez képest technikai téren igen nagy fejlődést jelentenek. Ez ódáknak gondolkörét *Hitvallás messiások földjén* című versének következő szakaszai mutatják:

Itt vagyunk a messiások földjén,
Hol jaj szánt, könny vet, sóhaj boronál
Megváltás magot a siralmak-völgyén.
Itt mély az árok, sűrűbb a verem,
Messzebb az ég és távolabb az Isten
S ahány erdő: mind keresztfát terem.

Nem Szombati Szabó hibája, hogy hazafias ódái mind elégiába mennek át. A magyar hazafias érzés formája itt ma valóban nem óda, hanem elégia. Ennek a szomorú érzésnek a romániai

magyar költészetben ma Reményik Sándor a klasszikus költője. Hazafias ódái a dacba ütköző mély bánatnak csodaszép versei. Sem Tompa László, sem Áprily Lajos nem tudják sorsukat Reményikéhez hasonló költőiséggel megverselni. Tompa a vers-tartalomnak gondolatmagvát olykor a túlzásig mutogatja, mi által inkább eszünknek akar tetszeni, mint szívünknek; Áprily viszont verselési virtuóztatásával figyelmünket akaratlanul is mondanivalójának külső formájára tereli s ezáltal nem hagyja, hogy költeményei teljes egész egységükben hassanak. Tompa a gondolatnak, Áprily a verstechnikának túlzója, bár kétség-telenül oly túlzói, akik minden túlzásaik ellenére is művészek. Róluk is külön kívánok majd szólni.

Ebből a hazafias ihletből 1923-ban egyszerre a legsötétebb pesszimizmusba csapott át Szombati Szabó. *Lavinák élete* című kötetének első felében oly reménytelennek, oly céltalannak látja az életet, hogy ha az valóban ilyen, akkor legokosabb rögtön meghalni. Ezekhez hasonló sötétlátású verseket az egész magyar költészet történetéből nem ismerek. Pedig a *Felhők*-ciklusban Petőfi is eléggé sötéten látó volt, de Szabó még rajta is túltesz. Már a verscímek is felhívják a figyelmet a határtalan pesszimizmusra: *Gyógyíthatatlan betegség az élet, Vanitas, Ének életem céltalanságáról*, stb.

Mindjárt hozzá kell azonban tennem, hogy e modern pesszimista költemények között néhány valóban jól sikerült. Ugyan a Széfa-versek modoros technikájának halvány nyoma ezekben is megtalálható, mégis egészben véve ezek Szombati Szabónak legelső egészen sikerült versei. Legyen szabad közülük hármat egész terjedelemben idéznem. Az egyik: *Alkonyat erdőn ősszel*.

1. De búbánatos szép is most az erdő
Ez áhitatos, visszafojtott esendben.
Míntha nem is fák: holtak állanának
Isten-váró glédába szálasodva.
2. Se hang nincs benne, sem ember, se szél.
Csak, mint az Isten szive-dobbanása:
Harangszó dobban át a messziségből
S döng tompén a csend kék, vastag falán.
3. Oly szép e csend, olyan halálosan szép,
Ahogy elárad benne láthatatlan
Egy név-nélküli, ismeretlen érzés:
Tán alkonyatnak s ősznek bánata.

4. Minthogyha számon-szemeimen át
Belőlem áradna szét ez a bánat
S a nap: az Isten óriás szeme
Sirna belé véres könnyáradást...
5. Jaj, hogyha most egy jaj-szó, vagy sikoly
A csend üvegburáját összetörné...
Az erdő retten, ébred, összerezdül,
Zúg-zeng, riad, megharsan, felviharzik.
6. S röpíti szét a felkavart avart...
(Mi lenne, jaj, vajjon mi lenne most,
Ha szívemet: az égő parazsat
A dült avarnak örvényébe dobnám...?)

Talán nem szükség külön is utalnom arra, hogy a befezés három sora egészen Petőfi-reminiscentia. Ezt én nem kifogásolom. Először is: nagyon jól talál a versbe. Másodsor pedig: örvendek annak, hogy Szombati Szabó a Széfa-versek Ady-reminiscentiái után Petőfihez tért meg.

Másik a *Csillaghullás*.

Fent a nagy égből
Szép halkan csillagok nyár-éji esője pereg...
Tán nem is csillagok ők,
Hanem világát sirató
Istennek titkolt könnyei hullnak
Bánatos, roppant nagy kék szeme közepéből.
Csodás mennyei könnyek,
Kik a síró Isten bújának aranyesőjét
Gyógyító harmatokul permetezik le
A beteg világ fekete virágkelyhe fölé.
S ha Isten-könnye: csillag-esőnek
Van törvénye s hatalma
Magasból mélybe lehullni:
Miert nincs törvénye s hatalma
A mi emberi könnyeinknek.
Hogy mélyből felszálló csillagokul
Záporok visszája gyanánt felhulljanak az égre?

Az olvasó itt jól jegyezze meg a *síró Isten* gondolatát s a belőle kifejtett kissé bizarr képet. Ezzel még egyszer találkozunk az *Isten* című pantheisztikus költeményben.

Harmadik a *Jégzajlás*.

1. A jég a viznek megkövült türelme.
Felette lustán terped át a hid.
S a jég túri, hogy hencegő hadak
Szánkázzák, sebzik, vágják, korcsolyázzák.

2. A híd kacagja gögös kéjbe nyultan
S kacagnak százan lent a jég-futók.
S a jég alatt a viznek őshatalma
Sodorva zúdúl, árad és feszül.
3. De haj! ha egyszer a folyó feszeng
S a jég-álarc a vizen felszakad,
Koncertbe kezd a jégzajlás zenéje
S igazi arcát mutatja a víz
4. S duzzadni kezd a jég- megúnt folyó:
Pillér ledől, a gögös hid recseg,
Partot tép, gátat, zsilipet szakít
S elönt a síkon győző harsogással
5. S az áradó viz égre felkacag
S a jég himnuszát túlharsogva zeng
S úr lesz az árvíz, míg a kedve tart:
Hol lesznek akkor majd a jégi hősök?

A *Jégzajlás* már a sötétlátások végét jelenti. Az élet büszkesége felülkerekedett a szomorúságon. Ugyanezt a gondolatot variálja a *Lavinák éneke* c. vers is.

Szándékosan nem idéztem a legpesszimistább verseket, mert ezek ép úgy nem sikerültek, akárcsak nem sikerültek a Széfa-ciklusnak u. n. legforróbb versei. A *Búkıntorná*-ban azt írta, hogy az életet,

A nyútt kintornát nyútt mell csüngeti.
Siket, kehes kintornás hajtja egyre.

Ez ízléstelen. A *Gyógyíthatatlan betegség az élet*-nek egyik versszaka ilyen:

Ó, hogyha vakra-gyógyitnák szemem
Áldott, vakító, békés hályogok.
És szívemet: az érett tályogot
A bánat gennye felfakasztaná...

Ez meg félig értelmetlen, félig undorító. Mi az, hogy: vakra gyógyítani a szemet? Hát gyógyulás-é a vakság? Aztán kell-e magyaráznom, hogy mennyire undorító versben tályogról és gennyről beszélni s pláne úgy, hogy a sziv tályognak, a a bánat gennynek legyen nevezve! Ennél bántóbb már csak a *Boszorkánymese a mi hónapunkról* című vers, mely annyira durva, hogy az ember nem tudja, mit is szóljon hozzá. A költő félti eszményét (?) s hogy az tőle el ne távozhasson, a következő válogatott kinzásokkal öli meg: előbb kezét

vágja le, hogy másnak virágot ne adjon; majd fülét teszi süketté, hogy más dalt ne szeressen; aztán lábait törí kerékbe, hogy mással ne táncoljon: utóbb nyelvét égeti össze, hogy más ízt ne ízleljen; végül kiszúrja két szemét, hogy más szépséget ne lásson; tüzes zablát tesz szájára, hogy senkire rá ne mosolyogjon; szívét ebeknek adja, hogy senkiért ne dohogjon. Ezt az írtóztató kegyetlenkedést a következő méltómódon fejezi be:

Tudom,
Hogy messzi vágysz... tudom, tudom...
Hogy itt maradj: megöllek
S holnap tested a föld aló dugom.

Hát művészet ez? Nem inkább a középkori emberkínzás összes kegyetlenkedéseinek hátborzongató felsorolása? Az, hogy esetleg ilyen a mi mai életünk, nem jogosíthatja fel a költőt arra, hogy éppen ezekkel a szádizmusokkal szimbolizálja sorsunkat. Vannak dolgok, miknek a költészetben nincs helyük. Ilyen ez az egész vers is.

Hogy akár az érzelmeknek, akár pedig a versírási technikának ebben a formájában nem maradhat meg Szombati Szabó István költészete, azt nem nehéz megjósolnunk. Legújabb (— 1924-ben készült —) versei azt mutatják, hogy már keresi a kivezető utat. Hogy melyik lesz az új út, az új irány, amely témakörével közelebbről tartósan meg fogja ihletni s minő verstechnikai műformát fog benne kifejleszteni, azt az eddigi jelekből még nem lehet megmondani. Bizonyosan csak azt mondhatjuk, hogy a *Régi japán költők* hatása Szabóra már befejeződött. Műfordítási anthológiája a Krisztus utáni 8., 9. és 10. század japán lírájából saját eredeti költészetét téves útra vezette. Ennek az útnak Szabó számára nincs folytatása. Hogy a pesszimizmusból végleg kiábránduljon, ahhoz új inspirációk kelljenek. Hogy Szabó ezt a bibliai keresztény áhitatban fogja-e megtalálni, mint némely újabb verse mutatja; vagy pedig a Petőfi irányához való visszatérésben, mire szintén több jel mutat, azt ma még nem lehet eldönteni.

Szombati Szabó ma még keresi önmagát. Kivánjuk, hogy sikerüljön minél előbb meg is találnia. Erre neki ép oly nagy szüksége van, mint az igazi tehetségekben nem éppen túlgazdag romániai magyar lírának.

Dr. Borbély István.

ÚJ KÖNYVEK.

Nyirő József: Jézusfaragó ember. Elbeszélések. Kolozsvár, 1924. 8. r. 165 l. Minerva.r. t.

Pakocs Károly: Forró szavak. Versek. Satu Mare, 1924. 8. 96 l.

Sziklay Ferenc: Hangzatka. Regény, Berlin, 1924. Ludwig Voggenreiter Verlag magyar osztály.

Farkas Gyula: Vörösmarty az ember. Szemelvények Vörösmarty költeményeiből, Berlin, 1924. Ludwig Voggenreiter Verlag magyar osztály.

NYIRŐ JÓZSEF: JÉZUSFARAGÓ EMBER. ELBESZÉLÉSEK.

E kötet 24 novellájában egy külön, eddig kevésbé ismert, immár pusztulásra szánt világ tárul fel, mely itt van közelünkben s mégsem ismerjük eléggé. Egyénnek, nemzetnek tragikus sorsa és világa, melybe csak nagyritkán téved az öröm napsugara. Fogynak az emberek s mintha ennek a sajátosan egyéni életet élő magyar nemzet-töredéknek a napja is leáldozóban volna. Ideje megismernünk s feljegyezni róla a még feljegyezhetőt. Erdélyország — Tündérország; Székelyország — Meseország. Minden röge-köve, zege-zuga tele van regével, át-meg átítatva tiszta poézissel. Itt minden mozdulásra legendák, hagyományok, szokások mesés légiója támad és mozdul a föld alul. — E föld mesevirágait Nyirő telemarokkal szórja s nemcsak levelenkint szedi, hanem mindjárt egész koszorút köt belőlük.

E nagy gazdagság és bőkezűség azonban mintha megboszulná magát. A könyv egyik hibája épen abból származik, hogy *sok, nehéz* aranyhím terheli ruháját. Annyi rejtett vonatkozás, célzás, szimbólum, allegória kérdőjele áll elénk; annyi népi, helyi szokás sejtetése; oly sok ősi mithikus foszlány és maradvány van általánosan ismertül feltételezve, hogy az olvashatóság nyugodtsága nem teljes; virágnak, állatnak, kőnek, víznek, csillagnak titkos értelmű, csak bizonyos körülmények között mutakozó, babonás jelentésű, — ma azonban már alig sejtethető vonatkozásai e szép elbeszélések tiszta élvezését határozottan gátolják. E mozzanatoknak, mint lényeges mese-alkotó elemeknek ily mértékben való felhalmozása irodalmi színvonalon álló, tehát a legszélesebb körök érdeklődésére méltán számot-tartó elbeszélés-kötetben nem indokolt. Nem is szólva arról,

hogy hitelességük — enyhén szólva — legalább is problematikus. Nyirő a maga költői lelkének szép elképzeléseit mind a gazdag mesevilágban élő népnek tulajdonítja, anélkül, hogy azok valóban mindig a népé is volnának.

A nép nyelvéből vette nyelvének színpompáját is, ami egészen természetes; és nyelvünknek oly gazdagságát tárja fel, hogy az valóban meglepő. Stílusa néha már talán igen is gazdag s a gazdagsággal való kérkedés látszatát kelti; mintha egy-egy szólam csupán a szép hangzás, a tetszetősség, a ritmikus nyelvkezelésben való virtuóztatás megmutogatására való volna. Ennek kedvéért nagy áldozatokra is kész; még a világosság rovására is. Telve van szentenciákkal, bölcselgetésekkel, melyek néha untatnak; paradoxonokkal, melyeknek értelmét keresni kell; semmitmondó frázisokkal, melyek boszantanak.

A költői tehetséget elnyomja benne a virtuóz; a történetnek természetes kedvességét, önként adódó tanulságát (— hisz minden földi esemény tanulságot rejt magában; ezért hívják a történetet az élet tanítómesterének —), vagy eszmei tartalmát, szóval azt, amit a *költő* alkot, megzavarja a *szociológus*, világnézeti pártember. Félreismerhetetlenül Nyirő beszél s nem alakjai, melyeket épen ezért néha helyzetről-helyzetre improvizálni s a természetes megindulás után a kiszámított hatás elérésére irányítani kénytelen. Így lesz minden darabja *Tendenzstück*. Innen: alakjai negatív vagy pozitív irányban idealizáltak, álmodozók, rajongók, teóriákat elgondolók és elszavalók. Így állanak elő az „igazság sorsa felett kétségbeesettek” (*Jézus-faragó ember*), „a régi tüzekkel kialvók s újakkal nem rokonok” (*Földig le székel*), „a megsemmisülésbe szédelgő nemzeteket konok daccal, szomorú bensőséggel, hallgatagon nézők” (*A klánéta*), az „anyja és lova melegén erősödött férfi-szűzek” utolsó maradékai (*Vízbetemetkezés*), „igazsággal fertőzött vén apák” (*Rapsóné rózsája*), „saját nyálában fetrengő, mások tragédiáján szórakozó” tanítók s naiv rajongással, tragikus rögeszmével evidens lehetetlenséget megvalósítani akaró Vass Ferik (*Gépindítás*), a szeretet és áldozat csalhatatlanságáról megbizonyosodó, remekbe faragott apák és fiúk (*Aranykehely*), költők, kik „úgy érzik, hogy a gyermekágynál a világ hatalmas sebe beszél általuk” (*Az alvó gyermek feje felett*), idegenben pusztuló s övéikre meghatóan gondoló, önmagukat áltató Sebe Lacik (*Sebe László hazabeszél*), „ihlettől megejtett és természetfölötti

kötelességeket magára róvó” magyar papok (*Az időnap előtt ébredt ember*), „önmaga özvegyévé lett, a szájalom szamarán ügetni” már nem akaró barlangrajongók (*Csudálókő*), „az örültséggel kézenfogva járó” apostollelkű Csele Tamások (*Értelek virág*). — Megdöbbsent, lehangol s lelkünket égeti ennyi peszsimizmusra hajló alapeszme.

Azonban ezzel távolrólsem akarom a tendenciák jogosultsága szépirodalomban kétségbevonni, csupán arra utalok, hogy ezek Nyíró könyvében oly erővel törnek elő, hogy messze túlnőnek magukon a történeteken s már-már veszélyeztetik az elbeszélések reális költői értékét. A költő szubjektivitásának e hangos kizengése okozza egyszersmind e tragikus tárgyú elbeszélések lírai jellegét, *balladás* kidolgozását, szerkezeti egyenetlenségeit (v. ö. *Gyertyavilághoz járunk*). Telve vannak sejtetésekkel, az olvasóra bízott elképzelésekkel. Innen származik az olvasó szempontjából vett tiszta esztétikai gyönyörködés zavartsága: nagy emelkedések és zuhanások; álmélkodó önkénytelen kérdések: vajjon mi is akar ez lenni? Mert a tendenciák az illusztrálásukra költött történetek ellenére is végelemzésükben gyakorta homályban maradnak. Aztán nem érti az ember azt sem, hogy kifejezések és gondolatok oly sok szépsége mellett miért „hullafoltos imádságraktár” a templom (66. l.); miért „vén néphamisítók a nyugatról jövő kantusos barátok” (97. l.), miért „az Isten bosszúja az élet az emberen” (112. l.), s „a menyország diplomatája” a pap (124. l.), miért „imahabaró” a barát olvasója (60. l.)? — Igaz, sok mindent feledtetnek az olyan igazán művészi novellák, mint *Hull immár a fenyőtoboz*, *Aranykehely*, *Alvó gyermek feje felett*, mert ezek valóban hibátlan, maradandóbecsű alkotások; — az olyanok is, mint *A klánéta*, *Időnap előtt ébredt ember*, *A virág jussa*, mélyen belemarkolnak magyar lelkünkbe; de az idézett kifejezések, hanyag stílusfoltok mégis önkénytelenül kihívják az ellenmondást, s valami kellemetlen utánagondolásra bírnak.

De nem folytatom. A kötet a maga egészében és részleteiben azt a benyomást kelti, hogy ezek az önmagukban értékes, ember-javítást célzó és társadalmi igazságtalanságokat feltáró tendenciák; nemes felbuzdulásokat megbénító hatalmi tényeknek leírásai, — a gyengébbnek az erősebbel szemben való, önmagát felörlő meddő küzdelmének rajza; az alakok egész sorozatának remekbefaragása; a népies nyelvkincsnek mesteri

kezelése és gyűjtése; őszinte, mély meghatottságot kiváltó szép jeleneteknek és mese-motivumoknak olykor művészileg kigondolt, olykor azonban hanyag és tervszerűtlen papírra-vetése: — mind csupán előkészületek, tervek, vázlatok, tanulmányfejek egy nagy összefoglaló székely-regényhez, mit e kötet után érdeklődéssel várunk.

Dr. Császár Károly.

PAKOCs KÁROLY: FORRÓ SZAVAK. Versek.

Az olvasó közönség rendesen bizalmatlansággal fogadja a vallásos költészet megnyilatkozásait. Ez a tartózkodás nem indokolatlan. Elnyűtt közhelyeknél, sújtásos lelkendezésnél rendszerint nem igen találunk bennük egyebet. Ez a körülmény sekélyessé tette az egyházi költészetet. Rossz rímek, hibás ritmusok, szekérzörgésszerű melódiák kerültek az olvasó közönség szemei elé sokszor inkább bosszantásul, mint az áhítat növelésére. Kevés igazi költői lélek szánta rá magát, hogy a vallási érzések hullámrezgéseinek legyen leadó állomása. Így aztán tehetségtelen dilettánsok tolakodtak be az Olympus berkeibe, épen azért, mert a bírálat nem követelte tőlük tulságos szigorúsággal a belépő jegyet. A józan kritika hiánya tette zavarossá a vizeket s a józan kritika hiánya miatt olyan lassú az emelkedés a vallási költészetben. Újabban ebben a tekintetben is örvendetes fejlődést látunk. *Sik Sándor* új idők óramutatója s ha egyelőre csak utánczókat szül az ő iránya, az is nyereséget jelent a magyar egyházi költészet történetében. — Örömmel mutatunk rá *Pakocs Károly* könyvére is, mint a tökéletesedés egyik tünetére. Feltűnő változatosság, művészet, erő teszik könyvét kellemes meglepetéssé. Ez a dicséret csak nyer értékében, ha meggondoljuk azt a nehézséget, hogy Pakocs Károly nemcsak személyében pap, hanem költészetében is kizárólag kath. pap. Az élet keze még nem érintette meg lelke minden hurját, vagy helyesebben: még csak a vallásos érzés gyermeki kegyelet, a gondolkozó, tépelődő lélek tör ki a mélységből, más rezgésekre nincs hangja. És mégis, ezen a szűk határon is mennyi tarka változatosság mozog előttünk! Ez csak azt bizonyítja, hogy a legkietlenebb mezőkön is teremnek virágok, impressiók, álmok az igazi költői lélek számára. És Pakocs

költői lélek. Ime néhány költeménye. *Jöjjetek*-ben az igazi papot, Krisztus igaz szolgáját mutatja. Szemmel láthatólag Krisztus urunknak ez a mondása ihlette: Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradtak s terhelve vagytok... És ő magára alkalmazta e sorokat. Ő is hívja a világot, a gyermeket, hogy összeragasztja neki az eltört fabábut; a szenvedéllyel küzdő fiatal embert olajjal keni meg új csatára; a boldogtalan asszonynak új otthont épít a romokon, a céltalanul bolyongónak utat mutat, a haláltól remegő öreg emberbe bátorságot önt, mert: „Én pap vagyok”. *Révész*-ben Charonná lesz, aki vigyáz a réven s átszállítja az örökkévalóság utasait. *Halódó ágya mellett* c. verse az utolsó kenet szentségének megkapó költői feldolgozása. És így találja meg ő a költői tárgyat foglalkozása minden tünetében. Költői hivatásának legfőbb bizonyítéka épen az, hogy meglát minden szint, megérez minden kis rezgést, ami művészi ábrázolásra alkalmas. És igazi lírikus, mert mindent önmagán szűr át s önmagát teszi az ilyen alkalmakkor is a középpontba. Nem elvont, nem doktrinér, hanem önmagáról beszél, s így a tárgyak lírai átélésekké válnak, amelyek beleolvadnak a költői hangulat szivárványszínes dekorációjába. Ez a tulajdonsága mentette meg, hogy nem fulladt bombasztokba s nem temették el a sallangok. Ha kötetét elolvassuk, sok költeményének emlékét magunkba zárjuk és nem úgy vagyunk, mint pl. Klopstock lírai költeményeivel, amelyekben csak úgy ömlik a hév, de ezzel el is végeztük vele: egy költeménye se helyezkedett el lelkünkben hosszabb tartózkodásra. Pakocs költeményeiben sok a tűz, az erő, az egészséges áhítat. Elég pl. a *Tűz, Krisztus forradalmárai*, vagy *Hazám* címűekre rámutatnunk.

E jelenségek mellett azonban vannak fogyatkozások is. Mindjárt a stilusra kell megjegyzést tennem. Az egyházi költészet különös kedvvel kapott Bajza és társai finomságain s igen megható, de igen rossz szóösszetételein. Milyen szép is az, amikor Bajza bájvidék, viránymező, búvirág s kéjrózsákkal koporsószegezi ki verseit. Ez a stilus ma is kísért a kath. vallási költészetben. Még Pakocs sem tudta függetleníteni magát ettől a hatástól. *Kintűz, vágyrom, kimbilincs, vádláng, üdvmosoly, vágypohár, vágyteli, jajteli* nála sem ismeretlenek s különösen bántó a sok istenes összetétel: Istenöröm, Istenláng, Isteniga, Istenfényáradat, Istenkedves stb. Előfordulnak

ilyen kitételek is: lelkem *ingad*, sóhajok közt *anyáloom a jajvilágot*; vagy ilyen rakéták: „ők mutattak *hajmalló éj-eget*”, „Krisztus tüze *biborolta* őket *bornak*”. — Mindez csak bősége a nedvnek, amin okos mérséklet hamar segít.

Nagyobb hiba, mikor néha nem tudja interpretálni lelke gondolatát. Ilyen a *karácsony a munkásnegyedben*. A költő körülbelül egy vad proletár átalakulását gondolta el a karácsonyi est hatása alatt. Ebben a formában azonban nem látunk belőle semmit. Nem tudjuk, hogy miért találja a szerző épen a proletár lakásában, családjában a jászol lelkét? s még nagyobb hiba, hogy a költő nem is mutatja a proletár megbé-külését. *Gyöngyszületés*-ben nagyon erőltetett a gyöngy születésének magyarázata s alkalmazása sem talál. Hosszabb reflexió után igen szép költeményt lehetett volna csinálni belőle. *Biztatás* c. is kissé ellaposul az utolsó három sorral, pedig különben igen szép ez a költemény.

S végül, hogy a versformára vonatkozólag is mondjak valamit, Pakocs nem kötött versszakokban dolgozik. Ez még nem hiba; jambikus sorai így is könnyen hullámzanak. Bizonyos mesterkéeltséget okoz azonban, hogy ott rimel, ahol akar. A sorok hosszúsága t. i. nagyon szeszélyes. Szinte azt mondhatnám: ha egy jó rím kerül elő, akkor megáll s a következő szót átviszi a másik sorba. Ez az értelem rovására esik, de legkönnyebb módja, hogy az ember tökéletes rimeket adjon.

Pakocs könyve határozott nyereséget jelent irodalmunk számára. Értékes biztató, amely után nagy reménnyel várjuk a következő kötetet.

Rass Károly.

SZIKLAY FERENC: HANGZATKA. Regény.

A berlini L. Voggenteiter cég magyar osztályának kiadásában megjelent, ezen ízléses kiállítású kis könyvet Csehszlovákiából hozta a posta. A szlovenszkói és ruszinszkói magyarságnak szeretettel ajánlja a szerzője, ki ennek a magyarságnak egyik vezető egyénisége, szerkesztői és írói tollal küzdő katonája. Nekünk, a ma már oly sok darabra tördelt magyarság erdélyi elszigetelt részének, nagyon jól esik életjelt kapnunk csehszlovákiai testvéreinkről ezen túlnyomóan az ő földjükön és az ő légkörükben mozgó, lebilincselően kedves kis munkából.

A boritéklapon stilizált kép: térdére roskadó, derékban megtört, magyar sújtásos ruhájú, a hányt-vetett életben eltorzult arcú, féleleven alak; lelógó jobb karral, baljában hegedűjét a vonójával együtt görcsösen a szívéhez szorítva. A háttér távlatában gémes kút, sugár torony. — „Eltörött a hegedűm...” Ez a regény alaptónusa, és ez a témája. Azoknak a száz évvel ezelőtt egyre-másra felbukkanó magyar zenezeseniknek egy szomorú példánya, akik „mindjárt fiatalon a virtuóz pályára mentek, amely valamennyiüknél fényes sikerrel kezdődött és teljes elzúllással, gyászos pusztulással végződött.” — Fabó találó szavai szerint: „csak virtuóz hegedűművészek voltak és ez volt végzetes tragikumuk.” Közülök leghuzamosabban tudott ekzsztálni, sőt a dicsőség magaslatán megmaradni Bihari János, az egykori „cigánykirály”, a „magyar Orpheus” — azért, mert tudott 24 tagból álló nagyszerű bandát szervezni és azt évek hosszú során vezetni, míg 55 éves korában a balkeze megbénulását maga után vonó balesete őt — a pazarlás fejedelmét — is nyomorba taszította.

Csermák Antal — a regény főhőse — azonban mindvégig solo-muzsikus maradt éppen úgy, mint nagy mestere, Lavotta János. Az ő életének tragikus pályája attól kezdve, mikor a bécsi szalonokban feltűnik a fiatal cseh származású hegedűművész, Anton Cermak Edler von Luid und Rohan, — fel a magasba, amint Bihari játékától elbűvölten teljesen szakít addigi német muzsikájával és Lavottától eltanulva, legnagyobb mesterévé lesz az akkori magyar zenének, — az egri, gödöllői, budai fényes napokon át, midőn mint nemes Csermák Antal elbűvöli az előkelő magyar világot, — le az útszéli csárdák, falusi pajkos gyerekek, részeg parasztok kicsúfolt, lezúllott Csermakk Tónijáig: ez a hegyes szög alatt felhajtott kő szabályszerű parabolikus pályáját mutató vonal jelzi a regény meséjének a menetét. Ebbe a tragikus parabolába belekapcsolódik a grófi leány, Nádszeghy Zsófia, hasonlóan tragikus szerelmi története, mely végül a budai hegyek közt a monarchiabeli első kisdedovó megalapításának lágy akkordjaiban hangzik ki.

Sziklay Ferenc muzsikus és pedagógus. E kettős szerelme oltárán áldoz bensőséges hangulatú regényében. Az ő saját leleménye-é a két történetnek: a főúri hölgy iránti szerelmében elbukott Csermák Antal síralmas sorsának s a Brunswick Teréz grófnő életének annyira találó összekapcsolása? — vagy magát

e kapcsolatot is készen találta-é valahol éppen úgy, mint a mese anyagát szolgáltató történetet? — ezt a kérdést nem volt alkalmunk tisztázhatni. Amennyire nyomozásunk elvezethetett, az annyi, hogy Brunswick Teréz talán Beethoven iránti szerelme miatt szánta el magát szüzi pártája örökös megőrzésére és később az első kisdednevelő intézetek alapítására. Ha ez az adat vezette volna a szerzőt regénye két főalakja sorsának egybekapcsolására, csak szerencsésnek mondhatjuk a behelyettesítést. És ami a művészi alakítás legfőbb feltétele: sikerült neki regénye két főszemélyében lelkünkhöz nagyon közel álló, élő alakokat teremteni.

És itt mindjárt megjegyezhetjük, hogy e kis terjedelmű regény aránylag elég nagy számú alakjai közt nincsen egyetlen egy sem, amely élettelen bábként terhelné, vagy éppen akadályozná a mese lebonyolítását. Még ha csak ideiglenes szerepre, vagy éppen csak pillanatnyi szükségből jelennek is meg, legalább egy találó vonás életet lehel beléjük és mind a magok megfelelő helyére vannak beállítva. A szerző általában csak nagy vonásokkal jellemez, — kisebb terjedelmű munkájában alig is lehetne tere a realizisztikus részletezésre a belső arányosság megzavarása nélkül, — de a jellemvonások találók s ezért alakjai mégis reálisak. Hogy egészen mellékes alakokat említsünk: mennyire élethűen van beállítva a bécsi kofa, tante Marie, humoros alakja, vagy a Kócos Peti, meg a Csu Haj Pista útszéli betyárok bakonyi romantikája. A nagy Beethoven — még mint a körmeit csak sejtető fiatal oroszlán, Grassalkovich herceg, a „cigány” virtuóz Bihari, de még inkább a főhős életébe döntően belejátszó, vele hasonlóan tragikus sorsú Lavotta János (kinek szintén a magyar méreg, a bor, az ő „servus humillimusa” a megölője) stb. már jobban kidomboruló alakok; míg a mesében súlyos szerepet visz a ravasz és makacs diplomata, a háttérben folyton ott mozgó s csakhamar császárrá vedlő korzikainak bécsi követe, Jean Baptiste Bernadotte, ki Csermákot Párisba édesgeti s kinek mint későbbben „svékus királynak” az alakja még az elbukott, az alföldi országút sártengerében fetrengő Cser-makk Tóni elhomályosult agyában is ott motoszkál: ő hozzá készül folyton Párisba, vagy éppen Svédországba világhírű hegedűkirálynak.

A szerző fő ereje a jellemalkotásban van. Találó képet rajzol az utolsó Illésházyról, István grófról, ki a művésznek

fő pártfogója. Ő taníttatta Prágában, ő viszi be a főúri szalonokba Bécsben és Magyarországon; kész vele vagyont megosztani vagy fiává fogadva, az egészet reá hagyni, mivel neki úgy sincs más örököse. Hiszen a pletyka úgymint vér szerinti testvéreknek tartja őket és ők magok is hihetőnek gondolják ezt. A szerző helyes kritikai érzékkel kiigazítja Csermák életrajzírójának azt a tévedését, mintha a művész az István gróf természetes fia lenne. A köztük levő csekély korkülömbőség is kizárja ezt. István gróf apjától, János gróftól származtatja a vérségi kapcsolatot. Illyésházy mindjárt kezdetben rá mutat az örvényre, mely öccse előtt a Nádszeghy grófnő iránti szerelme által megnyílik. Magyarországon, a zsenik temetőjében, meghódíthatja művészetével egy főrangú hölgy szívét, de a kezét soha. Ezért akarná fiává fogadni, hogy mint Illyésházy gróf elnyerhesse szerelme tárgyát. Az ifjúnak művészete erejében való bizakodásán hajótörést szenved bátyja jóakarata. Így jár vele akkor is, mikor utóljára felszedi az útszélről. Az összetört ember még mindig képes megszökni a „rabságból”, a „strázsától”.

A Nádszeghy grófi család idilli élete Nádszegen hamar tragikusra fordul. Nemcsak a Zsófia tiszta, eszményi szerelmének dacos határozottsága miatt, hanem „öccse”, a kisebbik leány, a szilaj „Pistának” (Stefánia) oly hamar tragikusra fordult házassága miatt is. Helyes művészi érzékkel van oda állítva ez a kedves, pajkos leány az életet annyira komolyan néző nénye mellé. Mennyire vele van minden részvétünk későbbi szerencsétlenségében, könnyelmű férjéhez való hűséges ragaszkodásában és a nyomorba jutott szegény asszony hamar elkövetkezett halálában, hogy aztán árván maradt gyermekeinek ápolása az „irigy”, „gyűlölködő”, „vénleány” nényére maradjon s azt egy magasztos eszme megvalósítására vezesse. A szerzőnek ez az alak is adva volt Brunswick Teréz élete történetében, nővére, özv. Deym Jozefin grófnő és gyermekei személyében. A Jozefin nevet az anya, Nádszeghy grófné, passzív, de szeretetreméltó alakjára ruházta a szerző. Igen jól megrajzolt alak az apa, Nádszeghy István gróf, a maga „copfos táblabírói elfogultságával”, hajthatatlan makaosságával, a zsványok előtt egyszerűen a pisztolyát vizsgáló nyugodt bátorságával, majd magába fojtott néma bánatával, hogy mint egymásnak örökös némaságban élő szemrehányása legtovább maradjon életben Zsófia mellett.

Nem részletezzük a két főalak jellemét. Benne van az életük történetében. Következésképpen, a legkisebb ellenmondás nélkül fejlesztve, keresztül vive.

Kissé bővebben foglalkoztunk a regény alakjaival, mert a jellemalkotást, és általában a kidolgozást tartjuk e mű fő érdemének. Sziklay F. megelégedett a mesével úgy, ahogy majdnem egészen készen kapta. Nem igyekezett saját leleményéből kibővíteni, gazdagítani. Pedig az alkalom szinte kínálkozott hozzá. Tehette volna főhősét harcos alakká, ki nem hátrál meg olyan könnyen a művészetét annyira lealázó apa elfogultsága előtt. Kínálkozott a Markó Miklós által említett szerelmi kaland a jómódú budai polgár leánnyal, kit a csalódott művész a Gellérthegy alatt a Dunába taszít, hogy aztán eszt vesztve világgá szaladjon. Elkísérhette volna főhősét — ugyancsak a Markó kalauzolása mellett — a cárhoz is Oroszországba, hová a Brunswick grófnő élete is elvezet. Mindezt az író öntudatosan mellőzte. Megmaradt a fizikai parabola vonala mellett. Nem akart nagy regényt írni, amit Csermák Antal egyénisége valóban aligha bírt volna meg. A Markó által adott rajz különben rövidege mellett is zavaros, talán nem is egészen hiteles.

Sziklay kisebbszerű, szerényebb igényű munkát akart írni. És ezt a feladatát minden elismerésünkre méltóan oldotta meg. Művét a nyelvújítás szótárából vett névvel keresztelte meg Hangzatkának. Természetesen nem a Kunos Szófüzére szerinti „szonett” értelmében, hanem azt a hangolást érti alatta, mely minden hegedű-játékos előadását meg szokta előzni. A regény szerint Csermák az egri érsek hangversenyén főként a Zsófiika unszolására a pillanat ihlete alatt csinált ilyen „kicsi Hangzatkát.” És ennek akkordja haláláig elkísérte. A veszprémi kávéház márvány asztalára ennek jegyeit írta le utóljára az örület lázában és utána holtan bukott le a földre. Nem sikerült megtudnunk: maradt-é Csermáknak ilyen című rögtönzése, vagy ez tisztán a regényíró kitalálása? Különben e szóval is, mint sok más oda vetett rajzával, Sziklay egy-egy találó vonását állítja elének annak a kornak, melyben regénye játszik. Napoleon alakjával és a messze távlatban fel-feltűnő tetteivel pedig megadta kis művének a történeti aláfestést.

A regény címét ígéretnek vehetjük. Aki így tud hangolni, attól még nagy produkciókat várhatunk.

Kovács Ferenc.

Farkas Gyula: Vörösmarty az ember. Berlin. Voggenreiter könyvkiadó cég magyar osztályának kiadványa. 1924. 8 r. 52 l.

E kis füzet Vörösmartynek 27 olyan költeményét tartalmazza, melyek benne első sorban az embert mutatják. Nagyon szerencsés gondolata volt Farkas Gyulának e kis füzet összeállítására, hiszen a könyvkiadók rövidlátó spekulációja Vörösmartyt valósággal elzárta a nagy közönség elől. Csak diszkiadásai voltak, nem pedig könnyen zsebbetehető, sétára is magunkkal vihető kiadásai. Ezért elszoktunk tőle. Farkas Gyula most ezen a helyzeten akar változtatni. Az nem baj, hogy egy ilyen vállalkozás „nem csinál nyarat”. A könyvkiadók előbbutóbb rá kell, hogy jöjjenek arra, hogy az irodalomnak ilyen kisfüzetű szép és megbízható kiadásokkal szereznek igazi barátokat. Amíg valamely író drága diszművekbe van bekriptázva, addig az irodalomnak csak halottai, vannak. Az élőirodalom zsebbetehető, magunkkal vihető könyvek és füzetek kiadása által születik meg. Ezért a legnagyobb melegséggel ajánljuk e füzetet olvasóinknak. Megrendelhető a kiadó címén (Berlin, Ungarisches Institut der Universität, NW. Dorotheenstrasse 6).

Még csak azt említjük meg, hogy a füzet végén Vörösmartynek nagy szeretettel megírt jellemrajza olvasható Farkas Gyula tollából. Ehhez külön is gratulálunk. *bi.*

A NÉPSZINMŰ.

(Nyílt levél *Szentgyörgyi István* színművész úrhoz.)

Drága mester!

„*A templom küszöbén*” című darabom első előadásakor* két öreg idealista, aki még hisz *a népszínmű életerejében és földi hivatásában*, egy megértő diszes, nagy közönség viharos tapsainak engedve, a színpadi lámpák elé került. Azt mondják érdekes látvány volt, amint a nyolcvanas években botorkáló két öreg: színész és szerző, a lelkesen ünneplő közönség előtt hajlongott.

Én is úgy tartom, hogy egy ilyen jelenet ritkaság számba megy. Mert egy-egy fehér hollót, egy-egy „utolsó” mohikánt még

* 1924. április 29-én, a kolozsvári Magyar Színházban „*A templom küszöbén*” külön ismertetésére visszatérünk. *Szerk.*

lehet látni itt vagy ott, de hogy az ember két „utolsó” mohikánt elevenen egyszerre lásson maga előtt, oly ritkaság, aminőhöz még felemelt premíer helyáradon sem juthat minden földi halandó. A rossz nyelvek mondhatták, hogy ez a nagy ünneptetés tulajdonképpen utolsó *tisztesség adása* volt a „népszínmű” utolsó mohikánjainak; de nem úgy áll a dolog. Ez a nagy tisztesség még nem is a haldoklóknak, hanem az egészséges élőknek szólt, akik a néplelket akként tudták megszólaltatni, hogy annak egyszerű tartalmával, természetes bájával a legműveltebb rétegek figyelmét is letudták bilincselni és azoknak tetszését kierőszakolni. Én ebben az előadásban a *népszínmű életerejének diadalát láttam*, önkéntelen megnyilvánulását a *szép, jó és nemes* iránti érzésnek, amely a közönségből mindig és mindenütt kitör, ahol ez csak alkalomra talál.

Erre a színházi közönség „*A templom küszöbén*” előadása estéjén is alkalomra talált. Kié az érdem? Ki csiholta ki a megértő közönségből ekkor az első szikrát, hogy az aztán lángba borítsa s tetsző tapsokra kényszerítse a lelkeket? A közreműködő művésznők és művészek gárdája; az Ön művészete, Mester, mert a szerző a darabnak csak a konturjait rajzolta meg, az alakok szájába is csak pusztá szavakat adott, de az alakokba Önök leheltek lelket, öntöttek beléjük érzést, amelynek skálájából kialakult az öntudatos élőlény, a létező eleven ember.

Az Önök művészi játéka terelte a közfigyelmet a szerző felé is; Önök vertek pockot az én talpam alá, hogy magasabbnak látszassam, amiért igaz, őszinte köszönetemet és hálámat fejezem ki úgy Önnek, Mester, valamint mindazoknak, akik engem ilyen tisztességhez juttattak.

De nem kevesebb köszönettel és hálával tartozom annak a közönségnek is, amely mindig minden elfogultság nélkül jóindulattal, rokonszenvvel, mondhatom, szeretettel kezelte színpadi termékeimet. Ez a nemesen gondolkodó közönség csinált belőlem népszínmű író; — ha volt bennem valami kis tehetség e nemben, azt ő fejlesztette tovább, ő buzdított a további munkára. Velem szemben megértő és igazságos volt; adott tapsot, nyújtott babért, de részesített hideg zuhanyban is, hogy egészen el ne bizzam magam s ne éljek vissza az ő bizodalomával.

Ön, Mester, negyvenöt éven át, színműírói pályámon lépésről-lépésre kísért, tanácsadóm, támogatom, magyarázóm volt. Tetemre hívom Önt, egyetlen élő szemtanúmat, aki hitet tehet arról, hogy szándékaink tiszták, becsületesek, őszinték és önzetlenek voltak. Nem voltak rejtett céljaink. A román néplélek kincseinek feltárása volt a valódi cél nem azért, hogy azzal ártsunk, hanem azért, hogy használjunk vele. Munkámban az atavisztikus fajszeretet volt vezérem, amely soha egy pillanatra sem tért el céljától: a kölcsönös megbecsülés, a megértés, a béke útjain haladni előre, tovább minden tétova és habozás nélkül. Én csupán erre gondoltam mindig.

Emlékszik Ön, Mester, 1879-ből *Szép Iliánára*, amelyben a román népelem *első ízben vonult fel a magyar színpadra*? Hiszen Ön volt a darab *Bocotasz Tódorja*. Milyen közönség, milyen lelkesedés, milyen siker! Ez a darab nem annyira vékony meséjével, a szerző sok helyütt esetlen mesebogozásával hatott, hanem friss, szokatlan miljöével, a román falusi „*paraszt*” észjárásával, viseletével, katrincájával, dalaival, táncaival, szóval a román falu sajátos *én*-jével, ami a közönség előtt meglepően újnak, eredetinek és érdekesnek mutatkozott. A *Calușer-tánc* valóságos riadalmat szült, amelynek ismételtetése az összerogyásig ki fárasztotta a kimerült táncosokat.

Szép Iliána aztán kiindulva az akkori Kolozsvárról, bevonult Budára, eljutott Pozsonyba, Szegedre, Temesvárra, Aradra, Brassóba, az ország minden színpadára, hogy román dal és tánc járta az ország egyik szélétől a másikig. *Ez a diadal nem a szerző, hanem a román népkincs, a sajátos román néplélek, a román népszellem diadala volt.*

De egyébire is emlékezhetik Ön, Mester, például 1881-re, a *Falu ládájára*, amelyben Ön egy falusi bírót játszott. Milyen szereplők! *Pálmai Ilka, Gabányi Árpád, Váradi Miklós, Vendrei, Krasznai Mihály* stb. Nem használt semmi doktori tudomány, semmiféle művészi ördögösség, varázsszer és injekció, a darab szemünk láttára vérzett el. Az igazságos közönség a szerzővel szemben még akkor is gyöngéd volt. *Jelenlétéről nem vett tudomást; nem szégyenítette meg, nem idéztette őt a lámpák elé, hogy azoknak fényénél lássák azt a szerzőt, aki megmagyarázhatatlan módon, egy szindarab értékelésénél annyira tévedett.*

Az elbizakodott embernek ez a lecke jól fogott. Félrevonultam s gondolkoztam. A népszínműírásról nem voltak még tisztult fogalmaim. Sablonok szerint dolgoztam, olyan utakon jártam, amelynek minden oszlopfáját, minden kavicsát ismerte a világ. *Carmen Sylva*, román királyné, román pásztoridiljei, nagy hatással voltak reám. A fenyves, a havasok, azoknak szétszórt lakossága, élete, erkölcsse. Különösen pásztorvilága vonzott. Így jutottam el *Flórika szerelméhez*, a *Havasi rózsákhoz*, *A templom küszöbéhez*, s a *Flórika keservéhez*, amely a *Flórika szerelmé*-nek két év utáni folytatása volna. Ez, mint a román parasztbecsület, erkölcs és munkaszeretet tipikus megnyilatkozása és glóriája, befejező része volna feltett céloknak és színpadi feladataimnak. Már nincs tovább, nekem, érzem, elég volt.

Mester! *A templom küszöbén* című darabom előadása alkalmából szerzett benyomásaim s tapasztalataim arra kényszerítettek, hogy higgyek a népszínműnek, mint színpadi műfajnak feltámadásában és boldogabb jövőjében. Szerintem nem halt meg az, csak alszik. Ne mondja nekem senki azt, hogy a néplélek, a népélet kimerült, mert *a néplélek örök és kimeríthetetlen*, akár a tenger. Ősforrás az, amely kifogyhatatlan; vize mindig friss, tiszta és üdítő, csak szennyel, piszokkal nem kell megfertőztetni. A vadvirágnak is meg van a maga sajátos színe, illata, zománca, himpora, harmata, csak nem kell durva kézzel leszakítani. És ne mondja senki, hogy ma már senkinek sem kell a népszínmű. A jó népszínművek ma is mindig megtöltik a házat; *Flórika szerelme* is huszonöt év óta mindig zsupolt házak előtt került a színpadi deszkákra s nem tudnám meghatározni, mikor volt nagyobb és lelkesebb közönsége, amikor először, vagy amikor utóljára láttam.

A népszínmű irodalom hanyatlásáért ki a felelős? A színházakat nem lehet emiatt felelőssé tenni. A színigazgatók a jó portékát minden műfajból szívesen megveszik, a színírók azonban ilyen portékát ma már egyáltalán nem szállítanak. Azt mondják: „elfogyott, nem létezik többé, kiment a divatból.” Ma színműírókat a falu, a havas, a fenyves, a néplélek, a maga naivságával, idilljeivel nem érdekeli, a néplélekből ők egy kis szikrát sem tudnak kicsiholni többé.

Ugy van. A néplélek megismeréséhez helyszíni tanulmány, a néplélekkel való rokonszenvezés, az idillek iránti érzék, a

havas-mászáshoz s a göröncös barázdákhoz vezető rossz utakhoz egészséges izom, jó tüdő és szív szükséges, amikkel az aszfalt síma járdáihoz és a vikszos parketthez szokott városi már nem rendelkezik. Ebből az elemből hiányzik a paraszti szokások és erkölcsök felfogására és megértésére szolgáló készség; a paraszti lélek mindig gyönyörködtető poéziséről fogalma sincs, ami nem is csoda, hisz a városi pipa-füstös kávéházak légkörében, ezzel a fogalommal nem is találkozhatik.

A mai színműíró — mindenütt — könnyebb s mondhatjuk, könnyelműbb oldaláról fogja fel hivatását. *Ma már nincsenek szinpadi alkotások*, csak könnyű vásári munkák, fércelmények; csak afféle *tiszavirágrajzások*, amelyeknek állatkái néhány óráig repülnek, sütkéreznek a napon, szeretnek, hogy estvére elhulljanak, mint őszkor a legyek. A szinpadi termékek tartalmasabb része ma már inkább a szabóműhelyekből kerül ki; a kosztümökhöz szükséges magyarázó részeket a szövegírók az indián kacikák és a maharadzsák lehetetlen világából adják, amely a néző lelkeket meg nem tölti malaszttal, hanem azokban tátongó úrt hagy maga után hátra. Ez az írás könnyen megy. Egy picolló mellett egy pár ötlet, útszéli vicc, valami lehetetlen, valami még nem látott eredeti fogás, ami mosolyra, hogy ne mondjam, röhögésre készíti az embert; egy képtelen mese, amelyhez sem a művészetnek, sem a jóízlésnek, sem a józan-észnek, sem az életnek, sem az erkölcsvilágnak köze nincs, e megbeszélésből aztán kipattan az érdekes cím, a soha meg nem látott eredetiség, mondjuk a *Szunyogkirály*, akinek megszületése és zümmögése mocsaraiból a messzevilág gyors szikratávírója útján hozzánk is elhallatszik s azt már nekünk is látnunk kell, hogy elmondhassuk, hogy lépést tartunk a korrallal, a civilizált világ izlésével és szellemi igényeivel. Ez ma már nem helyi hanem világkurzus, egy divatos penész a torkon, ami az embert az egészséges légzésben megakadályozza.

Mester! Én *A templom küszöbén* előadásán meggyőződtem arról, hogy a mi városunkban a népelemtől felfelé a legdistingváltabb rétegekig, van egy nagyon tekintélyes közönség, amely a természetnek naív költészetében, a falusi, a pásztori idillekben is tud gyönyörködni, s amely minden dobszó és harsona nélkül is megtölti Thália templomát, ha abban abból a nemből valami megbízható anyagot nyújtnak neki. Valóságos lelki gyönyörűséggel néztem azt a derült közönséget, amely,

mint az üvegbura alatt elalélt madárka, ha egy kis élenyhez jut, virgonc, röpkedő lesz... ez a közönség is, a falu, a havas ózondús levegőjében, mintha valami tiszta, friss légkörbe került volna, felélénkült, lelkesedett, tapsolt, tisztán attól a gyönyörtől hajtva, amelyet neki ez az egyszerű, természetes, igénytelen kis történet a maga ártatlanságával okozott. Egy kis idealizálás egy kis poézis a léleknek éleny.

Ez a gondolatmenet arra a felkiáltásra készlet: *Vissza a régi ideálokhoz!*... De nem! Nem akarok a kerékkötő szerepére vállalkozni. Ha ma ez az újkori szinpadi izlés oly imponáló alakban kívánja a könnyelműbb Múzsák ételeit, ám szolgáltassa ki számára a világkurzus megfelelő adagban, nehogy kiessen valaki világforgalomból. Ne vegyék azonban rossz néven azt sem, ha akadnak még olyanok is, akik a falu, a havas, a természet idilljeiben, naivitásában, moráljában is tudnak gyönyörködni. A maharadzsák világával és kultuszával ne üssék agyon a néplélek világát sem, amelyből minden nemzet él s amelyből erkölcsi súlyát és erejét szívja fel. Az állam, amelyben kisebbségek vannak, a szinpad utján is haszon oda, hogy azok egymást megismerjék, megbecsüljék és egymást megszeressék. S különösen azok az államok járjanak elől, amelyekben minden ember *a demokráciát* pengeti lantján; ahol minden madár erről csiripel. Igyekezni kellene, hogy ez ne üres szólam legyen, hanem tény.

Béke velünk Mester! Mi nyugodtan halhatunk meg; késő vénségünkig híven kitarítottunk a népszínmű zászlója mellett, amelynek Ön sok dicsőséget szerzett.

Az életben lett volna ugyan még egy álmom: a „*Flórika keservében*” látni az Ön művészi alkotását, amint öt éves unokáját térdein táncoltatja; amint *Precub* szolgáját „üzletébe” mint gazdát beülteti és megházasítja; mint nyugalomba vonult szénégető, miként támasztja dűsgazdag vejének, Juonnak, kapufélfáját és mint gyötrődik és emészti magát a a földi lét sok ostobaságai, kicsinyeskedései és butaságai miatt, amelyek az emberi lélek nyugalomát megzavarják. De elismerem, egy halandónak igen sok jutna így az élvezetből. Majd a másvilágon pipaszó mellett erről többet eldiskurálhatunk. Tehát a viszontlátásra!

Fogadja nagyrabecsülésemet, amellyel maradtam,
Kolozsvár, 1924. május 26. mindig híve és barátja!
Dr. Moldován Gergely.

TUDOMÁNYOS SZEMLE

KANT.

— Születésének 200 éves fordulójára. —

1724 április 22-én született az emberi gondolkozás történetének az a hőse, akit földi életében *Kant* Imanuelnek hívtak. Ez év április 22-én tehát kétszázadik évfordulója suhant el felettünk a csodálatos lángelme e világban való fellobbanásának. Nem azok közé a nagy szellemek közé tartozik, akiknek hatását közvetlenül és teljesen élik át a nagy tömegek is; filozófus volt s mint ilyen, aránylag mindig kevesekhez szól, de szelleme voltaképpen döntőleg bofolyásolta a tudomány, művészet, erkölcsiség, egyszóval a kultúra alkotásain át azoknak a tömegeknek életét is, amelyek talán a nevét sem ismerik. Ma már többé kétségbe nem vonható tény az, hogy Kant műve döntő fordulópontot jelent az emberi szellem történetében. A filozófiai gondolkozás története, bármennyire elvontnak és távolinak látszodjék is a gyakorlati élet szempontjából, voltaképpen tükrözöje az egész emberi fejlődésnek s minden más szellemi életet és alkotást megelőzve és mindenik felett lebegve, tisztán és határozottan mutatja fel az emberi öntudat fejlődési fázisait, amelyek aztán valamennyi alkotásában és minden életformájában megvalósulnak. A minden tapasztalatot, tudományt, művészetet, erkölcsi életet irányító és döntőleg meghatározó filozófiai szellem legnagyobb képviselői között is egyike a legnagyobbaknak Kant Imanuel. Korszakalkotó művei közül a „*Kritik der reinen Vernunft*” a „*Kritik der praktischen Vernunft*” és a „*Kritik der Urteilskraft*” jelölik azt a három döntő pontot, amelyen Kant kifordította sarkaiból a gondolkozás régi világát s egészen új irányt, szempontot és jelentőséget adott úgy az ismerő emberi szellemnek magának, mint a valóságnak, amelyet szellemünk megismer. Műveinek részletes felsorolása és méltatása helyett a fent jelzett munkák alapján, de tekintetbe véve

természetesen a többieket is, azt a *három nagy gondolatot* akarom kiemelni, amellyel Kant elválasztotta egymástól a régi és az új világképet és életeszmenyt, az által, hogy az emberi szellem három legfontosabb tevékenységének: az értelemnek, a képzeletnek és az akaratnak s azok alkotásainak: a tudománynak, művészetnek és erkölcsiségnek egészen új jelentését és értékét világította meg.

A valóság megismerésére s ezáltal a tudomány és a vallás örök perének eldöntésére nézve Kant azáltal tette meg korszakalkotó lépését, hogy határozottan elkülönítette egymástól azt, ami észszel megismerhető és azt, ami hittel ragadható meg. A két tevékenység mindenike eljuthat a bizonyossághoz, de teljesen más módon. A döntő kérdés ez volt előtte: *miben áll a megismerés és mik annak a feltételei?* Divinativ meglátása az, hogy a valóság, a lét pusztán gondolkozás által meg nem ismerhető s hogy teljesen helytelen az addigi metafizikai gondolkozás azon tétele, hogy a lét és a gondolkozás egy és ugyanaz (Descartes, Spinoza). A tárgyakat gondolni és ismerni nem ugyanaz, mert a megismeréshez 2 tényező szükséges: anyag, amit megismerünk és fogalom, amivel azt megismerjük. Az anyag *szemléleteinkben* van adva s így a szemléletek fogalmak nélkül *vakok* (jelentéstelenek), a fogalmak pedig szemléletek nélkül *üresek* (tartalmatlanok). Az ismeret tehát a *gondolkozás és szemlélet* egysége. Az értelem és az érzékelés csakis együttes munkával vezethetnek ismerésre. A második nagy ténye Kantnak az, hogy az ismerés problémáját a „*hogyan*” kérdésére tömörítette s ezzel azt a kérdést vetette fel, hogy az ismeret *igazsága* a tartalomra (a szemléleti anyagra) vagy a formára (az ész elveire) vonatkozik-e? Itt van voltaképpen a régi és az új filozófiai gondolkozás elválasztó pontja. A régi filozófia a *Substanciát*, a tőlünk független világ-lényeget akarta gondolkozás, spekuláció útján tisztázni, megismerni. Kant kimutatta, hogy a valóság önmagában megismerhetetlen a valóság ráknézve a mi szemléleteink, amelyek nem a külső valóság hanem a mi szellemünk *törvényei* szerint létesülnek, nem a valóságot, hanem a mi természetünket jelenítik meg, tehát jelentést, törvényt az ész ad a valóságnak s így az *igazság kérdése* a mi ismereteink *igazságának kérdése*, az egyetlen megismerhető a megismerő szellem maga. A Substantia maga is egy kategória, *egy észelv*, a „lényeg” ész-formája, amelyben a mi szellemünk

fogja fel és teszi jelentővé a dolgokat. Ezzel a valóság és igazság kérdése a lényegről, a Substanciáról, az ismerő szellemre toldott át s megnyílt az út a filozófia, mint önálló tudomány, mint *ismeretelmélet* előtt. Ebből a nagyjelentőségű alapelvből folyt ezután minden, amit Kant a kategoriákról, az ész apriori ismerőelveiről és formáiról megbizonyított, s a transcendentális aesthetika, analtika és dialektika, disciplináiban kifejtett. Örökre emlékezetes és tanulságos marad az a csudálatos munka, mellyel Kant a 3 transcendentális ideának: a léleknek, világnak és Istennek metafizikai, substanciális megismerhetését megdöntötte, kimutatván, hogy ezek az ész kategoriáinak a *noumenonra* való téves átvitelei, olyan egységesítések és általánosítások, melyeknek szemléleti tartalmuk nincs, tehát üres fogalmak. De még sokkal nagyobb jelentőségű az a gondolata, hogy ezeknek a végső valóságoknak létele, valósága és elérhetősége csak a *puszta ész* előtt vezet ellenmondáshoz; a *célkitűző ész*, a gyakorlati ész ezek lételét *elengedhetetlen követelménykép* parancsolja. A lélek és az Isten valóságát követelő és garantáló gyakorlati ész Kant előtt az *erkölcsi törvényben nyilvánul meg, amely* — és ez az ő második nagy gondolata — *kétségbevonhatatlan, elsődleges és minden szemlélettől (tapasztalástól) független* valóság. Etikai műveiben megragadóan mutatja fel Kant az ő alapvető nagy erkölcsstani igazságát: hogy az embernek, az ész-lénynek, nem a *boldogság* az életcélja, nem *erre van teremtve* s ha erre volna alkotva s ez lenne a célja, akkor kételkednünk kellene az Isten lételében és bölcsességében, aki a boldogságra vágyó embert *ésszel* ruházta fel, amely épen gátolója és ellentéte a boldogság ösztönének. Boldogok csak az *állatok* lehetnek; aki ezt tartja célnak: megtagadja az emberi méltóságot és megtagadja az Istent. Továbbmenve fölállítja azt a nagy tételt, hogy a mi *élvezettel* és *haszonnal* jár, az mind megvásárolható, annak mind *ára* van, de az nem lehet soha erkölcsi, mert az erkölcsiséget az jellemzi, hogy azt megvásárolni nem lehet, annak nincs ára, hanem csakis *méltósága* van (Würde.) Az erkölcsiség, a jellem áruba nem bocsátható, semminek *eszköze* nem lehet, mindig cél, és pedig *önmagának célja*; tehát az erkölcsiség *önértékű, absolut, mindentől független, egyetemesen kötelező* valóság. Ez az erkölcsiség a *jóakaratan* áll, amely az erkölcsi törvény *minden motívumától mentes, föltétlenül engedelmes tisztelete*, a mindentől sza-

bad kötelesség, „*kategorikus imperativus*”, amely föltétlen parancsként, nem hajlam, lágyszivüség, részvét, hanem az engedelmes tisztelet alapján követeli, hogy oly szabály szerint cselekedjünk, amelyről kívánhatjuk, hogy egyetemes törvény legyen, amelyet úgy kell cselekednünk, mintha akaratunk által természeti törvénné kellene válnia, mely által az emberiséget sohase eszköznek, hanem mindig célnak tekintjük. Az erkölcsi törvény, a kötelesség föltétlen parancsa, tehát *bármely* körülmények közt azt a *formát* írja elő, amely szerint cselekednünk *kell*, minden egyébre való tekintet nélkül. Az *érzékeségtől független akarat, amely csak a maga lényegének engedelmeskedik, az automon szellemiség az, amely az emberi méltóságot és az emberhez egyedül méltó életcélt hordozza a világban.* Amint a valóság megismerésében, minden tudománynak feltételeit és törvényeit megadva, az ész, a szellem a *formáló*, teremtő hatalom, úgy az erkölcsi életmegvalósulásban is egyedül az autonóm ész, az önértékű szellem ad *formát*, törvényt a cselekvésnek. És ez a formáló, teremtő szellemiség jelenik meg és mutatja meg hatalmát a *szépségben* is, amely a *művészetben* testesül. Kant *harmadik* nagy gondolata — az igaz és a jó, a tudomány és az erkölcsiség magyarázata után — a harmadik szellemi önértéknek: a *szépnek* és ezáltal a művészetnek magyarázata. A szép teljesen különbözik a kellemestől, épúgy, mint a jó a hasznostól; de különbözik az igaztól és a jótól” is, mert ugyanazt az önértéküségét *minőségileg* más-képen valósítja meg. A kellemes, valamely tárgy *létének* saját állapotomra való vonatkoztatása, is mindig *érdekel*; élvezetet okoz, vágyat kelt. A *jónál* is, az *igaznál* is fel van tételezve a dolog *létele*. A szépnél ez a *létel* nem fontos, nem jön tekintetbe, *létérdekről* nincsen szó benne; pusztán a tárgy *minősége* ragad meg örömmel vagy fájdalommal és ezért a szép *a minden érdek nélkül tetsző minőség*. Ez az érték független tőlem és egyetemesen kötelező; és a megfelelő lelkiállapot általános közölhetőségén nyugszik. Ebből fakad a művészetnek az a csodálatos, felszabadító hatalma, hogy az önmagában igaz és jó *ábrázolása* által, érdek nélkül gyönyörködtetve, felülemel az élv és haszon világán, megtisztít, megnyugtat, szellemi lényegünk öntudatának intelligibilis tiszta világában ujjíteremt.

Nem mehetünk tovább a részletekbe. Csak ismételjük még

egyszer, hogy Kant korszakalkotó nagy életműve e hármas gondolatban foglalható össze:

1. Az igazság a mi *ismereteink* igazságának kérdése. Ez a gondolat vetette meg az alapját az önálló filozófiának, mint *ismeretelméletnek* s ez alapon a *tudomány* ismeretelméleti fogalmának. A valóságnak jelentést és törvényt adó tiszta ész *világformáló* hatalmának felmutatása Kant első nagy gondolata.

2. Az erkölcsi törvény, a kötelesség feltétlen parancsa adja meg a *bármely körülmények közt* egyetemesen kötelező *formát*, amely szerint cselekednünk kell, minden egyébre való tekintet nélkül. Ez a gondolat vetette meg az alapját az *etikának*, mint önálló értéktudománynak s ebben mutattatott fel az érzékiségtől független erkölcsi akarat *életformáló* hatalma, mint Kant második nagy gondolata, az *autonom erkölcsi idealizmus* alaptétele.

3. A tárgyak és alkotások *minden érdek nélkül tetsző minőségének* hatása a titka a *szépnek* és az igazi *művészetnek*. Ez a gondolat tette az esztétikát a szép önálló értéktudományává s mutatta ki a művészet érdekmentes, egy tiszta látszatban a világot és életet *újjáformáló* hatalmát, amely Kant harmadik nagy gondolata.

Az autonom, szabad, nemes szellemiség önértékének, világ- és életformáló hatalmának e hármas igazolása olyan kincse a magát kereső és önmagában megvalósulni törekvő emberi szellemnek, amely mellett eltörpülnek a Kant rendszerében is megállapítható fogyatkozások és a kritikát joggal kihívó tévedések (főleg a subjektivizmus bizonyos veszedelmei, az ismerés intellektualis egyoldalúsága, s az erkölcsiség és vallás viszonya kérdésében) s amelyekkel e kis dolgozatban foglalkozni feleslegesnek ítélttem akkor, mikor e kétszázados szellemóriás jelentőségére és örökségére akartam felhívni a figyelmet. Legyen ez a szerény dolgozat is a hódolat csekély és méltatlan, de őszinte jele, mellyel a Kant szellemének tisztességet tevő emberiség hálájába mi is beleolvadni kívánkozunk.

Dr. Makkai Sándor.

AZ ERDÉLYI MŰEMLÉKEK ÜGYE A ROMÁN IMPÉRIUM ALATT.

Az 1919. július 29-én közzétett törvény, mely a történelmi műemlékek gondozásáról és védelméről gondoskodik, úgy intézkedik, hogy a régi, Bukarestben székelő, Műemlék-Bizottság (Comisiunea Monumentelor Istorice), kerületi bizottságokat szervezhessen, 7-7 taggal. Ilyen kerületi bizottság (Secțiunea pentru Transilvania) alakult Kolozsvár székhellyel Erdély és a határos területek, Temesvár székhellyel a Bánát részére. Az utóbbinak működéséről semmit sem tudunk; információink szerint számottevő munkásságot nem is fejtett ki. Az előzőnek tevékenységét, jelentései alapján a következőkben ismertetjük.

A bizottságba a miniszter a következőket nevezte ki: Dr. *Dăianu* Ilyés gör. kath. főesperest, Dr. *Csáki* Mihályt, a Brukenthal-Múzeum igazgatóját, *Lăpedatu* Sándor, *Lupaș* János és *Teodorescu* D. M. egyetemi tanárokat, *Marțian* Julián nyug. őrnagyot és Dr. *Roska* Márton egyetemi magántanárt, az E. K. E.-Múzeum igazgatóját, az Erdélyi Múzeum ősrégészeti és néprajzi osztályának vezetőjét. A kinevezett tagok 1921. április 1-én gyültek össze először, amikor a bizottság elnökéül *Lăpedatu* egyetemi tanárt, a jelenlegi vallási és művészeti minisztert választották meg.

Ugyanakkor ideiglenes munkatervet készítettek, melynek három főpontjával az általános műemlékösszeírást, a műemlékek megőrzését és a régészeti kutatásokat és ásatásokat állapították meg.

A *műemlék-leltár* szerkesztésével *Marțian* Julián bizottsági tagot bízták meg. A részletek tekintetében azt határozták, hogy a román rész adatainak összegyűjtésénél igénybe veszik az egyházi főhatóságok támogatását. Nevezetesen az érsekségek és püspökségek útján kérdőíveket küldenek szét az egyházaknak, s azok beérkezése után, szakszerű ellenőrzéssel fogják elkészíteni a leltárt. Ezt a módszert a régi királyságban kipróbálták és állítólag bevált. A szász műemlékek leltárának elkészítésére Csáki Mihályt kérték fel, aki — mint alább kitűnik — el is készült a munkával. A magyar műemlékekről nem szól a jelentés. Nyilván azt hiszik, hogy a magyar bizottság munkája e tekintetben teljes volt, ami azonban tévedés.

Másik fontos feladat a műemlékek megőrzése. Első dolguk volt e téren, hogy a bizottság körlevélben közölte a közigazgatási hatóságokkal megalakulását és felkérte őket, hogy a műemléktörvény rendelkezéseinek szigorú betartására kellő gondjuk legyen. Nevezetesen: akadályozzanak meg minden magánvállalkozást, mivel a törvény rendelkezései értelmében semmiféle változtatás a műemlékeken vagy pedig régészeti ásatás a bizottság engedélye nélkül nem végezhető. A felhívásnak volt is eredménye, amennyiben a Sarmizegethusa és Porolissum

romjai közt napirenden levő túrkálásoknak gátat vetettek és a túrkálókat szigorúan megbüntették. Reméljük, hogy az ilyen büntetések elriasztó például fognak szolgálni s a jövőben is alkalmazva, meg fogják szüntetni vagy legalább mérsékelni fogják a kincskeresők kártékonyságát.

Alkalmilag előadódott ügyek közt szerepel a bizottságnak az a tevékenysége, hogy a magyar uralom idején állított történelmi emlékeket és azoknak feliratait felülvizsgáltatta s ahol a változott viszonyok megkivánták: vagy magának az emlékek múzeumba helyezését tette megfontolás tárgyává vagy annak feliratát cserélte ki. Elvi megállapodás történt, hogy a román nép érzelmeit vagy méltóságát sértő történelmi emlékeket egy újonnan, e célra létesítendő múzeumban helyezik el; addig, amíg ez megtörténik, maradjanak a mai helyükön. A miriszlói csatatéren levő emléken nem lévén semmi sértő, — ott marad; a kenyérmezei emlék feliratát kicserélik.

Nagy súlyt fektet a bizottság a fatemplomokra, mint az egyházi építészet és festészet fontos emlékeire.

A műemlékek fenntartására 500 ezer lej állott a bizottság rendelkezésére, amiből 15—155 ezeres tételekben utalványoztak segélyeket a bizottság által jóváhagyott vagy épen a bizottság által végeztetett következő munkálatokra: *fogarasi* gör. kel. egyház 155 ezer lej, *vajdahunyadi* gör. kath. egyház 50 ezer, *szelistyei* gör. kel. egyház 50 ezer, *csernátfalúsi* gör. kel. és *kolozsvári* gör. kath. egyház 40-40 ezer, *tordai* gör. kel. egyház 30 ezer, *kolozsvári* és *resinári* gör. kel. egyház 20-20 ezer, *szamosfalvi* és *apahidai* gör. kel., *kusalyi* református egyházak 15-15 ezer lejt kaptak, míg a *vajdahunyadi vár fedelének* kijavítására 50 ezer lejt fordítottak.

Személyi tekintetben fontos nyereségként számolandó el, hogy sikerült a bizottságnak szolgálatába szegődtenie *Wagner* Rudolf műépítész, aki megelőzőleg a magyar M. O. B. szolgálatában, a vajdahunyadi vár restaurálási munkálatainál szerzett érdemeket.

A *régészeti kutatások* során 20 ezer lejt fordítottak az egykori *Văraia* nevű beszterce-naszódi román község temetőjének felásatására, míg a bihari fatemplomokra vonatkozó rajzok, fényképek és egyéb adatok összegyűjtésére 5000 lejt áldoztak.

A *második (1922—23) évben* hasonló szellemben és merderben dolgozott a bizottság. A hadügyminisztériumtól rendbeszedés végett elkérte a *fogarasi várat* s lépéseket tett az elhanyagolt *alvinci Martinuzzi-kastély* rendbehozására, melyben Áron-vajda, moldovai fejedelem, a XVI. század végén raboskodott és meghalt.

Számtalan esetben történt — műemlék megvizsgálás céljából — hivatalos kiszállás. Az olyan lebontásra szánt fatemplomokat, melyek fenntartása érdemesnek mutatkozott és az átszállítást elbirták, más egyházközségnek ajándékozták, —

öt esetben. A magyar bizottságtól diplomáciai úton lekérték az erdélyi műemlékekre vonatkozó adatokat, rajzokat, stb.

A *fenntartási és restaurálási* munkálatokra ebben az évben is félmillió állott rendelkezésre. Ebből adtak 50 ezer lejt a *prislopi* eredetileg gör. kel. zárda, 80 ezeret az *avrigi* (Felek, Szeben m.) gör. kel. templom festményeinek tisztítására, 40 ezeret hasonló célból a *hosszúfalúsi* gör. kel. templomnak, 25 ezeret a *vajdahunyadi* gör. kath. templomnak, 26 ezeret az ottani *várra* fordítottak, míg a *kolozsi* gör. kel. templom 30 ezeret, az *alsózsuki* gör. kel. fatemplom 20 ezeret kapott; 10-10 ezer lej segélyben részesültek a *guraszádai* gör. kel., a *muzsnai* és *eceli* szász egyházak, öt ezeret kapott a *fejérdi* gör. kath. egyház, ezeret *Szászkézd* község.

A prislopi zárdatemplom helyreállítási munkálatait Wagner Rudolf vezeti, kinek mintaszerű és művészettörténeti szempontból forrásértékű jelentése mellékletként szerepel a bizottság évi jelentésében. E szerint a prislopi (Felsőszilvás, Hunyad m.) templom a XIV. sz. végén épült és a román egyház és műveltség történetében nagy szerepet játszó — egyébként szerb eredetű — Nikodém építtette. (†1406). A templom alapstílusa ugyanaz, mint az V. szbeli egyiptomi (kopt) keresztény templomoké, de felépítésében erős byzánci hatás érvényesül. Mindkét tény nagyon természetes. Az utóbbi nem is igényel bővebb magyarázatot; az elsőhöz tudnunk kell, hogy a remeteség és szerzetesség őshazája Egyiptom. A templom eredeti stílusának sokat ártott a XVII. szbeli restaurálás. A gör. katolikusok 1700 óta használják. A feleki templom képeinek rendbehozatalát P. Szathmáry bukaresti festőművész végezte, közmegelegedésre.

Ásatások és régészeti kutatások Cuhea (Konya) és *Felsőszelistye* mármarosai községekben, a hunyadi Oháporonon és a torontáli Perjámoson voltak. Valamennyit *Dr. Roska Márton* végezte. Az első két helyen a Moldova-fejedelemséget alapító Drágos és Bogdán vajdák palotái után kutatott, a nép száján élő hagyományt követve, de minden eredmény nélkül. Perjámoson már régebb óta folyamatban levő munkáját folytatta, az oháporonori barlangban pedig a régebbi kőkorszakbeli ember nyomait találta meg, amint arra, a csoklovinai mellett levő barlangban, helyesen számított.

A bizottságnak a rendes évi jelentésen kívül még *külön kiadványai is vannak*; eddig négy füzet jelent meg. I. *I. Martian, Urmedin războalele Romanilor cu Dacii* Cluj, 1921. 8°, 1-54 lap, 39 rajz.

Az előszó 1915-ből van keltezve s ebből, valamint magasrangú katona voltából érthető, hogy a szerző, aki az erdélyi történelmi és műemlékek legnagyobb részét nemcsak irodalmilag, de autopsia alapján ismeri, — következtetéseiben erősen a világháborús stratégia hatása alatt áll, mikor a reánk maradt

emlékeket a római-dák háborúk magyarázása szempontjából méltatja. Ugyanaz történt itt is, mint a német limesbizottság generális vezetőjével.

II. *D. M. Teodorescu és Dr. Martin Roska: Cercetări arheologice în munții Hunedoarei.* Cluj, 1923. 8°. 1—56 lap, sok rajzzal és fényképpel. 1. Az első részben *Teodorescu* professzor, a régészet egyetemi tanára ismerteti a Szászváros környéki hegyekben levő — minden bizonnyal dák eredetű — erődítmény maradványokat. Három csoportot különböztet meg. Ezek: Kosztesd, Muncsel és Lunkány vidékiek. Ezek mindegyikén több megerősített pont van, kettős védelmi művekkel.

2. A második részben *Dr. Roska Márton* ismerteti a háború alatt szünetelt Csoklovinai barlangkutatások újra felvett munkájának eredményeit. Legfontosabb eredmény, hogy a barlang falain karcolatokat fedezett fel s azokat fénykép után közli is. A leletek „Aurignac”-korúak.

III. *Michael Csaki, Inventariul monumentelor și obiectelor istorice și artistice săsești din Transilvania* Cluj, 1923. 8° 44 lap. Bevezetésül az erdélyi szászoknak a „plasztikus” művészetek terén (ideszámítva a festészetet és iparművészetet is) való tevékenységét ismerteti tíz oldalon. Az első oldalon ehhez szolgáló bevezetést ad, melyben némely körök mai hangulatának teljesen, a történeti igazságnak azonban kevésbé megfelelő mondatot olvasunk: A szászoknak nemcsak kölső ellenséggel kellett harcolniok, életüket és vagyonukat védve, „hanem szerzett és megerősített jogaikat a belső ellenség irigységével és gyűlölködésével szemben is védniök kellett (a magyar nemesség csak alattvalókat ismert és ismert el, de nem szabad polgárokat).” A zárjelben levő rész az, amit a történeti igazsághoz való ragaszkodás esetén épen a szászoknak nem volna szabad hangoztatniok. Ha volt a privilegiumokkal való visszaélés a múltban, szász testvéreink, a „hármasság” egyik tagja, bizonyára legkevésbé jogosultak a panaszkodók közé állani.

IV. *Dr. Roska M.; Un vechiu cimitir Românesc.* Cluj, 1924. 8°, 55 lap, 37 kép. Az egykori, ma már eltűnt, Vărarea nevű román község temploma körül volt temetőt ásatta fel 1921. és 1922. őszén a szerző. A leletek alapján megállapítható, hogy ott eredetileg neolit, majd hallstatti település volt. Ezután nagy megszakítás következett. A XVI. század elejéről származnak a korban következő maradványok és tartanak a XVIII. sz. végéig, II. József koráig, mikor a lakosság lehúzódtott a Szamos völgyébe, Nepos nevű községet alapítva ott, melyet a nép különben ma is Vărareának hív.

Dr. Buday Árpád.

FÖLJEGYZÉSEK SALAMON FERENCRŐL.

Erdély tudósainak és művelt köreinek rövid időn belül egymásután három centennáriumra kell készen állniok. Ennek az esztendőnek végén, 1924. december 29-én lesz száz esztendeje, hogy a magyar vezérek történetírója s koruk forrásainak gyűjtője, *Szabó Károly* született; nem Erdélyben ugyan, mert hiszen Köröstarcsai, de Erdélynek egy nagy történetírója, gróf Teleky József már korán megnyerte, a kolozsvári egyetem pedig végképen lekötötte Erdély számára s már harminchét esztendeje porladozik Erdély pantheonában, a házsongárdi temetőben. A jövő esztendőben, a mohácsi veszedelem évfordulóján lesz száz esztendeje, hogy *Salamon Ferenc*, a legmélyebben szántó magyar historikus, a mohácsi veszedelemmel ránk szakadt török hódítás történetének megírója, Déván, (1824. aug. 28.) született, de halhatatlan műveit Budapesten írta, melynek monografusa lett s a melynek földjében pihen. A harmadik jeles historikus, Erdély történetének írója és országgyűlési emlékeinek összegyűjtője, a nála két évvel ifjabb *Szilágyi Sándor* szülőháza és budapesti sírja a centennárium alkalmából 1927. augusztus 30-án várja a hálás utókor koszorúját.

A három kiváló historikus a legőszintébb barátságban élt egymással s volt idő, hogy ezeknek a soroknak íróját, ki körülbelül harminc esztendővel fiatalabb náluk, a negyediknek tekintették baráti körükben. Azért talán nem hivalkodás, hanem az ő életrajzíróiknak tett szolgálat, ha naplójegyzeteim alapján néhány jellemző dolgot elmondok róluk s a sort legrégibb ősmérsőmön, Salamon Ferencen kezdem.

I.

Salamon Ferencel mint tanárral jó sorsom először csak 1873—4. tanév I. felében a tanárképzőintézet magyar történelmi gyakorlatain hozott össze s ezekben a gyakorlatokban azután négy féléven át mesterem volt. 1873. december 19-én a történettudományi szemináriumnak alapját megvetette azzal, hogy a bizánci történetírók bonni kiadásaiból s más történelmi forrásokból egy kis könyvtárt állítván össze, a könyvtár felügyeletét reám bízta s lelkes szavakkal buzdított bennünket, hogy az ünnepek alatt a magyar történelmi forrásokat tanulmányozzuk. Tudtommal a tanárképző-intézeti gyakorlatokkal

párhuzamosan ez volt a budapesti egyetemen az első kísérlet a valódi szemináriumi tudományos munkálkodásra. Nem is a tanárképző helyiségében folytattuk azt, hanem a Károly-kaszárnya (a mostani városház) rostély-utcai oldalán az egyetem részére kibérelt karzatos tanteremben s annak szomszédos kis szobájában. Amott *Kerékgyártó* Árpád mindig igen nagy hallgatóság előtt tartotta magyar történelmi előadásait, míg *Salamon* Ferenc ugyanott csak tiz-húsz hallgató jelenlétében kissé nehézkés, tempós modorban, de mindig rendkívül tartalmasan fejtegette Magyarország Habsburgkori történetét. Mindakét tanárunk igazi barátja, tanácsadója, útbaigazítója volt az ifjúságnak. Salamon egyszer, 1874 februárius 15-én az egész szemináriumot meghívta vendégnek Damjanich-utcai földszintes házába és *Szilágyi* Sándorral, Erdély historikusával, kivel együtt szerkesztette a hivatalos Budapesti Közlönyt, rendkívül sok érdekes adatot mondott el fiatal korából és írói életéből. Azt is megvallotta, hogy az ő kalendáriuma ez a hivatalos lap, reggelenként annak behozott számából tudja meg, hányadika van. De nem igen törődött vele, hogy mi áll a lapban, pedig abban akkor, a Wiener Zeitung, a bécsi hivatalos lap mintájára, nagyon becses tanulmányok jelentek meg.

Egyik-másik tanítványát még az utcán is elfogta s elsétálgatott velök. 1874 október 14-én engemet épen az egyetemi könyvtár félig kész épülete előtt fedezett föl; a palotát mindjárt meg is bírálta olyan részletesen és szigorúan, hogy annak tervezője és építője, *Skalnitzky*, aligha lett volna reá büszke. Nem volt nagy barátja kollégájának, *Kerékgyártónak* sem, ki úgy látszik, neki, vagy az ő befolyásának tulajdonította a „Reform” napilap október 25-iki számának névtelen vezércikkét, mely őt tudományos szédelgéssel vádolta, amennyiben a magyar függetlenségi harc történetének hangzatos címével népszerűséget és hallgatóságot hajhász. Másnap *Kerékgyártó* a Károly-kaszárnya karzatos termét zsúfolásig megtöltött ifjúság előtt kifejtette a maga álláspontját és hallgatóságának végtelen éljenzései közt utasította vissza a vádakot. Ez a tüntetés tulajdonképpen Salamon ellen szólt. Bizonyosnak tartottuk akkor, hogy a történelmet mindakét tudós egyoldalúan fogja fel; pl. *Kerékgyártó* minden súlyt a kronológiára helyezett, Salamon ellenben — a legenda szerint — öt évszámot sem tudott könyv nélkül. Hittük, hogy ha Salamont, a kritikus történetírót

össze lehetne gyúrni a rendkívül szorgalmasan gyűjtő Kerékgyártóval, eszményi historikus állana elő.

November 5-én *Salamon* felszólított, dolgozzam ki Magyarország első feloszlása — (1567.) és Bethlen Gábor — korabeli (1627.) térképét s ez iránt lépjek összekötetésbe *Szilágyi* Sándorral. Némi szabadkozás után vállalkoztam is és 1567-ről elkészítettem térképemet, évtizedek óta elsőt ezen a téren, amelyet *Salamon* utóbb szemináriumi jutalommal tüntetett ki s tanárvizsgálati dolgozatul fogadott el, *Szilágyi* pedig évek multán a M. Történelmi Társulatban — már aradi tanár koromban — felolvastatott. Egyik fele meg is jelent, a másik azonban a szerkesztőségben elveszett; de így is ösztönt adott, hogy utóbb — a minisztérium felhívására — történelmi, fali és kézi térképeket készítek a középiskolák számára.

1875 február 23-én azzal vigasztalt, hogy saját számítása szerint ő 52 vizsgálatot állott ki, de egyiknek sem vette valami hasznát. Ugyanakkor beszélt, hogy *Deák* Ferencet egyszer megkérdezték, hogyan is címezzék már? Azt felelte: „választhattok az excellenciás címen kezdve lefelé addig a megszólításig, amellyel valaki kezdte hozzám írt levelét, hogy tudniillik *Te vén Szamár!*” Május 20-án megmutatta kisebb munkái gyűjteményének korrektúra íveit, sőt a „Magyarország hadi térképéről a XVII. században” írt tanulmányának nem egészen három ívét ide is ajándékozta, hogy az 1567-ik évi térképről készített értekezésemben fölhasználhassam. Ma is kegyelettel őrzöm. Junius 21-én *Rómer* Flóris, az archeologia egyetemi tanára, mikor a tanítványaival (egyebek közt *Petelei Pistával*) tett régészeti kétnapos kirándulásról hazatértünk, beszélt nekem, hogy *Salamon* történetírói pályája tulajdonképen azzal kezdődött, hogy a M. T. Akadémia neki adta ki bírálatra az 1858-ban taggá választott *Ráth Károlynak* a török hódoltság-ról gyűjtött nagybecsű adatait. *Salamon* az elszórt adatokból képet akart magának alkotni, mind mélyebben hatolt a török viszonyok tanulmányozásába s a rövidnek szánt bírálatból nagy könyv lett, „Magyarország a török hódítás korában,” mely 1860-ban a *Budapesti Szemlében* jelent meg, másodszer pedig jól kibővítve 1864-ben önállóan is. Ez *Ráth Károlyt* nagyon elkéséltette s barátai előtt azzal vádolta *Salamont*, hogy adatait kisajátítva, ezen kor megismerésében elragadta tőle az elsőséget, úgy hogy ezt a művét ki sem adta.

Salamon külömben ekkor is foglalkozott a török hódítás korával. Junius 24-én lakásán *Löwenklau* 1595. évi *Neue Chronika Türkischer Nation* című hatalmas munkájára figyelmeztetett s ideadta tanulmányozásra. Julius 11-ig nemcsak elkészültem vele, hanem lenyomatban 200 példányban sokszoroztattam is annak Budára és Pestre vonatkozó térképét.

Azután csak félesztendő mulva, éppen aznap, 1876 februárius 2-án találkoztam vele, mikor a Pesti Naplóban megjelent *Deák* Ferenc haláláról írt szép, de nem mindenben kielégítő vezércikke. Augusztus 7-én a Söklya-kávéházban burkoltan ugyan, de nagyon érthetően panaszkodott Salamonnra egyetemi tanártársa, *Kerékgyártó* Árpád, aki akkor készült magyar művelődéstörténetének újabb kiadására. Salamon akkor már a tanárvizsgáló bizottságból is „kiszorította.”

Önkéntesi évem leteltével Sarkadon készültem a tanárvizsgálatra, melyet december 11-én le is tettem és pedig a magyar történelemből csakugyan nem *Kerékgyártó*, hanem Salamon előtt. A vizsgálat után Salamon biztatott, hogy felhoz a fővárosba, mert a falun nem lehet dolgozni, már pedig ő azt akarná, hogy együtt csináljuk meg Magyarország történelmi térképeit, amelyeknek elkészítésével a M. T. Akadémia őt már régebben megbízta. Harmadnap az egyetemen búcsúztam el tőle és *Somhegyi* Ferentől, az egyetemes történelem tanárától. *Somhegyi* megkérdezte, van-e már állásom? „Van — feleltem; — negyedik vagyok otthon a tarok-kompániában.” Tarokkozni maguk is szeretvén, nevettek, de azután tanakodtak, nincs-e most Pesten üresedésben valami tanári állás, hogy belesegítsenek? Nem volt s én kilenc esztendeig voltam ezután aradi reáliskolai tanár, míg végre *Trefort* miniszter, saját meglepetésemre, távirat útján rendelt föl gimnáziumi tanárnak Budapestre.

1877. április 13-án Budapesten már mint aradi tanár és tartalékos hadnagy találkoztam Salamonnal s mindjárt mint „kolléga” fogadott, „alkalmasint azon formula szerint — írtam akkor, — mely jónak látszik, mikor egy orvosnak kedve kerekedik, hogy a borbélyt kartársúl köszöntse.” Tekintettel aradi tanárságomra és hadnagyi egyenruhámra, mindjárt nekem szánta Arad vára 1848/9 évi ostroma történetének megírását. Arad monográfiájában, majd a szabadságharc történetében meg is írtam, de akkor lehetetlenségnek tartottam, hogy a várparancsnokság levéltárába bejussak. Akkor tehát, mintegy kár-

pótlásul, azt fejtegette, mennyire szükséges volna, hogy Aradon nyilvános könyvtárt állítsanak föl. Szavainak utóbb meglett az a hatása, hogy mihelyt átvettem Aradon az Orczy- és Vásárhelyi-könyvtárakat s átnéztem a sikulai Aczél-könyvtárt, ezek egyesítésével s az 1881. szervezett Kölcsey-egyesület közreműködésével valóban egy nagy nyilvános könyvtár föllállítása mellett buzgólkodtam, de a terv megvalósításának érdeme — már az én távozásom után — a *Varjassy Árpádé*, ki a szép Közművelődési palota fölépítését kieszközölte. Április 15-én bölcsészeti doktori szigorlatomat is letettem és pedig a magyar történelemből Salamon Ferenc előtt; s ezzel el is búcsúztam tőle, mint tanáromtól.

(Folytatása következik.)

Dr. Márki Sándor.

MIÉRT NEM HÍVTÁK A MAGYAROK ERDÉLYT „HÉT VÁR”-NAK?

E folyóirat lelkes szerkesztője kétségeskedik, hogy a németek épen a magyaroktól épített hét várról neveztek volna el Erdélyt Siebenbürgen-nek, mert hiszen, szerinte lehetetlen, hogy akkor épen csak magyar nyelven ne neveztek volna e tartományt Hétvár-nak.

Pedig ez nagyon is lehetséges s ennek nagyon is egyszerű oka van: a magyarok ismerték és elnevezték Erdélyt már a hét vár építése előtt, tehát 1085 előtt, a németek pedig nem!

A magyaroknak ismerniök kellett Erdélyt már a X-ik században, már akkor, mikor még országválasztó kietlen volt. Mert, bármennyire lakatlan is volt, akkor is szüksége volt a magyarnak az itt tenyésző nagy vadak üzésére és elejtésére és az itt könnyen nyerhető sóra. Tehát, ha még nem is mertek állandóan letelepedni ide a bessenyők folytonos támadásai miatt, kisebb-nagyobb csapatokban mégis csak átnyargaltak ide, 1—2 napra átvágván az erdőn. A magyar tehát e tartományt már a 900—1020 években Erdő-el-nek ismerte és nevezte el. Nem nevezhette el Hétvár-nak akkor sem, midőn Szent-István annak északnyugati csúcsát elfoglalta és állandóan betelepítette, mert akkor a megült résznek még csak 3 vára volt. Mire tehát a hét vár felépült s a gyula (vagy később vajda) egységes kormányzása alá került, akkor a magyarban Erdélynek már

két százados, megszokott neve volt; hozzá e nevet még a hivatalos Ultrasyvania vagy Transsilvania is támogatta!

Már most, hogy egy meggyökerezett ország- vagy tartománynevet valamelyik új elnevezés kiszorítson, ahhoz sok kényszerítő ok kell és még így se sikerül.

A régi Bizanczot elnevezték pl. 330-ban Konstantinápoly-nak és Nova Rómá-nak, a X. században a szlávok elnevezték Carigrád-nak (Császárváros), a XV. században a törökök Sztambulnak és a régi Bizanczot egyik se tudta elfelejtetni! Vannak esetek, mikor Bizanczot kell használnunk, mert csak ez jelenti az ott divatos iszonyú pompát és kényúri gögöt. Hiába énekelik a németek „Deutschland, Deutschland über alles”, a franciák csak Allemagne-t emlegetnek és gyűlölnék s a spanyol hidalgó gögje se tudja elfelejteni Iberiát.

Miért kellett volna tehát épen a magyarnak új nevet adnia Erdélynek, mikor e név már annyira megszokott, e név előtte annyira érhető volt? A német más helyzetben volt. Ő e nevet nem értette s neki nem az volt a fő, hogy erdön innen vagy túl lakik-e? neki az volt a fontos, hogy hét vár védelme alatt áll.

De ellenem szegzi Borbély magának az erdélyi országgyűlésnek határozatát. Hiszen ez maga is a szászoknak juttatja az Erdély címerébe felvett hét várat.

Ezt a kétséget is könnyű eloszlatni. Mikor szerezték ezt a törvényt? 1653-ban.

Már most bölcsen mondja egy latin közmondás: Distingue tempora et concordabunt loca! 1653 előtt már 2 századdal Aeneas Sylvius, utóbb a XVI. században Oláh Miklós és mások régen hirdették, hogy a szászok hét városáról nevezték e tartományt Siebenbürgennek és addig senki se volt, aki e külföldi és tudatlan írótól terjesztett balvéleményt megcáfolja. Ellenkezőleg a XVII. században még az iskolákban is ezt tanították. Nagyon természetes tehát, hogy 1653-iki gyűlés tagjai koruk tévedésének hatása alatt határoztak akként, amint határoztak. De vajjon a tévedés azért, mert egyszer országgyűlési határozatba is becsúszott, örökké megmaradjon?!

Tessék megtekinteni akár az Anjoukori Okmánytár II. k. 10. l., akár az Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I. k. 363 l. át. Ott olvasható Szécsényi Tamás erdélyi vajda 1322. április 20-án Torda mellett a keresztesi mezőn kelt s az Apor család levéltárában most is megtalál-

ható levele. Ebben nyilván írja a vajda, hogy ő Erdélynek egyes közgyűlését „*episcopi Transilvani et capituli loci eiusdem, magistri Simonis, comitis Siculorum et nobilium totius partis Transilvaniae de septem comitatibus, Siculorum pariter et Saxonum consoliis*” tartotta.

Világos ebből, hogy századokkal 1653 előtt s akkor, mikor a szászoknak kerített városaik még nem voltak, egész Erdélyhez hét vármegye tartozott s e hét vármegye (comitatus alatt akkor csak is várhoz tartozó katonaságot és tisztviselőket értettek) kötelessége volt ez országrész igazgatása és védelmezése. Mivel pedig „a potiore fit denominatio”, a Septem castra és Siebenbürgen elnevezés is a 7, magyar, nemesi vármegye fennállását és működését örökítette meg.*)

Dr. Karácsonyi János.

A NYUGAT-EURÓPAI KULTURA SORSA A SPENGLER FILOZÓFIÁJÁNAK TÜKRÉBEN.

(Negyedik és befejező közlemény.)

A történelmi élet egy titokzatos, ismeretlen világból ömlik és időnként egy titokzatos és ismeretlen világban tűnik el, hogy aztán *új vidéken új arcualattal* ismét megjelenjék. A kultúrák arculatát (physiognomiáját) a *vidék* adja meg, amelyhez minden kultúra úgy hozzá van kötve, mint a növény a talajához. Minden kultúra a korábbi kultúrákkal szemben egészen új s csak *hasonlóságot* mutat egyik a másikhöz, mint ahogy hasonlítanak egymáshoz egyben és másban a különböző vidékek növényei és virágai. *A történelmi élet állandó tényezője azonban mindenkor a kultura.* A kultura ad értelmet és célt minden történelmi életnek. Mindaz, ami a kultúrák organizmusán kívül játszik le, az a kultúrára nézve vagy még csak nyersanyag, vagy *már* csak salak.

Az ősember egy kóbor állat, helyhezkötöttség és otthon nélkül, aki éles tekintettel és állandó aggodalmaskodással azon csügg, hogy a természettől valamit kapjon. A változás

*) Miután a fenti vitás kérdés végeredményében Erdély elfoglalásának és betelepítésének történetével függ össze, a további discussiót nem vitairat, hanem önálló értekezés alakjában szeretném folytatni. Épen ezért dr. Karácsonyi János püspök úrnak fenti nagybecsű soraira ezúttal nem kívánok semmi észrevételt tenni

Dr. Borbély István.

ott kezdődik életében, amikor földmivelő lesz, amikor a természetnek többé nem fosztogatója, hanem művelője. „Aber damit wird man selbst zur Pflanze, nämlich Bauer” (II. 104). És ezzel az ellenséges természet *anyafölddé* lesz és az emberi lélek az anyaföld által adott *vidékben* megtalálja a maga lelkét. Ez az előfeltétele a kultúrának, amelynek tökéletes symboluma most már a parasztház, amely a *földbe* van építve, s amelynek megfelelően a kultúra is a saját földjében, vidékében gyökerezik. A kultúra helyhez kötöttségét a kultúra igazi hordozója: a *város* fejezi ki. Minden nagy kultúra városi kultúra. Kezdetben nem volt különbség a „piacos” helyen lakó (városi) és a paraszt-ember között, egyszer azonban *megérették* ezt a különbséget, majd uralkodni kezdett fölöttük ez a különbség és végül úgy elhatalmasodott, hogy nem értették meg egymást (II. 107). A kultúra azonban csak addig kultúra, míg helyhez kötött, amíg növekedésének és kifejlésének a helyén él, mert: „Weder eine Kunst noch eine Religion können den Ort ihres Wachstums verändern” (II. 105). Amint a „városi” kultúra a „világvárosok” kezébe kerül, azonnal elpusztul a kultúrát éltető lelkiség gyökere és a kultúra *civilizációvá* lesz és a kultúr-ember civilizált-emberré — *Spengler* jellemző szavai szerint — „intellektuális nomáddá,” aki szellemileg szabad abban az értelemben, amint érzékileg szabad a vadász és a pásztor (u. o.). „Történeti ember” valójában csak a kultúrában élő ember, ellenben a kultúrát megelőző, vagy egy kultúrán kívül élő, vagy a civilizációban élő ember már a „történetietlen ember” kategóriája alá tartozik, aki *még* kívül van vagy *már* kiesett abból a *physiognomikus* rithmusból, amely a sajátos arculatú kultúra életfolyását vezeti és tovalendíti (II, 58—59).

A kezdődő kulturális élet és a kezdődő városi élet egybeesnek. Az alig egy pár utcával, egy várral, templommal és piaccal bíró város még magán viseli a földhöz kötöttséget és magán visel bizonyos növényyszerű kosmikus vonást, bizonyos sorsszerűséget, szükségképeniséget „... ein Dasein ohne Wachstum aus dem Boden...” Amint a város nagyvárossá lesz, szakad el a vidéktől, kövezete elvágja az embert a lábai alatt levő *földtől*, hova tovább öntudatosabbá, számítóbbá, de egyszerűs mind természeti erőiben lanyhábbá lesz az ember, viszont érzékenysége és megértése hatalmasabbá vélik. A nagyvárosi

ember vallása, művészete és tudománya *szellemivé* lesz abban az értelemben, hogy a földtől idegenné és a földszagú parasztemberre nézve érthetlenné válik. Ezért mondja ki *Spengler* axiomaszerűen: „A „szellem” a megértő öntudatnak specifikus városi formája.” A nagyvárosi kultúra mindent elszellemesítő tendenciájával a lét ősi gyökereit vágja el s u. n. „szabad szellem” („ein verhängnisvolles Wort!” mondja *Spengler*) úgy tűnik fel, mint egy láng, amely gyönyörűen száll a magasba és ott hirtelen ellobog (II. 108).

Minden nagy kultúra életfejlődésének a végét jelenti a kőkolosszus, a „világváros.” A világváros az abszolút város, amely a kulturális kifejlés vége, a kifejlett, a már kialakult, a „meglett”, a halál symboluma. A világváros hatalma alá fogja alkotóját, a kultúrembert, teremtményévé, eszközévé, végrehajtó organummá és áldozatává teszi (II. 117).

Egykor a parasztság teremtette a piacot, a vidéki várost és az ő legdrágább vérével táplálta azt, most pedig a világváros szívja el a vidék erőit és kielégítetlenül mind több emberáldozatot kíván, míg aztán egy elnéptelénített pusztában egyedül marad és maga is elhal. Egykor a vidéki ember a városokba vándorolhatott, most a világvárosok szellemi nomádjainak nincs hova tovább vándorolniok, mert még a legközelebbi falvak is egészen idegenek számára és inkább elvesznek az utca kövezetén semhogy a vidékhez visszatérjenek. A világvárosok embere csak a világváros mesterséges talaján tud élni és miután az állandó öntudatosítás folytán a pusztaság lét (Dasein) gyökerei elhaltak benne, az *öntudati* (Wachsein) feszültségek mind veszedelmesebbek lesznek számára, mert kihalt életéből a kosmikus taktus, vagy rythmus lendülete. A világvárosi ember a kosmikus léttől való elszakadása következtében a szó szoros értelmében egy olyan mikroszkosmossá lett, amely a világrendszerből kiszakadt. „Takt und Spannung, Blut und Geist, Schicksal und Kausalität verhalten sich, wie das blühende Land zu versteinerten Stadt, ...” (II. 121). Világváros továbbá, miután az egyéni léttől, a teremtő vidéktől elszakadt, egyformásít, a fajiságot, népi vonásokat megöli, ami külsőleg abban nyer kifejezést, hogy bármely fajhoz tartozó intelligens ember arca egymáshoz hasonló, ha éppen nem is egyforma. És végül, ami legbiztosabban jelzi a világváros halálos symptomáit, az, hogy a világvárosi ember csak mint *egyed* akar élni, de nem mint *typus*, nem mint faj és

nép. Míg a parasztember egyik legmélyebb aggodalmát képezi a család, a név kihalása, addig a világvárosi ember elveszítette a gyermek értéke iránti érzékét. S míg a paraszttasszony az ő legmélyebb meghatározottságát az anyaságában látja, addig a világvárosi asszony a — *Spengler* szava szerint — „Ibsenweib,” az *Ibsen* eszménye szerint való asszony, aki csak maga-magát akarja, csak maga-magához tartozik, aki elvet magától minden kötelességet férjével, gyermekeivel, fajával szemben, tehát minden nőiségéből következő kötelességet s csak maga-magával szemben érzi magát kötelezettnek. A világvárosi ember a gyermekbőségben valami provinciálismust lát, amitől fölényel fordul el s ezért a sokgyermekes apa reá nézve csak karikatúra (II. 125).

A csak civilizációban élő világvárosi ember e jellegzetes vonásait minden alkonyuló kulturközösség világvárosaiban felismeri és felmutatja *Spengler* pompás példákkal.

A civilizációnak itt vázolt jellemvonásai mind kitűnően találunk a mí korunkra. Aminthogy *Spengler* ismételten meg is állapítja, hogy *mi többé nem vagyunk egy igazi kultúra hordozói, miután reánk köszöntött már a civilizáció. A nyugateurópai vagy „fausti” kultúra, már körülbelül az 1800-ik év óta belépett fejlődésének utolsó stádiumába, amikor magára kezdett öltetni egy bizonyos mechanisztikus — utilitarisztikus világnézetet, amely lassan-lassan kezdi elbágyasztani és megbénítani kultúra-teremtői erőit. A nyugat-európai kultúra „alkonya” tehát nem világhatalmasztrófáknak, hanem a teremtő erőiben és formákban való kimerültségnek és elaggottságnak a következménye.*

Végére érkeztünk ismertetésünknek. Vázlatos ez és szegény a *Spengler* könyveinek csodálatos gazdagsága mellett. Aki ezeket a könyveket, ha csak a kezébe veszi és csak belepillant azokba, akkor is elbámul azoknak perspektíváján, synthetikus erején épen úgy, mint rendkívüli erudicióján. A *Spengler* könyveinek az lenne az igazi ismertetése és kritikája, ha a különböző szaktudományok képviselői együttes, szervezett munkája által végeztetnék el, mert csak a különböző szakkérdések szakemberei lehetnek hivatva arra, hogy az egészen konkrét matematikai, vagy filológiai, természettudományi stb; ismeretek, adatok hitelességét és igazságát megállapítsák. A szakkritika után jöhetne aztán a filozófus, hogy megállapítsa

az egész koncepció helyességét ismeretkritikai szempontból. A rendkívüli gazdag német *Spengler*-irodalom kétségtelenül mutat fel sok szakkritikát, de ezeknek a feldolgozása rendszeres formában — tudomásunk szerint még nem történt meg.

Mi itt röviden csak arra utalunk, hogy a *Spengler* személye, amint könyvében megnyilatkozik, világos és tiszta tükre annak a képnek, amelyet a nyugat-európai kultúra mai állapotáról rajzol.

Spengler a saját pesszimiztikus és kiábrándult lelkén át nézi a nyugat-európai kultúra kérdését. Szeme különösen arra van beállítva, hogy meglássa a kultúra organizmusában a korhasztó gombát, a romláshozó penészt, de ugyanazon organizmus ellentálló képességével, új életre való lehetőségeinek gazdagságával nem számol, mert minden ilyen lehetőség előtt behúnyt szemmel megy el. *A Spengler lelkén át az önmagát vádló Nyugat-Európa lelkiismerete szól.* És bármilyen pesszimiztikus is a kép, amelyet a nyugat-európai kultúra jövőjéről ad, éppen a halálos betegség symptomáinak a felismerése az, ami magában rejti a megújulás csiráit. *A Spengler* kiáltása ma egyenesen az őrálló prófétának a szava, aki látja a veszedelmet, a fegyvert, a támadást és kiált, hogy meghallják az ő szavát...! És meg fogják hallani, mert egy kollektív alkotás romlása nem jelenti azt, hogy annak alkotói ki ne vonhatnák magukat annak romlasztó légköréből ama transcendentális szabadságnál fogva, amely lehetségesítő feltétele minden alkotó munkának. A kultúraalkotó személyiségek erején fordul meg egy objektivált kultúra éltető lelkének a megmentése. És ha a lélek megmentetett, akkor általa megújul az organizmus is.

Ami a részletkérdéseket illeti, mindenekelőtt kifogásolnunk kell *Spengler naturalisztikus* álláspontját. A kultúra nem egy *ontologiai* tény, amely természettudományi törvényszerűségek alatt fejlődik, hanem öntudatos *alkotás*, tehát egy *axiologiai* magatartás, amely *eszmények* szabályozása alatt áll, tehát a nyugat-európai kultúra jövője attól függ, hogy annak hordozói: a kultúrált személyiségek képesek lesznek-e, etikai erőfeszítéssel visszatérni a mocsárba vezető útról?! A kultúra függhet sok mindenféle *külső* tényezőtől, de a kultúrára nézve elhatározóan döntő a kultúrát hordozó személyiségek minősége. Az objektivált kultúrának sok eleme salakká válhatik, de minősült lelkek szabad kezdeményezése az élő gondolatok, igazságok,

élmények és tapasztalatok elraktározott anyagából képes restaurálni ugyanazt a kultúrát.

Nagy ellenmondásokat foglal magába *Spengler* determinisztikus álláspontja is. Ugyanis vallja, hogy az egyes konkrét tények sorsszerűek, véletlenek, amelyeknek jötte, hatása kiszámíthatatlan és mégis a jövő kifejlés menete *nem véletlen*, hanem szigorúan *meghatározott*. Ha minden kultúra-alakulat (és így a nyugateurópai is) sajátosan egyéni, micsoda kritika engedheti meg azt, hogy a sorsszerű egyes tények integrációjából támadt jövő hatásokat régen elmúlt kultúrák analogiájával számítsam ki?!

Végül említsük meg azt az ellentmondást, amely transcendentális-filozófiai álláspontja és relatív-históriai szemlélete között van, amelyek folyton változtatják egymást egész nagy művén át. Nagy törvényszerűségeket állapít meg itt, hogy amott aztán minden törvényszerűség lehetőségét megtagadja.

A nyugat-európai kultúra még dicsőséges jövőjének a Spengler műve is egyik beszédes bizonyossága, amely csak fokozza azt az *ébredést*, amely biztos folyamatban van a lelkek mélyén!

Dr. Tavaszy Sándor.

ÚJ KÖNYVEK ÉS FOLYÓIRATOK.

Dr. Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája. Lugos, 1923. Szerző kiadása.

Prinz Gyula: Európa városai. Megjelent a „Tudományos Gyűjtemény” I. kötetenként. Pécs-Budapest. 1923. 8 r. 92 l.

Baranyai, Zoltán: Le bacha de Bude. Extrait de la Bibliothèque Universelle et Revue Suisse. 8 r; 31 l. Lausanne, Bureaux de la bibliothèque universelle.

Kisch, Gustav: Erloschenes Magyarentum im Siebenbürger Sachsen lande. Megjelent mint különnyomat az Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. NF, 42-ik kötet 1. füzetéből. Hermanstadt 1924.

Irodalomtörténeti Közlemények. Szerkeszti *dr. Császár Elemér.* 1919—1923 évi folyamai. Megjelenik Budapesten a M. Tud. Akadémia kiadásában.

Ungarische Jahrbücher. Szerkeszti és kiadja *dr. Gragger Róbert I—III.* évf. Megjelenik Berlinben (Ungarisches Institut der Universität, Berlin NW 7. Dorotheenstrasse 6)

Dr. Jakabffy Elemér: *Erdély statisztikája.*

A Romániához csatolt volt magyar területek népességi adatait adja nemzetiségi és felekezeti megoszlás szerint a *Martinovici-Istrati* szerkesztette „*Dictionarul Transilvaniei, Ba-*

natului și celorlalte timturi alipite” 1920. évi hivatalos adatai és a m. kir. statisztikai hivatal kiadványai, a járási beosztásnál pedig a román belügyminiszterium 1921-ben megjelent „*Impartirea administrativa a teritoriilor alipite*” című hivatalos kiadványa alapján. Ez utóbbi azonban majdnem hasznavehetetlen volt, mert adatai a Dicționarulétól helyesírás, a községek neve és száma tekintetében nagyon eltérőek. A két helységnévtárban százával fordulnak elé érthetetlen, megtévesztő különbségek, ami legalább is érthetetlen, mert hiszen két hivatalos kiadványról van szó. Igen fontos szolgálatot tesz a nemzeti megoszlás mellett a felekezeti adatok közlése, mert ezek megkönnyítik a nemzeti megoszlás ellenőrzését. Csak két példát ennek megvilágítására. A csikmezei Göröcsfalván 1910-ben volt 474 magyar lakos, az 1920. évi hivatalos adatok szerint a román lakosok száma 459, holott 1910-ben vallási megoszlás szerint római kath. vagy görög keleti egyetlen egy sem. Karcfalván 1910-ben volt 1242 magyar, 1 g. kath., a Dicționarul szerint 1920-ban 742 magyar és 247 g. kath. román.

Az 1910. évi magyar statisztika az anyanyelv megállapításánál az illető nyilatkozatát vette alapul, abból indulván ki, hogy az egyén dönti el, hogy melyik az anyanyelve, amibe semmiféle hatalomnak beleszólni nem szabad. A Dicționarul a görög keletiek, görög katolikusok és izraeliták anyanyelvét és nemzetiségét maga állapítja meg. 1920-ban ugyanannyi lakóházat állapít meg, mint a magyar statisztika 1910-ben, holott ismeretes, hogy a háború előtt 4 évig rendszeren folyt az építkezés s így ez a megállapítás legalább is valószínűtlen. Miniszteri rendelet szerint a katonákat nem szolgálati, hanem születési helyükön kell felvenni s mégis Kolozsvárt és Nagyváradon felvették a városi lakosságba s ez lehet az oka, hogy a román városi lakosság pl. Szatmáron 1000%, Kolozsvárt 300%, Temesvárt 200% szaporodást mutat. Jellemző Temesvár esete. Itt a magyar statisztika 1910-ben 39.4% magyart, 10.4% románt, a szerb uralom idején 1919-ben tartott népszámlálás 56.8% magyart, 8.2% románt, az 1920. évi román statisztika 31.6% magyart, 19.2% románt talált. Eddig szokva voltunk, hogy a statisztika adataiban feltétlenül megbízunk. Az ilyen eltérések nem tudják e bizalmat erősíteni.

Erdély népességi statisztikájának történetéből csak egy néhány adatot említek. *Verancsics* a XVI. században a lakosság negyedrészt tartja románnak, mintegy 100 évvel később *Vasilie Lupu* egy harmadát. A jezsuiták a XVII. század végén a lakosság számát fél millióra, a románságét 200,000-re teszik. *Acsády* az 1721. évi adóösszeírás alapján a magyarság arányát 36%-ra, a németségét 15.6%-ra, a románságét 48%-ra teszi, *Klein* püspök összeírása alapján 1733-ban a románság számát 400,000-re tehetjük. II. József 1784-ben 1,411,000 lelket talált, ebből 800,000 román. Ha ez adatok helyesek, akkor a

románság száma nem egészen 100 év alatt megnégyszereződött. E példátlan szaporodásnak valószínű oka az, hogy a fanarioták zsarnoki uralma elől a nép nagy tömegekben menekült. *Lenk* 1839-ben a 2 millió lakosságból 58.5% románt számlál, az 1850. évi osztrák népszámlálás 58%-ot, az 1880. évi népszámlálás 30.3% magyart, 56.8% románt (az egész lakosság 2.084,048), az 1900. évi 32.4% magyart, 56.4% románt (az egész lakosság 2.476,998), az 1910. évi 34.3% magyart, 55% románt (az egész lakosság 2,678.367) számlál.

Nem fárasztjuk az olvasót a különben sok tanulságot nyújtó *kulturális* adatok közlésével. Ezek az adatok ma már összegyűjtésük után 2—3 évvel nem teljesen megbízhatók, mert azóta a magyar iskoláknak egész sora szűnt meg, illetőleg zárattott be. Természetes azonban, hogy ez a körülmény a nagy szorgalommal és figyelemmel dolgozó összeállítónak érdemét semmi tekintetben nem érinti. Ellenkezőleg, a magyarság nagy hála és köszönetre van elkötelezve az összeállító iránt, mert a könyv adatai — habár ma nem mindenben fedik a valóságot — egy néhány fájdalmas és sok tanulságot rejtő következtetés levonására nyújtanak alapot. Ilyen pl. az, hogy magyar tanításhelyű ipariskola ezen a területen egy sincs. Ilyen az is, hogy vannak vármegyék, melyekben elenyésző csekély a magyar nyelvű felekezeti népiskolák száma. Továbbá: sok százra megy azoknak a falvaknak a száma, melyekben a magyarság 50-en felüli lélekszámmal él. Az ilyen szórványok a magyarságra nézve teljesen elveszettek tekinthetők. Beékelődve idegen tengerbe, elmerülnek, izoláltságukban elvesztik faji öntudatukat, amire a magyarság eléggé hajlandó, nem lévén öntudata és fegyelmezettsége oly fokban kifejlődve, amely ettől a veszélytől megóvhatná. Itt kínálkozik a papságnak egy hálás terep a szórványoknak nemcsak vallás-erkölcsi, hanem faji gondozása körül is.

Jakabffy az összeomlás után az új államba való elhelyezkedésünk szomorú és zavaros korszakában történelmi érdemeket szerzett magának másnemű és irányú működésével is, e könyv összeállításával is.

Adassék teljes tisztelet és elismerés az érdemek!

g. k.

Prinz Gyula: *Európa városai.*

Gróf *Teleki Pál* a M. Tud. Akadémiában tartott egyik felolvasásában (*Szintézis és szisztéma a földrajzi előadásban, Minerva* I. (1922) 8—10. sz.) a földrajz tárgyát úgy határozta meg, hogy az „a részeire nem analizált földfelszíni élet szintézise”. Ez a meghatározás fölemeli a földrajzot a természettudományok közül a szellemi tudományok közé. De amazokból

megtartja az analízálást, az adatgyűjtést, emezekkel együtt pedig az emberi életföltételekkel és életnyilvánulásokkal foglalkozik, individuális értékmegállapításra törekszik. Közeledik így a történelemhez, csakhogy, — mint Teleki kiemeli (u. o. 260.) — a történelmi szintézis az ember körül centralizált, a földrajzi szintézis univerzális, függetlenebb, naturális.

A szellemi tudományokkal foglalkozóknak tehát nem szabad mellőzniök többé az így felfogott földrajz eredményeit és föl kell használniok ahhoz a metafizikai szintézishez, mellyel a mindenség megértését keresik.

Prinz Gyula könyve így értékes e szempontból nemcsak a földrajz tudósok számára is.

A tudós szerző nagyobb terület városföldrajzi képének összefoglalása terén első kísérlet eredményének nevezi könyvét, mely csak a városföldrajz egyetlen részével, az alaprajzzal, foglalkozik. De az alaprajz a városok térbeli megjelenésének leglényegesebb eleme és alkalmas arra, hogy a földrajzot szorosabban fűzze a történettudományokhoz. Valóban műve, mely Európa 510 városa alaprajzának tanulmányozása és rendszeres összefoglalása, az emberi polgárosodás történetére vet világosságot. Európa városait nyolc földrajzi övezetbe osztva, az ősi várostájon Kr. e. a XI. századon kezdve egészen a 18—19. századok övezetéig, megállapítja, hogy a települések városiasodása a mediterrán nyugati partvidékeiktől kiindulva hatalmas félkörívben haladt előre Gallián, Germanián és Oroszországon keresztül a Fekete-tengerig, szóval a 2. század óta keletkezett európai városok a polgárosodás nagy földségei útján egymásra hatással jöttek létre.

Részletes kutatások alapján megállapítja Prinz, hogy az európai városok alaprajzai ilyen típusokba foglalhatók: sejtés, főúttengelyes, halmaz-hálózatú alaprajzok, római koloniavárosok és utánzataik, sugaras-halmaz városok, német kolónia (Ring és piacucca) és sávolyos alaprajz. Ez eredményre figurális összehasonlító módszerrel jut el, — maga is elismeri, — primitív módszerrel, mellyel jelentős eredményeket elérni nem lehet. Mégis továbbjutott vele Genzmer (*Stadtgrundrisse*, Vortr. IV. I. Berlin, 1911.) és Schlütter (*Über den Grundriss d. Städte*, Berlin, 1899.) eredményeinél.

A városalaprajzok fejlődéstörténetén 3 alaphatás vonul végig: a természetes alkalmazkodás, a történelmi tömeghatás, vagyis a népi utánzás, végül az egyéni kitervezés. E hatások érvényesülése teljes okainak kikutatása a földrajz, az építéstörténelem és az általános művelődés-történelem közt oszlik meg. A földrajz legtöbbet tehet a történelmi tömeghatásból eredő alaprajzvonások felderítésében, mert minden utánzásban érvényesül az új térszíni formákhoz való alkalmazkodás. Ennek fölismerésével és megállapításával válik a földrajz a művelődéstörténelem hatalmas támasztékává.

A művelődéstörténelem megállapította, hogy a legrégebb ismert városalaprajzok kitervezett mérnöki munkák (Kahun, Kr. e. 3000). A földrajz felismerte, hogy ezek szerint a városok mindvégig öntözés területeken épültek, tehát gazdasági szervezkedés eredményei. A természeti védelmet keresők akropolis-városokat építettek hegytetőkre, sziklafokokra, félszigetekre. A homerosi időben kezdődik Dél-Európa igazi városiasodása: az akropolisról leszorul a város és megalakul délen a sejtes, sikátoros, kocsiközlekedést nem ismerő (föníciai), éjszakon a halmazalaprajzos, kocsíútas (árja) város. A görög gyarmatosítás a négyzetes, szabályos várost (a knossossi udvarház mását,) a római gyarmatosítás a castrum-várost terjeszti el.

A művelődéstörténelem túlozza ez utolsó hatás értékét, midőn azt állítja, hogy ez idézte elő a városiasodást Iberia éjszaknyugati felén, az Alpokon és a Dinarákon túl. A földrajz megállapítja, hogy Szmolenszk alaprajza, a szármát síkságon, római hatás nélkül is castrum-város volt. A szármát síkságon korábban keletkeztek városok, mint Germániában; de a Kr. e. 2. században Itáliából kiinduló városiasodó áramlat előntötte egész Európát és eltemette a szármát síkság városait. Az az itáliai áramlat magával vitte a történeti formákat, melyek az új hazában régi formákba ütköztek, más természeti és vele gazdasági tényezők hatása alá kerültek, belőlük új *alaktípusok* fejlődtek. De ezek csak egyes szűk területeken egyedül uralkodók. Itália a római castrum-város uralmi területe, Dél-Iberia a Tajoig a föníciai sejtes típus alakterülete, Belgium a sugarashalmazé, Hollandia a sávolyosé, Anglia a castrum egy bizonyos változatáé. A Balti-tenger, Kárpátok, az Elbe és a Volga forrásvidéke közt a Ring-típus uralkodik, a magyar Alföld sugaras, csillagos és rostos halmaz települést mutat egyedülálló jellemzetességgel az egész Földön. Ez alaktípusok természetesen több helyen (Dél-Itália, Franciaország, Németország nyugati fele) összekeverednek s e keveredés leginkább történeti hatásokra történik, kutatásuk már a történet feladata.

Ez általános megállapítások mellett az alaprajzok részletes vizsgálata és csoportosítása teszi Prinz könyvét igen értékessé és művelődéstörténeti szempontból is igen tanulságossá. Egy-két adatot kiemelek e részletekből. A középkori német alapítvány- és gyarmatvárosok mintaképei a római koloniavárosok voltak. Ezek alakrajza kétféle: ovális peremű két végén kapuval, a kettőt összekötő főúttengellyel (orsós-alaprajz). Ilyen Kassa alaprajza. A másik körperemű, egyenes vonalú, rácszerű utcakitöltéssel; közepén egy üresen hagyott telekterület alkotja a főteret. Ilyen Kolozsvár alaprajza. A faluból lett városoknál találjuk leggyakrabban a halmazhálózatú alaprajzot. Ilyen Bukarest, Arad, Belgrád alaprajza. A sugaras halmaz alaprajzú városok utolsó képviselője Erdélyben Nagyszében el-törölhetetlen germán jelleggel.

Prinz Gyula könyve első kötete annak a kiadóvállalatnak, melyet a pécsi *Danubia könyvkiadó r. t. Tudományos Gyűjtemény* címen indított meg. A társaság érzi azt a kötelességét, melyet e tiszteletré méltó hagyományos régi cím, Kazinczy és Széchenyi korának legeredményesebb tudományos vállalkozása, ró reá. A legjobb tudományos szakerek tollából bocsájt ki oly munkákat, melyek a tudományos követelményeket szemmel tartva és közérthetően, egyszerű, világos, áttekinthetően tagolt előadásban tájékoztatnak minden művelt olvasót a tudomány egyes területein elért eredmények felől. Prinz Gyula könyvével méltóan indult meg a sorozat, melyből eddigelé már több jelent meg. Reméljük, még lesz alkalmunk ezek némelyikének ismertetésére.

Dr. Kiss Ernő.

Zoltán Baranyai: „*Le bacha de Bude.*” (A budai pasa.)

Baranyai Zoltán érdekes értekezése — megjelent a *Bibliothèque Universelle et Revue Suisse* 1922. júliusi számában — egy hasonló című francia regényt ismertet, mely erdélyi vonatkozása miatt folyóiratunk olvasóit is érdekelni fogja.

A kis mű névtelenül kiadva, 1765-ben Yverdonban jelent meg; azonban hiteles adatok szerint szerzője Victor de Gingins de Moiry, Yverdon akkori helytartója. Szellemes, művelt ember, barátaival egy kis irodalmi köre is volt, melyben még Rousseau is megfordult. Egy alkalommal vállalta, hogy megkísérli regényt irni szerelmi intrikák nélkül. Így jött létre a „Budai pasa” c. kis műve.

Tartalma a következő: Két vaud-kantonbeli fiú: Cugny, a parasztfiú, és Olivier, egy városi notabilitás fia, gyermekkori jó barátok. Cugny eltűnik hazulról, Olivier a császár hadseregébe áll be. A páztorfiúból is katona lesz később, a szentgothárdi ütközetben török fogságba esik. Felveszi a mohamedán hitet, s Abdi néven Buda pasája lesz. Barátja, ki a szövetséges csapatok egy kiváló tisztje, Buda ostroma közben követségben jön hozzá. Abdi ráismer, s szülőföldjük tájszólásában szólva hozzá, igyekszik reábirni, hogy vonassa vissza a csapatokat. Felelevenítik gyermekkori emlékeiket, elmondják kölcsönösen élettörténetüket, de katonai becsületükhöz híven, egyikük sem enged s a döntő ostromkor, egymás ellen küzdve hősi halált hal mind a kettő.

Baranyai lelkiismeretes kutatások után megállapítja, hogy ennek a történetnek legfeljebb annyi historiai alapja van, hogy a főszerepet játszó két svájci fiú, bár külön időben, de tényleg létezett s mindkettő katonai szolgálatban vitézi babérokat aratott. Egyik Hollandiában egy vár ostrománál hősi halált is halt. Csak a Gingins de Moiry fantáziája helyezte őket egy időbe és a budai ostrom keretébe. Abban az időben ugyanis minden nyugateurópai irodalomban nagyon el voltak terjedve a keleti

elemekkel tarkított történetek és mondák, s így a korizlésének megfelelően, e kis regény nagy hatást ért el, habár valódi irodalmi értéke csekély.

Talán teljesen feledésbe is ment volna, ha nem talál időről időre újabb feldolgozókra. Így Heinrich Zschokke (1771—1848) svájci író egy asszonyalakkal gazdagítva, „Contes suisses” (Svájci regék) című munkájába illesztette bele. Kevésbé értékesek a német Varnhagen von Ense s a bécsi Karoline Pichler-Greiner feldolgozásai. Utóbbi a magyar gr. Majláth János dilettáns történelmi munkájából merít, mely valószínűleg szintén csak a kis svájci regényen alapszik. A Gingins de Moiry regénye már a 18-ik század végén le lett fordítva németre is, magyarra is. A magyar fordítás (1791) Aranka György erdélyi író műve.

Ezzel kapcsolatban érdekesen fejtegeti Baranyai a francia műveltség nagy befolyását a magyar irodalomra a 18-ik században. E hatás egyrészt Bécsen át udvari és katolikus alapon fejlődött ki, de Magyarország protestáns rétegei és különösen Erdély, Bécstől teljesen függetlenül, állandóan egyenes összeköttetésben állottak Franciaország és Svájc, valamint a Németalföld nagy protestáns kultúrcentrumaival. Erdély valószínűleg vezetett a francia civilizáció követésében. 1849-ben egy francia író arról számolhat be, hogy az erdélyi szinpadok Hugo drámáit játsszák és „regényeinket Clausenbourgnban úgyszólván Párisal egyidejűleg olvassák.”

A budai pasa históriája újabban ismét felelevenült, még pedig török részről. Egy svájci ujságíró, M. D. Vessaz, ugyanis arról számol be, (a Gazette de Lausanne 1921. márc. 10. számában), hogy Szófiában megismerkedett egy Basri bey nevű török íróval, ki jelenleg egy történelmi regényen dolgozik, melynek hőse Abdi pasa lesz. Basri bey-nek megvan a Zschokke könyvecskéje. Érdekes tudni azt is, hogy a mai forrongó Törökországban, Mustafa Kemal körében a legnépszerűbb nemzeti hős Abdi, a svájci eredetű budai pasa, kinek dicsőségét népdalok is hirdetik.

M. Vessaz feltevése szerint mindez Gingins de Moiry munkájának köszönhető, mely valószínűleg német közvetítéssel jutott el Törökországba s a keleti néplélekben élénk visszhangra talált.

Kauntzné Engel Ella.

Gustav Kisch: Erloschenes Magyarentum im Siebenbürger Sachsenlande.

Az Erdélyi Szász Néprajzi Társaság (Verein für siebenbürgische Landeskunde) a nehéz gazdasági viszonyok között is folytatja tudományos kutató munkáját. E munkának legszebb eredménye a mintaszerűnek indult Siebenbürgisch-sächsisches

Wörterbuch, mely az egész egyesület tudományos munkásságának középponti célja. A társaságnak tartalmas folyóiratán kívül újabban is több kiadványa jelent meg. Így pl. Schullerus Adolf tiszteletére emlékfüzetet adott ki. Ebben jelent meg Kisch Gusztáv egyetemi tanárnak fenti tanulmánya adalékul az erdélyi-szász szótárhoz, melyhez különösen *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*-jában eddig is gazdag adalékokat szolgáltatott. Jelen tanulmányában azon némethangzású erdélyi helynevekről ír, melyeket (mintegy félszázra menőt) magyar eredetűeknek talált. Szószármaztatásaiban főként a hangtani megfelelésre épít. E nagy buzgósággal és szorgalommal készült tanulmányra csupán magyar nyelvészeti szempontból teszünk szűk terünk miatt egypár rövid megjegyzést. Először is kívánatos volna a magyar szóalakoknál a pontos hivatkozás az illető alak forrására. Másodszor: a magyar etymológiáknál mindig látni szeretnők a jelentéstani alátámasztást. A *Blutroth* című cikkből pl. érdekes megtudni, hogy e helynév 1678-ban lép föl s addig *Bervén* (1332: *Bervin*) volt a neve. E szót a szerző az ófelnémet *bero* + *win(i)*-ből (Bär + freund) származtatja, de jelentéstaniilag nem indokolja. A magyarban van ugyan egy *bervény* közös főnév, de ennek jelentése, sinngrün, wintergrün (Vö. Gombocz-Melich: Magyar Etym. Szótár 377). Eredete nincs tisztázva. A szlávisták szláv eredetűnek tartják, mások (pl. Czuczor-Fogarasi, Kovács stb.) a latin *pervinca*-val vetik egybe, de az Etym. Szótár szerkesztői ezt hangtani nehézségek miatt nem fogadják el. A *Berven*, *Bervén* helynév utolsó fejleménye a *Berve*, mely CzF. szerint már a Váradí Regestromban is előfordul. Azonos-e ez a szó a Ballagi Teljes Szótárában előforduló *berve* szóval, melynek jelentése: *véres*? Ámde ezt Ballagi nyelvújításkori szónak állítja. Igaza van-e? Itt tehát nehézségek állanak előttem, melyeket nem tudtam eloszlatni. Hiányosan indokoltnak látom a magyar *Küküllő* <**Kükül-jő* (kükül × jó = kökény + folyó)¹, meg pl. a *Segesvár* összetétel előtagjának etimológiáját is. Továbbá feltűnő előttem pl. egy magyar *kiz* (= kéz, 156) vagy *szikely* (= Székely, 160; alak, ép ezért szívesen láttam volna e szavak mellett a forrásra való hivatkozást. Így e kis tanulmány olvasását, melynek szász és magyar kölcsönös vonatkozása igen érdekelt és tanulságos volt, tisztán magyar nyelvi vonatkozásaiban bizonyos hiány érzetével fejeztem be.²

Dr. Csúry Bálint.

¹ Ezt régebben a *kikellő* (= medréből kilépő) igenévvél is összevetették.

² Az erdélyi szász helységnevek eddigi megfjtéseit, illetőleg a megfjtések ismertetését folyóiratunknak egyik közelebbi számában közöljük. Ott részletesen beszámolunk a szász tudósoknak ez irányú munkásságáról.

A szerkesztő.

Az Irod. Tört. közlemények 1919—23. évfolyama.

E nagytekintetű folyóirat fedő- és címlapján az 1922-iki XXXII. évfolyamon kezdve a következő alcím olvasható: *Szilády Áron folyóírata*. Az alcímnek van egy a múltba visszamutató értelme: állandó tisztességtetés annak, aki e folyóiratot a harmadik évtől kezdve Ballagi Aladártól átvette, szerkesztette, magas színvonalra emelve jellegében állandósította — Szilády Áronnak. De van egy másik értelme is: a jelenlegi szerkesztőnek, Császár Elemérnek, az a célkitűzése, hogy *mutato nomine* is a folyóiratnak teljesen kialakult jellegét fenn is tartsa. A kegyeletes elismerést természetesnek, a drága örökség megtartására ígryekvést ezen felül súlyos feladatnak tartjuk. Császár ugyan eddig is bírta és hordozta a feladatot, mert az, hogy a *Sz. Á. közreműködésével* szerkeszti —, inkább csak a hagyomány tisztos szálának a tovább fűzése volt. Voltaképpen önállóan járt el eddig is. Ugy hogy az *Ik.* régi kereteit, színvonalát Császár eleitől kezdve saját elhatározása alapján folytatta változatlanul. Ennek következtében a folyóirat szelleme és értéke a régi. Csak közleményeinek tárgya változott — és a *terjedelem*.

Szomorúan emlékeztet a közelmúltra az, hogy három évfolyam egy fűzetben kereken háromszáz oldalon jelent meg, ami alig teszi ki egy régi évfolyam felényi terjedelmét. Az 1922—23. évfolyam külön fűzetben jött ki, de bizony ezek is meglehetősen ösztövérek. Könnyű elgondolni, hogyha az *Akadémiának* ez a folyóírata így összezsugorodott, a többi sem maradhatott meg régi nagy terjedelmében. Annál kevésbbé a többi, az Akadémiától távolabbállók.

Természetes, hogy a terjedelem csökkenés oka az anyagi elszegényedés, amiről a szerkesztő nem tehet. Ellenben az ő érdeme, hogy a csökkent terjedelem mellett is megmaradt a cél: a régi tartalmasság. A hármos évfolyamban az Elek Oszkár (A tenger Császár Ferenc költészetében) és Király György (A Cyrus monda széphistoriáinkban) cikke mellett általános érdekű a *Zsigmond Ferenc* és *Galamb Sándor* tanulmánya. Zsigmond Ferenc *Jókai uralomra jutása regényirodalmunkban* címen Jókainak az 1850—54 években írt műveit méltatja, a szertelen romantikából való átmenetet az 1855-tel kezdődő fénykorig. Galamb meg *Gyulai Pál novelláit* ismerteti megjele-

nésök sorrendje szerint. Mindkét szerző nagy elmélyedéssel tünteti föl a tárgyhoz tartozó művek filológiai kapcsolatait s esztétikai értékét egyaránt. A gazdag *Adattárból* minket különösebben Kemény Zs.-nak Falk Miksához és Jósika Miklósné-nak férjéhez intézett levelei érdekelnek. Amazokat Papp Ferenc, ezeket Dézsi Lajos adta ki. A könyvismertetések között rövid jellemzést olvasunk Benedek Elek művéről — „Édes anyaföldem”. Az 1922-iki évfolyam elején Császár ír magasztaló nekrológot Gyulairól, majd Papp Ferenc méltatja *Gyulai Pál liráját*. A tanulmány, mely akadémiai székfoglaló, nagy részletességgel mutatja ki, hogy Gyulai lírai költészetének legfőbb jellemvonása az összhang szeretete. Tolnai Vilmos: Arany Keveháza c. költeményéhez; Thienemann Tivadar „XVI. és XVII. sz. irodalmunk német eredetű műveihez” s Kastner Jenő „Csonkai lirájához” c. közölt forrástanulmányt. *Galamb* Sándor meg Petőfi és modern líra egyik közös formai sajátosságára utal. Az *Adattárból* egy ismeretlen Petőfi levél (Samorjay Károlyhoz. Pest 1844 aug. 10.) a legérdekesebb. Ismeretes pesti utazását, Vörösmarty pártfogását s a Nemzeti Kör vállalkozását művei kiadására — írja meg. A levél Pozsonyban, a Samorjay család tulajdonából került napfényre. Könyvismertetést kapunk többek között: *Grexa* Gyula: *A Csaba monda és a székely-hunhagyomány* c. művéről *Hóman* Bálinttól, *Horváth* János *Petőfijéről* *Négyesy* Lászlótól és *Király* Györgynek a magyar ősköltészet-ről c. művéről *Grexa* Gyulától.

Az 1923-iki XXXIII. szintén vékony évfolyamban Thienemann forráskutatásainak befejező részét; *Horváth* Cyrillnek a *Krisztina legenda* kapcsolatait összeállító tanulmányát és Császár Elemérnek *A negyvenes évek kritikai munkássága* c. monográfiájának egy részét olvashatni. Az *Adattárban* itt is érdekes levelek (Arany J., Báróczy, Kazinczy) és ismeretlen irodalmi művek és versek vannak közölve. A gazdag és változatos könyvismertetés rovatból főlemlítjük a minket közelebbről érdeklőket: Papp Ferenc: *Kemény* Zsigmond; Tolnai Vilmos: Bevezetés az irodalom-tudományba; *Kristóf* Gy.: *Petőfi és Madách* tanulmányok; *Alszegehy* Zs.: *A XIX. sz. magyar irodalma* stb.

Valamennyi évfolyamot *Hellebrant* irodalomtört. repertoriuma egészíti ki. Ez a repertorium az erdélyi műveket illetőleg hiányos ugyan s csak a *György* Lajos most készülõ kiváló jelentőségű bibliográfiájából lesz pótolható. —f.

Ungarische Jahrbücher. Szerkeszti dr. Gragger Róbert.

Mult számunkban ismertettük a *Revue des Etudes Hongroises* c. folyóirat első évfolyamát. *) Most bemutatjuk e folyóiratnak értékességben méltó németnyelvű párját, mely az előbbinél szélesebb programot tűzött maga elé. Az *Ungarische Jahrbücher*t Gragger Róbert berlini magyar egyetemi tanár alapította 1921-ben s azóta ez az évnegyedes folyóirat igazi kulturhivatást teljesít s gazdagon beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Részletesen ismertetjük az *Ungarische Jahrbücher*t, hogy olvasóink megláthassák, milyen nagy lendülettel, mekkora tudományos felkészültséggel s mily magas színvonalon álló munkával van képviselve a magyar tudományosság ma német nyelven. Hozzáfogható külföldi reprezentatív magyar folyóirat a mult számunkban ismertetett *Revue des Etudes Hongroises* is. A többi külföldi reprezentatív tudományos magyar folyóiratokról más alkalommal fogunk beszámolni.

Az *első* évfolyam bevezető cikkében a szerkesztő a folyóirat *munkatervét* ismerteti, mely nem egyéb, mint az összes magyarság szellemi, társadalmi és gazdasági életének hű tükörképét adni. — *Buday László: Magyarország népesedési mozgalma és a háboru.* Magyarország háborus veresztéségének szomorú statisztikáját mutatja be várható következményeivel, (A teljes veresztéséget az elmaradt születésekkel együtt 1.491.000-re becsüli.) — *R. Thim József: Jugoszlávia megalakulási kísérletei 1848—49-ben.* Történelmi visszapillantás a délszláv törekvések fázisaira a szabadságharc végéig. — *Fuchs Albert: Vázlatok a magyar bankügyről.* A magyar bankügy fejlődésének vázlata a jelenkorig. — *Viczián Ede: A Duna vízi ereje.* Rámutat a Duna vízi erejének kihasználásában rejlő nagy gazdasági előnyökre. — *Kvassay Jenő: A Duna hajózási szempontból.* A jelen állapot rajza után a Duna—Tisza összekötő csatorna eszméjét veti föl. — *Kisebb közlemények. A berlini egyetem Magyar Intézete.* Alapítója Gragger Róbert, ki hivatalos meghívás útján a porosz kormánytól a magyar nyelv és történelem számára 1916-ban alapított tanszéket tölti be, még ugyanazon évben a tanszékhez csatolt szeminárium könyvtárának is megvetette az alapját. A Magyar Szeminárium a következő évben a berlini egyetem Magyar Intézetévé bővült kiszélesített munkaprogrammal, 1920-ban pedig a volt százsz követségi palotába

*) Itt jegyezzük meg, hogy a folyóiratunk mult számában ismertetett *Revue des Etudes Hongroises* a következő címen rendelhető meg: Baranyai Zoltán: Genève 4 bis Chemin de Mirmont. Svájc.

Az *Ungarische Jahrbücher* szerkesztője, dr Gragger Róbert, a berlini tudományegyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára. A folyóirat tulajdonképen az általa alapított Ungarisches Institut der Universität Berlin-nek kiadványa.

Miután a romániai posta mindkét folyóiratot szállítja, olvasóinknak már csak emiatt is különös figyelmükbe ajánljuk.

költözött s mint Magyar Intézet ott folytatja áldásos munkáját. Programjának főbb pontjai: a tudományos kutatás előmozdítása és a magyar nyelv és műveltség megismertetése. Kiadványai: az *Ungarische Jahrbücher* és az *Ungarische Bibliothek* kötetei. — *A berlini Magyar Intézet Barátjainak Társasága*. 1917-ben alakult azon céllal, hogy a berlini Magyar Intézet támogatásával ápolja a kulturális viszonyt Német- és Magyarország közt. — *Könyvészet*.

2. szám. *Sebess Dénes: A magyar agrárreform*. A magyar földtulajdon története; az agrárreform-rendszerek; az eddigi magyar reformtörekvések; a magyar agrártörvény. — *Tagányi Károly: Régi határvédő berendezések és határpuszták: „gyepű” és „gyepűelve”*. A régi magyar határvédelmi rendszer a *gyepű* (= természetes és mesterséges akadályvonal) és *gyepűelve* (= védekezés céljából pusztán hagyott terület a gyepűn túl) segítségével. A régi védelmi vonalak rekonstruálása a helynevek segítségével. — *Bajza József: A horvát publicisztika a világháború alatt*. A horvát egyesülési törekvések történeti ismertetése után áttekint a horvát kérdés fejleményein a világháború alatt, ismerteti a vele összefüggő gazdag röpiratirodalmat az 1918-iki nagy fordulatig. — *Kisebb közlemények. Angyal Dávid: Az 1848–49-iki magyar szabadságharc újabb irodalma*. Négy idevágó újabb idegennyelvű munka bírálata. — *Gragger Róbert: A turáni mozgalom Magyarországon*. A 19. század végén a turáni gondolat politikai céllá fejlődött: a fajrokon népekben (magyar, török, bolgár) az összetartozás érzését felébreszteni. Az 1910-ben alakult Turáni Társaság 1913-ban folyóiratot indít (Turán), előmozdítja a turáni népek közt egymás kölcsönös megismerését (Török-magyar baráti társaság, konstantinápolyi Magyar Intézet). Az eszmének az irodalomban (Zempléni: Turáni dalok) és művészetben is (Lechner Ödön) visszhangja támadt. — *Névtelen bírálata Spiridion Gopcscevic: Österreichs Untergang die Folge von Franz Josefs Miszregierung* c. könyvéről. — *Könyvészet*.

3. szám. *Buday László: Magyarország mezőgazdasági termelése*. Magyarország a szétdarabolás folytán a gazdasági termelésben nagy károkat szenvedett, viszonylag sűrűbbé lett népessége következtében kevesebb kivített produkál. Többtermelés kellene, mely viszont szorosan összefügg a tőkével, agrárreformmal s egyéb kérdésekkel. — *Gombocz Zoltán: A bolgár kérdés és a magyar húnmonda*. A magyar-bolgár-hún rokonság és őstörténet megvilágítása az összehasonlító nyelvészet újabb eredményei, meg a növényföldrajzi kutatások alapján. A hún hagyományok csirái történelmi megvilágításban. — *Takács Sándor: Magyar és török íródeákok a 16. és 17. században*. Főuraink udvarában, meg a török basáknál szolgáló tanult íródeákoknak e századokban jelentékeny szerepük volt a magyar művelődés és nyelv fejlesztésében. — *Bonkáló*

Sándor: A magyarországi ruthének. Betelepedésük a 13. század után, nagyobb mértékben a 15.—16. századokban veszi kezdetét. Ezt nemcsak történelmi, hanem nyelvi bizonyítékokkal is igazolja. — *Zolnai Béla: A magyar irodalom 1906—1921-ig.* Áttekint az utóbbi évtizedek magyar irodalmi irányain és termelésén az 1918-iki forradalomig, vázolja az októberi forradalom és a kommün, végül pedig az ezt követő nemzeti ébredés irodalmát. — *Kisebb közlemények. Tolnai Vilmos: A magyar nyelv Nagy Szótára.* Történeti visszapillantás után bemutatja a Szótár munkatervét s az eddig elért eredményeket. — *Király György: Német mondák és tréfák egy magyar ördögös könyvben.* Bornemissza Péter *Ördögi kísértetekről* szóló könyvének német eredetű ördögös történetei. — *Gragger R.* ismerteti *Jacobs Emil: Untersuchungen zur Geschichte der Bibliothek im Serai zu Konstantinopel* c. érdekes műve I. kötetének magyar vonatkozásait. — *Névtelen: A magyar műfordítás irodalma 1918—20.* Áttekintésének végeredménye: bár a műfordítás irodalmának föllendülése részben az üzleti spekuláció következménye, a fordítások irodalmi nivójának fokozatos emelkedése le nem tagadható eredmény. — *Könyvészet.*

4. szám *Réz Mihály: Gondolatok Tisza Istvánról.* A nagy magyar államférfi lelki alkatának rajza. — *Moór Elemér: A német hegedősök Magyarországon.* A német hatás a középkori magyar műveltségben is megvolt. A szláv eredetű igricek mellett német hegedősök is üzték foglalkozásszerűleg a magyarság közt a mulattatást. Ezek nemcsak a régi magyar hegedősök dalkészletét vették át, hanem magokkal is hoztak átformálható anyagot. — *Mályusz Elemér: Turóc megye keletkezése.* Széleskörű levéltári kutatás alapján vázolja ezen, eredetileg lakatlan fensik (gyepüelve) telepedéstörténetét s kimutatja hogyan fejlődik autonóm területté. — *Bonkáló Sándor: A magyarországi ruthének (folytatás).* Kifejti a ruthének szellemi és anyagi hátramaradásának okait s rámutat a népköltészetükben, nyelvükben és irodalmukban mutatkozó magyar hatásokra. — *Horváth János: A szövetkezetek ügye Magyarországon.* A magyar hitelszövetkezetek rendszere, szervezete, ténykedése. Jelentőségük Magyarországon. — *Kisebb közlemények. Pekár Dezső: Eötvös Lóránt (nekrológ).* — *Concha Győző: A magyar publicista irodalom 1918/20.* E három év gazdag publicista irodalmának áttekintése. — *Gragger Róbert: Régi magyar legendák, mondák, tréfák és fabulák.* Király György érdekes anthológiájának méltatása. — *Könyvészet.*

II. évfolyam (1922), 1. szám. *Buday László: Agrárpolitikai feladatok.* Az e kérdéssel kapcsolatos jövőendő problémák tárgyalása (a föld kihasználása, a tőke és termőföld, termények értékesítése stb.) — *Hóman Bálint: A székelyek eredete.* A székelység eredetileg az avar birodalomhoz tartozó törzs, mely a 9. században húzódott Erdélybe. — *Fehér Géza:*

Magyarország határai a 10. század közepén, Konstantinos Porphyrogenetosnak *De administrando imperio* című munkája nyomán, figyelembe véve J. B. Bury értekezésének eredményeit. — A *Kisebb közleményekből*: Gragger Róbert: Riedl Frigyes (nekrológ). — Konrad Schünemann: *A magyar címer új magyarázata*. Horváth Sándor könyvének (*Magyarország címere*, 1921) ismertetése.

2. szám. Thienemann Tivadar: *A magyar nyelv német jövevényszavai*. A német kölcsönzések történeti megvilágítása és rétegei. Mikor, milyen tárgykörből származtak át német jövevényszavaink. — Nyulászi J.: *Államszerződések az adó- és illetékügy szabályozására*. Szempontok e kérdésnek nemzetközileg való, méltányos szabályozására. — Károlyi Á.: *Széchenyi István elkobzott iratai*. E nagyjelentőségű történelmi és irodalmi dokumentumokat Károlyi Arpád gondozásában a Magyar Tört. Társulat adta ki (Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka,) — A *Kisebb közleményekből*: Prinz Gy.: Lóczy Lajos (nekrológ). — Gragger Róbert: *Bismarck és Jókai*. Jókai látogatása Berlinben és audienciája Bismarcknál 1874-ben.

3—4. (kettős) szám. Domanovszky Sándor: *A magyar dunai kereskedelmi hajózás multja*. Történelmi áttekintés a középkortól Széchenyiig. — Kovács Alajos: *A magyar néperő újjászületése*. Küzdeni kell az egykerendszer, gyermekhalandóság és tudóvész ellen. A természetes szaporodás statisztikája különben nem kedvezőtlen. — Gragger Róbert: *Magyar történeti intézetek*. A római, konstantinápolyi és bécsi magyar történetbuvárló intézetek és működésük raiza. — Losonczy Zoltán: *A magyar nyelvtudomány 1920—21-ben*. E két év főbb nyelvtudományi eredményeinek rendszeres összefoglalása. — A *Kisebb közleményekből*: Carl Brinkmann: *Bolgár-magyar vonatkozások az V—XI. században*. Fehér Géza hasonló című német művének bírálata. — Johannes Bolte: *Finn és észti népmesék*. August von Löwis of Menart németnyelvű kiadványa a *Märchen der Weltliteratur* c. gyűjteményben. — Konrad Schünemann: Újabb adatok a honfoglaláskori magyarságról. Egy Ernst Klebel-től fölfedezett klastromi évkönyv magyar vonatkozásai. — Zsinka Ferenc: *Szilády Áron* (nekrológ). — Richard Meckelein ismertetése Karjalainen könyvéről: *Die Religion der Jugra-Völker*, mely az osztják és vogul néphitről becses új adalékokat tartalmaz.

III. kötet (1923), 1. szám. Fellner Frigyes: *Csonka-Magyarország nemzetközi fizetési mérlege és a jóvátétel problémája*. A korona esésével összefüggő nagy egyensúlyhiányt új külföldi kölcsönrel kell helyreállítani s az országot a jóvátételi kötelezettségek alól való feloldással hitelképessé tenni. — Gragger Róbert: *Egy ómagyar Mária-síralom*. E fontos magyar nyelvi és költői emlék első közlése sikerült hasonmásban nyelvi és irodalomtörténeti magyarázatokkal. — Szekfű Gyula: *A*

magyar bortermelés története. A magyar bortermelés történeti vázlat; a magyar bortermelő lelki alkata. A bortermelés mint a magyar gazdasági élet egyik legjelentősebb tényezője. — *Angyal Dávid: Az osztrák állami és birodalmi probléma.* *Joseph Redlich* érdekes könyvének (A Habsburg monarchia belső politikájának története 1848-tól a birodalom bukásáig) magyar vonatkozásait tárgyalja. — A *Kisebb közlemények* rovatából *Fejérváti László: A Magyar Tudományos Akadémia történelmi és bölcséleti osztályának tevékenysége 1920/21.* Kiadványok, felolvasások. — *Miskolczy Gyula: Magyarország Helmholt világtörténetében.* Jorga művének bírálata.

2. szám. *Gróf Klebelsberg Kunó: A nyilvános gyűjtemények egyeteme.* A nyilvános gyűjtemények önkormányzatáról szóló 1922. évi XIX. magyar törvény indokolása. — *Solymosy Sándor: A magyar népmesék rokonsága a keletiekkel.* Új szempontok az összehasonlító mesekutatás módszeréhez. Stereotip szólásformák és beszédfordulatok a mesékben, mint szilárd támpontok a rokonításra. A magyar meseköltészet stereotip fordulatai a Kaukázus vonalára utalnak mint központi területre, valamint kiágazásaira: észak felé az Uralig, kelet felé Tibetig, dél felé Szíriáig és Kis-Ázsián keresztül az európai törökségig. — *Hóman Bálint: Történeti elemek a Nibelungénekekben.* Különösen Attila és Kriemhild jellemzésében az Árpádok történetéből merített motívumok vannak. — *Eckhardt Ferenc: Magyarország kereskedelmi és pénzügyi mérlege Mária Terézia uralkodása alatt.* Kereskedelem-történeti tanulmány hivatalos statisztikai táblázatok és egyéb dokumentumok alapján, — A *Kisebb közlemények* rovatából: *Gragger Róbert: Heinrich Gusztáv* (nekrológ). *Georg Goehler: Friedrich Nietzsche kompozíciói Petőfi költeményeihez,* A nagy német filozófus Petőfinék öt költeményét zenésítette meg. — *C. Brinkmann* bírálata *Horváth E.: Modern Hungary 1660—1920.* c. könyvéről.

3. szám. *Hóman Bálint: Történeti elemek a Nibelungénekekben* (folytatás; lásd a 2. számban). — *Egyed István: Magyarország mai közjogi berendezkedése.* Átmeneti berendezkedés, míg törvényes érvényben levő alkotmányát százados intézményeivel együtt ismét gyakorolhatja. A *pragmatica sanctio* s a vele kapcsolatos intézkedések megszűnése; a nemzetgyűlés közjogi helyzete; a kormányzó jogköre; a minisztérium. — *Pais Dezső: A régi magyar személynevek.* Művelődés- és társadalomtörténeti tanulságok a régi magyar személynevekben. — *Alföldi András: A római uralom hanyatlása Pannóniában.* E virágzó gyarmat hanyatlásának rajza a források és főleg a maradványok (régi pénzek) vallomásai alapján. — A *Kisebb közlemények* rovatából: *Gragger Róbert: Beöthy Zsolt* (nekrológ) — *György Lajos: A magyar irodalom Erdélyben (1919—22).* Irodalmi mozgalmak, irányok, orgánumok. A

tudomány és irodalom főbb termékei. — *Solymossy Sándor: A nyereg alatt puhított hús meséje.* E mendemonda a keleti és nomád népeknél szokásos lögyógyítási mód félreértéséből származhatott. A rávonatkozó adatok. — *Konrad Schünemann* ismerteti Hóman Bálintnak *a magyar honfoglalásról* írt könyvét.

4. szám. *Balogh Jenő: Gróf Tisza István összes munkái.* A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő gyűjtemény I. kötetének (tanulmányok, naplószerű följegyzések) ismertetése. — *Alföldi András: A római uralom hanyatlása Pannóniában.* Folytatás (1. 3. szám). — *Wéber Arthur: Mária Terézia a pozsonyi országgyűlésen.* Az emlékezetes moriamur jelenet visszhangja az európai, különösen az osztrák irodalomban. — *Holik Flóris: Az első tudós társaság Magyarországon. A Confraternitas Plebanorum Scepusiensium* nevű 15—16. századbeli irodalmi és tudós társaság története, szervezete, könyvgyűjteményei és író tagjai. — *A kisebb közlemények-ből: Gombosi O. J.: Egy német lantjáték tabulatura.* Egy terjedelmes német kéziratos zenetörténeti emlék magyar vonatkozásai (Bakfark Bálint szerzeményei). — *A berlini Magyar Intézet beszámolója (1922—23).* — *A berlini Magyar Intézet Barátainak Társasága.* Beszámoló 1923-ról. A berlini Petőfi-ünnep; a társaság finn-észt ágának megalakítása.

IV. évfolyam (1924.) 1. szám. E szám emlékfüzet *Setälä Emil*, a nagy finn nyelvtudós tiszteletére születésének 60-ik évfordulója alkalmából. *Heinrich Winkler: Az altaji nyelvek.* Ősrokonsági bizonyítékok a grammatikai szerkezetben. — *W. Bang: A mandsu nyelv török jövevényszavai.* *Wilhelm Schultze: A vemhes állat találós meséje.* Nagy elterjedtsége és gazdag változatai. Összefüggése az óind és itáliai áldozati kultusszal. — *Gragger R.: A finn-ugor nyelvtudomány történetéhez. I.* Wilhelm von Humboldt magyar nyelvi ismerete és nyilatkozatai a magyar nyelvről és rokonairól. — *Ernst Lewy: Rövid szemlélődés a magyar nyelvről.* Jellemző nyelvi jelenségek a ragozásban, szóképzésben és mondattanban mint magyar lelki sajátosság folyományai. Összefüggő és párhuzamos jelenségek a nyelv szerkezetében. Nyugateurópai hatások. — *Kertész M.: Művelődéstörténeti nyomok a magyar nyelvben,* A szerző *Szókásmondások* c. tanulmányának kivonatos bemutatása (lásd: Erd. Irodalmi Szemle 1. szám). — *Georg Schünemann: Magyar motívumok a német zenében.* Történeti áttekintés a legrégebb (16. századbeli) nyomoktól a legújabb időkig. — *Brückner Sándor: Magyarok és lengyelek.* Kulturális és nyelvi kölcsönhatások a 10—17. században e két rokonhivatású nemzet között. — *Konrad Schünemann: Magyar segédnépek a középkori német irodalomban.* Azon népek neveiről, kik a magyarok középkori harcaiban, mint segédsapatok részt vettek. — *A kisebb közlemények* rovatából: *Szinnyi: Adalékok a magyar szóképzéshez.* *Almodik* igében a *-mad* képző elváltozásával

van dolgunk (*duz-mad*); a reflexiv *-v* eredeti funkciója maradt meg a *tilov-* és *nyomv-* képzésekben. — *Horger Antal: Fraj, frajla, fraj cimmer.* E három német jövevényszó hangalakjának magyarázata. — *Farkas Gyula: A finn-magyar nyelvrokonság és a magyar romantika.* Az összehasolító nyelvtudományi vizsgálatok hatása elbeszélő költészetünkben.

Dr. Csúry Bálint.

A ROMÁNIAI MAGYAR IDŐSZAKI SAJTÓ ÖT ESZTENDEJE (1919—1923).

Azt a rendkívüli nehéz feladatot tűztem ki célul, hogy számbavegyem az elmúlt öt esztendő alatt Romániában megjelent valamennyi magyar nyelvű időszaki sajtóterméket. Két indok készített erre. Egyik az a cél, hogy rendbe szedjem és részben legalább bibliográfiailag megmentssem az öt év alatt nagy összevisszasággá torlódott anyagot, a másik az a törekvés, hogy a nagy átalakuláson átzökent itteni magyarság életének erről a fontos kulturális tényezőjéről legalább megközelítően pontos képet vegyek fel.

Jól tudom, hogy abszolút teljességet el nem érhetek. Hiszen egyetlen nyomtatvány sincs kitéve oly nagy mértékben az el-kallódásnak és a megsemmisülésnek, mint a muló érdeklődés-nél hosszabb időre ritkán számító időszaki sajtótermék. Közönyösen dobjuk félre ma ezeket s a legtöbb embernek talán a gondolatában sem fordul meg, hogy a mai szemmel jelentékteleneknek tekintett újságok, lapok, folyóiratok történelmi patinát nyernek az idő perspektívájában. Kultúrhistoriai dokumentumokká súlyosodhatnak a könnyűségük miatt ma lebecsült lapocskák, mert a legjelentéktelenebb is megőrizhető valami oly vonást, amely idővel a mai kor lelki képének a teljességéhez tartozik. A nyilvános könyvtárak jól ismerik eme tudományos fontosságukat s nagy gondot is fordítanak hírlaposztályuk teljességére. Ma már minden állam törvényhozásilag gondoskodik arról, hogy valamennyi nyomtatvány, így az időszaki sajtó lappéldányai is, tudományos célra összegyűjtessenek és megőriztessenek.

A legteljesebb magyar hírlapkönyvtár a budapesti Magyar Nemzeti Muzéumé, amely 1918 végéig elraktározta a régi Magyarország területén megjelent valamennyi hírlapot és folyóiratot. Az 1897-ik, majd az 1913-ik évi magyar sajtótörvény értelmében minden lapból jutott neki egy-egy példány. A világháborút követő nagy változás azonban megszakította ezt a folytonosságot s bár a Romániához kapcsolt részeken is a régi rendszert miniszteri rendelet igyekezett fenntartani, zökkenés nélkül nem lehetett ezeken az éveken átjutni. Csak 1923 jan. 1-én fordult kedvezőbbre a helyzet: ekkor lépett életbe nálunk

a nyomtatványok köteles beszolgáltatásáról intézkedő, büntető-jogi záradékkal ellátott törvény, mely a jelzett időpont óta biztosítja az időszakai sajtótermékek rendszeres összegyűjtését. Az 1919—1922. évek szellemi termékei azonban jórészt kiestek a könyvtárak gyűjteményeiből. Annál sajnálatraméltóbb, mert — pótlásuk reménytelen lévén — épen ezeknek a történelmi jelentőségű esztendőeknek a szellemi arculata fog hiányos vonásokat mutatni a későbbi időknek.

Tudomásom szerint az állami könyvtárak rajta vannak, hogy e négy esztendő nagy hézagait kitöltsék. A könyvanyag tekintetében ez talán eredménnyel is fog járni, de a hírlapanyag teljességét elérniök már lehetetlenség. E sorok írója tapasztalatból tudja, hogy annak jó része megsemmisült és sok utánajárása a legtöbb esetben azzal a negatív eredménnyel zárult, hogy maguk a szerkesztők és kiadók sem őriztek meg a kiadványukból teljes példányt, igen szomorú, hogy a legtöbb esetben épen ők nem. Különösen az időközben megszűnt lapok tűntek el csodálatos módon. Köztük nem egy immár unicumszámba megy.

Ilyen körülmények között fontos tudományos érdek volt e széles terület felkutatása és bibliográfiai leírása az elmúlt öt év időszakai sajtójának, annnyival is inkább, mert egy része könyvtári fönmaradásra már aligha számíthat. Errevaló tekintettel ez az összeállítás hosszú idő körültekintő utánjárásával készült s így olyan terjedelmű hiányok nem akadnak benne, amelyek a statisztikai megállapításokat érdemileg befolyásolnák. Egyuttal arra is gondoltam, hogy a magyar időszakai sajtótermékek utólagos összegyűjtésére irányuló jószándékú törekvést támogassam, mert az 1919—1923 közti öt esztendei termés abban a teljességben, ahogy azt az alábbi bibliográfia feltünteti, egyetlen könyvtárunkban sincs összegyűjtve.*

Meg kell jegyezmem, hogy készült már egy bibliográfiai felvétel a romániai időszakai sajtóról. A Bukarestben megjelenő *Buletinul Cărtii* c. folyóirat az I. évfolyamának (1923) 2., 3. és 12—16. számában összeállította Románia időszakai sajtójának az 1922-ik évre vonatkozó statisztikáját, a Román Akadémia könyvtárába érkezett anyag alapján. Nem érdektelen tudni azt, hogy e statisztika szerint a Romániában megjelenő ujságok száma: 657. Ebből 471 románul jelenik meg, a többi 186 pedig 12 nyelven: a kisebbségi és a tulajdonképeni értelemben vett idegen nyelveken. Vidékenként a megoszlás a következő: Regát 362, Erdély 237, Besszarábia 34, Bukovina 23. A Regát 362 ujsága közül 337 román nyelvű és csak 25 kisebbségi vagy idegen nyelvű. Buka-

* Ennek az összeállításnak az alapjául a kolozsvári egyetemi könyvtár hírlapanyaga szolgált. Hálás köszönetet mondok itt is dr. Barbul Jenő és dr. Gyalui Farkas igazgató uraknak azért a szívességükért, amellyel e munkámban támogattak. Sok köszönettel tartozom szíves közléseikért S. Nagy László, dr. Perédi György és Walter Gyula szerkesztő uraknak.

rest egymagában 117 ujságot ad ki s ebből 98 román nyelvű. Ez a statisztika megállapítja azt is, hogy Erdély 237 ujsága közül több mint a fele (130) kisebbségi nyelvű s ezek a példányszámaikkal s elterjedtségükkel is messze felülmulják a román ujságokat.

A Buletinul Cărtii összeállítása szerint az 1922-ik évben 93 magyar hírlap és 66 magyar folyóirat (ezeknek elkülönítése azonban nagyon bizonytalan) jelent meg Romániában, tehát összesen 159 magyar időszakai sajtótermék. Ezzel szemben a mi összeállításunk az 1923-as évre vonatkozólag (1923 dec. 31-ig) 226 adatot tüntet föl, amiben a két- és háromnyelvű (román-magyar-német) lapok is benne foglaltatnak. Azonban nem elégedtünk meg csak az 1923-as állapot megrögzítésével, ami a következő évek időszakai sajtó-statisztikájához alapul szolgálhat; ezenkívül felkutattuk az 1919 január 1 és 1922 december 31 közt megszűnt lapokat is. Ilyen — az össze-számlálásom szerint — 104 volt, tehát öt év alatt 330 magyar időszakai sajtó termék jelent meg. Ezek között van néhány, amelyhez hozzáférni sehol nem tudtam s így róluk a címükön és megjelenési helyükön kívül más adatot nem ismerek. Így bár a Buletinul Cărtii-nél gazdagabb anyagot mutatok be, még ez a munka is pótlásra szorul: elő kell keríteni a csak cím szerint ismert lapokat s a később esetleg felszínre vetődő új adatokkal még ki kell egészíteni ezt a mostani összeállítást. Épen azért minden adatközlést hálás köszönettel fogadok.

De e bibliografiai felsorolás nemcsak a jövő számára készült. Beszédes adatok ezek, melyek hozzánk is szólnak. Az itt élő magyarság kulturális életének mai színvonalára vetnek fényt s ha belső súlyukat nem is mérlegeljük, pusztán a számukból is vonhatunk következtetést a magyarság szellemi intellektualitására. Szinnyi Józsefnek 1910-ben készült legutolsó összeállítása a magyar időszakai sajtóról, 1680 magyar nyelvű hírlapot és folyóiratot sorol fel. Ebből azon a területen, mely ma Romániához tartozik, 230 jelent meg. Ezt a számot a világháború folyton apasztotta, úgy hogy a multból az 1919 utáni időbe mindössze 87 lapot hoztunk át. A többi 243 új alapítás: a magyarság új szellemi berendezkedésének természetes eredménye. Míg a multban a magyar szellemi központ mindenféle igényünket kielégítette, a jelenben kénytelenek voltunk magunk gondoskodni szükségleteink fedezéséről. Ez magyarazza meg a régi lapok eltűnését, az újak keletkezését s az egykori vidéki sajtó színvonalnak emelkedését. A politikai, napi- és hetilapok száma megkétszereződött s bár közben 38 megszűnt, még mindig maradt az előbbiből 18, az utóbbiból pedig 53. Ilyen feltűnő szaporodást találunk még a vallásos- és nevelésügyi lapoknál, valamint a szaklapok csoportjában: azoknak száma 1919 után megháromszorozódott, ezeké pedig megnyolcsorozódott. Könnyű ennek nyitját lelmi: a magyarság kulturális

élete jórészt az egyházak szilárdsága mögé vonta meg magát s arra is rögtön szüksége volt, hogy a gazdasági és ipari élet terén új helyzetében eligazodjék. A vegyes tartalmu képes- és szépirodalmi lapok (II, III.) meglepő gyarapodása az irodalmi élet élénkségének a jele s viszont az, hogy számuk öt év alatt a felére csökkent s 1923 végén a 15 kimondottan szépirodalmi lapból már csak 2 tengődött, annak a bizonyosága, hogy ezen a téren hiányzik még a lelki kapcsolat a sajtó és a közönség között s így sok kísérletet sorvaszt el a részvétlenség. Annál keményebben tartják magukat a riport (szatirikus) ujságok, melyekből 19 született ez években s 10 még most is él. A mai időt valaha történeti szemmel tekintő érdeklődőt ez épen úgy meg fogja lepni, mint az, hogy összeállításunkban tudományos lapok egyáltalában nem szerepelnek. Mindennek oka könnyen megtalálható, de előkeresgélésüket rábízzuk a nyugodtabban itélkező jövőre.

Még csak arra akarok rámutatni, hogy az összeállításomban felsorolt 330 lap 36 helyen jelent meg s két regáti város (Braila, Bukarest) kivételével ez mind Erdélyre esik. Legtöbbet termelt: Kolozsvár (113), Temesvár (42), Nagyvárad (36), Arad (25), Marosvásárhely (20), Szatmár (13). Ez a hat város öt esztendő alatt 249 lapot adott ki, ezzel szemben a többi 81 lap 30 helyen jelent meg. Az 1923-as évre eső 226 lapnak $\frac{3}{4}$ részét szintén ez a hat város szolgáltatta, míg a többi $\frac{1}{4}$ rész 30 hely közt oszlik meg. Itt is Kolozsváré a vezető hely 71 lappal, a második helyen Temesvár áll 29 lappal. Eszerint a romániai magyar időszaki sajtó vezető városa *Kolozsvár*, sőt ha ehhez a statisztikai adathoz a román nyelvű lapokat is hozzágondoljuk, termékenysége nem sokban marad mögötte Bukarestnek.

Egészen véve a romániai magyarság időszaki sajtója még a kialakulatlanság folyamatát éli, sőt a további ingadozása is valószínű. Természetesnek kell találnunk, hogy öt esztendő alatt nem jegecesedhetett ki végleges állapot s az is érthető, hogy ez az idő rövid volt ahhoz, hogy országos jelentőségű lapok választódjanak ki. Azt azonban el kell ismernünk, hogy időszaki sajtónk egészben véve az erdélyi magyarság szellemi életének számottevő kulturális tényezője. Nagyrészt rajta fordul meg, hogy ténykedéséről a jövő is kedvező ítéletet mondjon.

*

* *

A magyar hírlapok és folyóiratok szakok szerint csoportosítva.

(* megszűnt; ** két és három nyelvű. A megszűntéknél az évszám az utolsó évfolyamot jelenti. Ahol az évszám az évfolyam mellől hiányzik, ott 1923 értendő. Az 1923-ban megszűntek nincsenek jelezve).

I. Politikai lapok (ujszágok).

1. Politikai napilapok.

* *Arad és Vidéke*. Arad XLII. évf. (1922). Fel. szerk. Kaszab Géza. Kiadó-tulajdonos és nyom. Corvin könyvny. Lányi és Pichler. — $\frac{1}{4}$ é 60 lei.

Aradi Friss Ujság. Arad VI. évf. Szerk. Zsigmond Miklós. Kiadja: Aradi Lapkiadó Vállalat. Corvin könyvnyomda. Esz 1 lei.

Aradi Hírlap. Arad VII. évf. Fel. szerk. Bolgár Lajos. Szerk. Réthy József. Kiadó és laptulajdonos: Aradi Hírlapkiadó Társ. Saját nyomda. (L. Erdélyi Hírlap).

Aradi Közlöny. Arad XXXIX. évf. Szerk. Stauber József. Kiadó-tulajdonos: Aradi Nyomdávállalat. Saját nyomda. Eé 600 lei. Esz 3 lei.

Aradi Ujság. Arad XXII. évf. Szerk. dr. Vörös László. Kiadja: Aradi Lapkiadó Vállalat. Corvin könyvnyomda. Esz 1 lei.

* *Bánati Hírlap*. Timișoara—Temesvár I. évf. (1922). Fel. szerk. Argay Lajos. Tip. Hiller & Bomp. — Eé 300 lei. Esz 1 lei.

Brassói Lapok. Brașov—Brassó XXIX. évf. Főszerk. Szele Béla dr. Fel. szerk. Kocsis Béla. Saját nyomda. Eé 500 lei. Esz 2 lei.

Ellenzék. Cluj—Kolozsvár 44. évf. Alapította: Bartha Miklós. Szerk. Grois László. Kiadó: Ellenzék R. T. Concordia nyomda. Eé 500 lei. Esz 2 lei.

Erdélyi Hírlap. (Azelőtt: Aradi Hírlap). Arad VII. évf. Szerk. Bolgár Lajos. Lapkiadó tulajdonos: Aradi Hírlapkiadó Társaság. Aradi Hírlapnyomda Társ. Eé 600 lei. Esz 5 lei.

* *Erdélyi Népszava*. Nagyvárad I. (1920). Szerk. Dr. Rozvány Jenő.

* *Estilap*. Kolozsvár VIII. évf. (1919). Főszerk. dr. Fischer József. Fel. szerk. és kiadó: Ujhelyi Mór. Saját nyomda. Esz 50 f.

Hírlap. Brașov—Brassó II. évf. (1923. ápr. 22. óta nem jelenik meg). Fel. szerk.

Szalóky-Rózsa Zoltán. Nyomt. és kiadja: Antal Testvérek könyvny. Eé 110 lei. Esz 1 lei.

Keleti Ujság. Cluj—Kolozsvár VI. évf. Szerk. Zágoni István dr. Lapkiadó R. T. Eé 750 lei. Esz 3 lei.

* *Kolozsvári Hírlap*. Kolozsvár XX. évf. (1919). Fel. szerk. dr. Balogh Arthur. Laptulajdonos és kiadó: saját vállalat. Hungaria könyvny. Schwartz és Tsa. Esz 40 f.

* *Küzdelem*. Cluj—Kolozsvár XII. évf. (1921). Fel. szerk. Klein Jakab. Kiadó: Erdélyi Szocialista Párt. Gutenberg könyvny. Eé 250 lei. Esz 1 lei.

Nagyvárad. Oradea-Mare—Nagyvárad LIII. évf. Főszerk. Hegedüs Nándor. Fel. szerk. Marót Sándor. Kadja és nyom. Sonnenfeld Adolf R. T. Eé helyben 480, vidéken 600 lei.

Nagyvárad Estilap. Oradea-Mare—Nagyvárad V. évfolyam. Főszerk. Marton Manó. Fel. szerk. Katona Béla. Nyom Sonnenfeld Adolf R. T. Esz 2 lei.

Nagyvárad Friss Ujság. Oradea-Mare—Nagyvárad XXIV. évf. Alapította: Boros Jenő. Főszerk. és nyomja: Pásztor Ede. Fel. szerk. Zoltán Jenő dr. Esz 1 lei.

Nagyvárad Napló. Oradea-Mare—Nagyvárad XXVI. évf. Fel. szerk. Fehér Dezső. Saját nyomda. Eé helyben 480, vidéken 600 lei.

* *5 Órai Ujság*. Cluj—Kolozsvár II. évf. (1922). Fel. szerk. Székely Béla. Lapkiadó R. T. Eé 240 lei. Esz 1 lei.

* *Rendkívüli Ujság*. Cluj—Kolozsvár I. (1922). Szerk. Győri Illés István. Kiadja és nyomt. Anka Sándor könyvny. Esz 1 lei.

* *Szabadság*. Nagyvárad. 48 évf. (1921). Fel. szerk. Marot Sándor. Nyom. Sonnenfeld A. R. T.

Salontai Lapok. Salonta—Nagy-szalonta XXXV. évf. Fel. szerk. és lap-

kiadó tulajdonos: Székely Ármin. Szerk. Serényi József. Saját nyomda. Esz 2 lei.
Szamos. Satu-Mare—Szatmár-Németi 55. évf. Szerk. Dénes Sándor. Nyom. „Szabadsajtó” könyvnyomda és lapkiadó r. t. Esz 3 lei.

* *Szatmári Hirlap*. Satu-Mare—Szatmár-Németi. II. évf. (1922). szerk. Vidor Gyula. Nyom. „Globus” könyvny. Eé 150 lei. Esz 1 lei.

Temesvári Hirlap. Timișoara—Temesvár XXI. évf. Fel. szerk. és lapkiadó-tulajdonos: Pogány Mihály. Nyom. Hunyadi-nyomda. Eé 900 lei. Esz 3 lei.

* *Tiszántúl*. Nagyvárad. 25. évf. (1919) Fel. szerk. Dr Krüger Aladár. Szent László nyomda rt.

Új Kelet. Az egyetemes erdélyi és bánági zsidóság napilapja. Cluj—Kolozsvar VI. évf. Szerk. Giszkalay János és Marton Ernő dr. Kadima Nyomda és Kiadóvállalat R. T. Eé 620 lei. Esz 3 lei.

* *Új Nagyvárad*. Nagyvárad VIII. évf. (1919).

Ujság. Cluj—Kolozsvar XXV. évf. Fel. szerk. Balogh Arthur dr. Kiadó: Ellenzék R. T. Concordia könyvny. Eé 500 lei. Esz 2 lei.

* *Új Világ*. Cluj—Kolozsvar II. évf. (1920). Politikai igazgató: Ú. Maurer Béla. Főszerk. dr. Lengyel Béla. Fel. szerk. Márton Andor. Szerk. Györi Illés István. Saját vállalat és nyomda. Eé 500 korona. Esz 2 korona.

2. Politikai (társadalmi) hetilapok.

* *A Hét*. Timișoara—Temesvár II. évf. (1922). Fel. szerk. és laptulajdonos: Schiff Béla. Megj. vasárnap. „Gutenberg” könyvny. Eé 45 lei. Esz 1 lei.

* *A Hétfő*. Kolozsvar IV. évf. (1919). Fel. szerk. E. Nagy Lajos. Megj. hétfő reggel. Kupferstein Testv. Esz 40 f.

A Világ. Oradea-Mare—Nagyvárad I. évf. Főszerk. Bárdos László. Fel. szerk. Fleischer Sándor. Kiadja: Saját Lapkiadó-társaság. Hétfői lap. Sonnenfeld. S. A. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

Aradi Élet. Arad. (L. Erdélyi Élet).

* *Aradi Napló*. Arad I. (1922). Fel. szerk. és kiadó: Bruckner Lajos. Megj. hétfőn. „Concordia” nyomda. Esz 1 lei.

Aranyosvidék. Turda-Torda XXXIII. évf. Szerk. Baróthy István dr. Tulajdonos és nyomja: Füssy József. Eé 150 lei. Esz 3 lei.

Az Ellenőr. Tg.-Mureș—Marosvásárhely II. évf. Szerk. Szabó Jenő. Kiadó-tulajdonos Gámán Gyula. Megjelenik hetenként négyszer (kedd, szerda, péntek, szombat). Concordia nyomda. Eé 200 lei. Esz 1 lei.

Az Ellenzék. Tg.-Mureș—Marosvásárhely XI. évf. Szerk. Kovács Elek. Kiadó-tulajdonos: Nagy Samu. Megjelenik hetenként négyszer (hétfő, szerda, csüt. és szombat). Nagy S. nyomda. Eé 160 lei. Esz 1 lei.

* *Bánáti Lloyd*. Temesvár I. (1922).

Csiki Lapok. Mercurea-Ciuc—Csikszereda XXXV. évf. Fel. szerk. és laptulajdonos: Vákár Lajos. Megj. vasárnap. Saját nyomda. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

* *Csikvármegye*. Gheorgheni—Gyergyószentmiklós XVI. évf. (1920). Fel. szerk. Puskás István. Szerk. T. Imets Béla. Lapkiadó tulajd. és nyom. Vákár Kossuth-nyomda. Eé 90 kor. Esz 2 kor.

Dési Hirlap. Dej—Dés XXIV. évf. Szerk. és kiadó: Goldstein Jakab. Megj. kedden. Tulaj. nyom. Eé 80 lei. Esz 2 lei.

Déva és Vidéke. Deva—Déva XXXI. évf. Fel. szerk. Székely Lajos. Szerk. Kovács Károly. Megj. szombaton. Laptulajdonos, kiadó és nyom. Laufer Vilmos. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

Egyetértés. Turda—Torda I. évf. Felelős szerkesztő dr. Bogdán Jenő. Kiadó: saját vállalat. Megj. szombaton. Tip. „Arieșul”. Eé 96 lei. Esz 2 lei.

Enyedi Ujság. Aiud—Nagyenyed II. (XVI.) évf. Fel. szerk. dr. Szabó András. Kiadó-tulajdonos és nyom. Keresztes Nagy Imre. Megj. vasárnap. Eé 100 lei.

Erdélyi Élet. (Aradi élet folyt.) Arad XII. évf. Szerk. Geller Ödön. Nyom. Erdélyi Hirlapny. Társ. Eé 360 lei. Esz 8 lei.

* *Erdélyi Levelek*. Tg.-Mureș—Marosvásárhely I. évf. (1921). Fel. szerk. Osvát Kálmán. Megj. szombaton. Lakatos és Weinberger „Express” Nyom. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

* *Erdélyi Munkás*. Kolozsvar VIII. évf. (1919). Fel. szerk. Russ György. Kiadja: Erdélyrészi Szocialista Párt. Megj. szombaton. „Új Világ” nyomdav. Eé 20 kor. Esz 50 f.

Erdélyi Tudósító. Brașov—Brassó VI. évf. Fel. szerk. Veress Ernő. Kiadó: saját vállalat. Gött János Fia könyvny. Eé 50 lei.

* *Est. Satu-Mare—Szatmár* I. évf. (1922). Fel. szerk. dr. Gara Ernő. Megj. hétfő. „Szabadsajtó” könyvny. R. T. Esz 2 lei.

Északnyugati Ujság. Careii-Mari—Nagykároly XIV.

Felső-Torontál. San-Nicolaul-Mare—Nagyszentmiklós XXXII. évf. Fel. szerk. és kiadótulajdonos: Wiener Nathan. Sajat nyomda. Eé 25 lei. Esz 1 lei.

* *Friss Posta.* Cluj—Kolozsvár. (1920).

* *Friss Ujság.* Temesvár.

Haladás. Sft.-Gheorghe—Sepsiszentgyörgy III. évf. Szerk. Balás Ernő. Kiadótulajdonos: Móritz István. Sajat nyom. Eé 80 lei. Esz 2 lei:

Hétfői Friss Ujság. Cluj—Kolozsvár I. évf. Fel. szerk. és kiadó: Stark Károly. „Providentia” könyvny. Esz 3 lei.

Hétfői Friss Ujság. Satu-Mare—Szatmár II. évf. Szerk. dr. Gara Ernő. Nyom. Weisz Sándor. Esz 3 lei.

Hétfői Hírek. Tg. Mureş—Marosvásárhely III. évf. Fel. szerk. Gyulai Zsigmond. Concordia Nyom. Esz 2 lei.

* *Hétfői Hirlap.* Cluj—Kolozsvár I. évf. (1921). Fel. szerk. Hajdu Zoltán. Hely. szerk. Bálint Zoltán. Kiadja: saját vállalat. Bernát könyvny. Esz 1 lei.

* *Hétfői Ujság.* Satu-Mare—Szatmár I. évf. (1922). Fel. szerk. dr. Gara Ernő. „Szabadsajtó” könyvnyomda R. T. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

Hétfői Ujság. Cluj—Kolozsvár V. évf. Szerk. S. Nagy László. Kiadja saját váll. Gutenberg könyvny. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

Hiradó. Tg. Mureş—Marosvásárhely XI. évf. Szerk. Tárkányi Gusztáv. Megj. kedden. „Bolyai” R. T. Ára?

* *Hirlap.* Bucureşti (?)

Hunyadvármegye. Deva—Déva 47. évf. Főszerk. Issekutz Gergely dr. Fel. szerk. Gyarmati Ferenc. Kiadó tulajdonos: Hollós Antal. Nyom. Hirsch Adolf. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

* *Ifju Kelet.* Cluj—Kolozsvár I. (1922).

* *Jesurum.* Cluj—Kolozsvár I. évf. (1921.) Zsidó politikai és irodalmi hetilap. Fel. szerk. Friedmann Ignác. Kiadó: Jesurum b. t. Megj. pénteken. Bernát könyvny. Eé 110 lei. Esz 3 lei.

* *Kalauz.* Târgu-M.—Vásárhely I. évf. (1922). Szerk. Osvát Kálmán. Kiadja: saját vállalat. Concordia-Nyomda Gámán és Czingel. Eé 50 lei.

Katholikus Élet. Satu-Mare—Szatmár III. évf. Szerk. és laptulajdonos: Nyisztor Zoltán dr. Simon és Vescan Nyom. Eé 60 lei. Esz 1.50 lei.

Kis-Küküllő. Diciosánmartin—Dicsőszentmárton XXXII. évf. Felelős szerk. Sipos Domokos. Kiadó tulajdonos: Erzsébet Könyvny. R. T. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

Kővárvidék. Somcuta-Mare—Nagy-somkut I. évf. Szerk. és kiadótulajdonos: Hirsch Menyhért. Megj. szerdán csak előfizetőknek. „Mercur” Nyomda. Eé helyben 48 lei. vidékre 60 lei.

Krassó-Szörényi Lapok. Lugoj—Lugos XLV. évf. Fel. szerk. és kiadó: Husvéth Emil. Szerk. Botos János. Heti 2 szám (csüt. és vasárnap). Husvéth és Hoffer könyvny. Eé 120 lei. Esz 2 lei.

Magyar Hirlap. Temesvár II. évf. Szerk. és laptulajdonos: Bugél Jenő. Hétfői lap. Helicon könyvny. R. T. Eé 50 lei. Esz 1 lei.

Magyar Nép. Cluj—Kolozsvár III. évf. Felelős szerk. Naláczy István dr. Főszerk. Gyallay Domokos. Megjelenik szombaton. Minerva R. T. Eé 66 lei. Esz 1.50 lei.

Máramaros. Sighetul-Marmaţiei—Máramarossziget LVIII. évf. Fel. szerk. és laptulajdonos: Fekete Sándor. Tip. „Cele Trei Crişuri” Oradea-Mare. Eé 150 lei.

Máramarosi Független Ujság. Sighetul-Marmaţiei—Máramarossziget XV. évf. Szerk. és laptulajdonos: Fried Ignác. Megj. kedden. „Gutenberg” könyvny. Eé 150 lei. Esz 3 lei.

Máramarosi Ujság. Sighetul-Marmaţiei—Máramarossziget II. évf. Szerk. és kiadótulajdonos: Biró Béla. Megj. vasárnap. „Hermes” könyvny. Eé 150 lei. Esz 3 lei.

* *Munkás.* Arad (1922).

Munkás. Bucureşti I. évf. Fel. szerk. és kiadó: Clojan János. Tip. „Globus”. Ára?

Nagybánya. (Bányavidék) Baia-Mare—Nagybánya XXI. évf. Fel. szerk. és kiadó: Krizsán P. Pál. Heti 2 szám (csüt. és vasárnap). „Dacia” könyvny. Esz 2 lei.

Nagybánya és Vidéke. Baia-Mare—Nagybánya XLIX. évf. Fel. szerk. és laptulajdonos: Révész János. Megjelenik vasárnap. „Dacia” könyvny. Esz 2 lei.

Nagybányai Hírlap. Baia-Mare—Nagybánya. XVI. évf. Fel. szerk. Ajtai Nagy Gábor. Helyettes szerk. Barazsu Endre. Megj. csüt. „Dacia” könyvny. Esz 2 lei.

Nagykároly és Vidéke. Careii-Mari—Nagykároly 40 évf. Szerk. Gál Samu. Heti 2 szám (hétfő és csüt.). Kölcsey nyomda. Eé 200 lei. Esz 2 lei.

Nagyszentmiklós és Vidéke. Sânicolaui-Mare—Nagyszentmiklós XI. évf. Fel. szerk. Csath István. Kiadótulajdonos: Kollonits István. Saját nyomda. Eé 20 lei. Esz 1 lei.

* *Nagyvárad Hétfői Lap.* Nagyvárad I. (1920). Szerk. Ötvös Béla.

* *Nagyvárad Munkás Ujság.* Nagyvárad I. (1919). Szerkesztették: Zsolt Béla, Gara Ákos, Dr. Szántó Dezső. Nyom. Sonnenfeld A. rt.

* *Népakarat.* Cluj—Kolozsvár XII. évf. (1921). Fel. szerk. Jordáky Lajos. Megj. vasárnap. Gutenberg könyvny. Eé 50 lei. Esz 1 lei.

* *Poale Czedek.* A dolgozó zsidóság politikai hetilapja. Cluj—Kolozsvár I. évf. (1921). Fel. szerk. és kiadó: Schwartz Ignác. Megj. csütörtökön. Bernát könyvnyomda. Eé 98 lei. Esz 2 lei.

Rendkívüli Ujság. Satu-Mare—Szatmár II. évf. Fel. szerk. és laptulajdonos: Vidor Gyula. Megj. hétfőn. „Patria” könyvny. Careii-Mari. Ára?

Romániai Népszava. Cluj—Kolozsvár XIV. évf. Fel. szerk. Raffai István. Kiadja: Erdélyi Szocialista Párt. Megj. vasárnap. Gutenberg Nyomda. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

** *Someșul-Nou—Uj Szamos.* Sätmar I. évf. Szerk. Szerkesztő Bizottság. Red. resp. G. Alemănescu. Tip. Simon și Vescan. Eé 104 lei Esz 2 lei. (Román-magyar nyelvű).

Szászváros és Vidéke. Orăștie—Szászváros XI. évf. Fel. szerk. és laptulajdonos: ifj. Szántó Károly. Megj. vasárnap. Szászvárosi Könyvnyomda R. T. Eé. 80 lei. Esz 2 lei.

Szatmármegyei Közöny. Careii-Mari—Nagykároly XLIX. évf. Fel. szerk. Róth Zsigmond. Róth és Komáromy könyvny. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

Székegyföld. Tg. Mureș—Marosvásárhely XXV. évf. Szerk. Hajdu István dr. Kiadótulajdonos és nyomja: Bolyai Nyomda R. T. Megj. hetenként négy-

szer (hétfő, kedd, csüt. és szombat). Eé 320 lei.

* *Székelly Hírek.* (volt Székely Udvarhely) Odorheiu—Székelyudvarhely XXV. évf. (1922). Fel. szerk. Ébert András. Kiadja: A Lapkiadó Társaság. Heti 2 szám (csüt. és vasárnap). Ifj. Betegh és Tsa könyvny. Eé 100 lei. Esz 1 lei.

Székelly Közélet. Odorheiu—Székelyudvarhely VI. évf. Szerk. Tompa László. Megj. vasárnap. Könyvnyomda R. T. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

Székelly Napló. Târgu-Mureș—Marosvásárhely LII. évf. Fel. szerk. Benkő László. Heti 4 szám (hétfő, szerda, péntek, szombat). Benkő Könyvny. Eé 160 lei. Esz 1 lei.

Székelly Nép. Sft. Gheorghe—Sepsiszentgyörgy XLI. évf. Fel. szerk. dr. Keresztes István Heti 2 szám (csüt. és vasárnap). Laptulajdonos és kiadó: Jókai-Nyomda R. T. Eé 120 lei. Esz 2 lei.

Székelly Szó. Gheorgheni—Gyergyószentmiklós IV. évf. Fel. szerk. Szini Lajos. Társzerk. T. Imets Béla. Sándory Mihály könyvny. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

Székelly Ujság. Târgu-Săucuesc—Kézdivásárhely XX. évf. Fel. szerk. dr. I. Dienes Ödön. Segéd szerk. Kovács J. István. Kiadja és nyom. Kézdivásárhelyi Könyvnyomda R. T. Heti 2 szám (csüt. és vasárnap). Ára?

Szilágyság. Zălau—Zilah XIV. (XLII) évf. Szerk. és politikai rovatvezető: Somogyi Endre. Társadalmi és szépirodalmi rovatvezető: Nagy Sándor. Megj. pénteken. Sebes Samu könyvny. Eé 120 lei. Esz 3 lei.

Szilágysomlyó. Șimleul-Silvaniei — Szilágysomlyó XLI. évf. Főszerk. Bölöni Sándor. Fel. szerk. dr. Udvari József. Megj. csüt. „Lázár” könyvny. Eé 80 lei. Esz 2 lei.

Tükör. Cluj—Kolozsvár XI. évf. Fel. szerk. és kiadó: Tóth Sándor. Megj. hétfőn. Minerva R. T. Esz 2 lei.

Tükör. Tg. Mureș—Marosvásárhely XI. évf. Szerk. Morvay Zoltán. Laptulajdonos és nyomja: Révész Béla. Eé 100 lei. Esz 2 lei.

** *Uj Kor.* [Neue Zeit], Zsidó hetilap. Timoșoara—Temesvár V. évf. Fel. szerk. Vermes Ernő. Kiadó: Zsidó Nemzeti Szövetség. Megj. pént. „Union” könyvnyomda. Lugos. Eé 150 lei. [Magyar-német nyelvű].

* *Világosság*. Brassó.

* *Zilahi Hirlap*. Zălau —Zilah II. [XVI.] évf. [1922]. Fel. szerk. és lap-tulajdonos: dr. Bölöni Zoltán. Kiadja és nyomja: Globus nyomda. Megj. vasárnap. Éé 40 lei Esz 1 lei.

Zsilvölgyi Hirlap. Petroșeni—Petroz-sény II. évf. Főszerk. Szőgyéni Kiss Endre, majd Kőváry Béla. Megj. szombaton. Globus könyvny., majd: Centrul S. N. R. Éé 80 lei. Esz 2 lei.

3. Politikai folyóirat

Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai szemle. Lugoș—Lugos II. évf. Szerk. Jakabffy Elemér dr., Sulyok István dr., Willer József dr. Havi 2 szám [1-én és 15-én], Husvéth és Hoffer könyvny. Éé 144 lei.

II. Mulattató lapok.

1. Vegyes tartalmú (képes) lapok.

A Hirnök. [Szent Ferenc Hirnöké-nek folyt. 1921. jul. 1-től]. Cluj—Kolozsvár XX. évfolyam. Szerkeszti P. Trefán Leonard. Társszerk. Pap János Béla dr. Laptulajdonos: Erdélyi Szt. Ferenc-rend. Havi 2 szám [1-én és 15-én], Szent Bonaventura Könyvny. Éé 120 lei. Esz 6 lei.

** *A Kulissza* [Culisele]. Cluj—Kolozsvár I. évf. Igazgató: Paukerow Leonard. Magyar szerk. Kádár Imre. Havi 2 szám. Lapkiadó R. T. Éé 120 lei. [Román-magyar nyelvű].

** *Aurora*. Oradea-Mare—Nagyvárad I. évf. Igazgató: G. Bacaloglu. Szerk. Keresztury Sándor és Korda Béla. Félhavi. „Cele Trei Crișuri” könyvny. Éé 250 lei. [Román-magyar nyelvű].

Erdély. Alba Julia—Gyulafehérvár II. évf. Fel. szerk. és laptulajdonos: Floznic György dr. Megj. minden második vasárnap. Püspöki Lyc. könyvny. [Zöld Gyula]. Éé 60 lei. Esz 2.50 lei.

* *Erdélyi Társaság*. Tg.-Mureș—Marosvásárhely I. évf. [1921]. Szerk. Sényi László és Polónyi János. Hetilap. Lakatos és Weinberger „Express” Nyom. Esz 6 lei.

Fekete Macska. Szatirikus és erotikus irodalmi folyóirat. Arad II. évf. Főszerk. Fekete Tivadar. Fel. szerk. Fáskerti Tibor. Igazgató szerk. Kócsy Jenő. Cluj-i szerk. Hajnal László. Oradea-mare-i szerk. Salamon László. Megj. hetenként.

Nyom. Réthy Lipót és Fia utóda. Éé 300 lei. Esz 8 lei.

* *Képes Futár*. Timișoara—Temesvár I. évf. [1922]. Főszerk. László Tibor dr. Szerk. Damó Jenő. Fel. szerk. és laptulajdonos: Staffel János. Havi 3 szám [10-, 20- és 30-án]. Gutenberg könyvny. Éé 220 lei. Esz 5 lei.

* *Képes Ujság*. Cluj—Kolozsvár I. évf. [1922]. Fel. szerk. és kiadó: Kovács Imre [Roboz Imre], Havi 2 szám [1-én és 15-én]. Nyom. Aradi Hirlap-könyvny. Esz 6 lei.

* *Képes Világkrónika*. Timișoara—Temesvár I. évf. (1922). Szerk.? Megj. vasárnap. Nyom. „Cartea Românească” műint. Esz 5 lei.

Komédia. Illusztrált szatirikus és erotikus hetilap. Cluj II. évf. Szerk. Hajnal László. Megj. csüt. Katz Testvérek könyvny. Esz 4 lei.

Vasárnap. Arad VII. évf. Szerk. Wild Endre dr. Megj. minden második vasárnap. Saját nyomda. Éé 100 lei. Esz 4 lei.

Vasárnap. Cluj—Kolozsvár III. évf. Főszerk. Benedek Elek. Fel. szerk. Kós Károly Szerk. Szentimrei Jenő. Kiadó-tulajdonos: „Kaláka” B. T. Megj. vasárnap. Lapkiadó és Nyom. R. T. Éé 100 lei. Esz 3 lei. [L. Vasárnapi Ujség].

Vasárnap Délután. Cluj—Kolozsvár 1923. [1 füz.], Szerk. és kiadják: Balázs Ferenc és Szentiványi Sándor. Gutenberg. könyvny.

Vasárnapi Ujság. [Vasárnap—Kolozsvár folyt.]. Cluj—Kolozsvár III. évf. Főszerk. Benedek Elek. Felelős szerk. Szentimrei Jenő. Művészeti munkatárs: Kós Károly. Kiadja: Haladás Lap- és Könyvkiadó B. T. Éé 480 lei. Esz 10 lei.

2. Humorisztikus lapok.

* *Cseszle*, Targul-Săcuș—Kézdivásárhely X. évf. [1922]. Fel. szerk. Csáp. [A Kézdivásárhelyen szünidőző tanuló ifjúság alkalmi vicclapja. Aki csipve érzi magát, azoktól bocsánatot kér az „Ej-haj daganat r. t.”]. Kézdivásárhelyi Könyvny. R. T. Esz 3 lei.

Csiri-Csaré. Targul-Săcuș—Kézdivásárhely XI. évf. Megj. évente egyszer (A kézdivásárhelyi szünidőző végzett ifjúság alkalmi vicclapja „Aki nem érti a tréfát, ne olvasson vicclapot, — hanem egyék szénát.”). Kézdivásárhelyi Könyvnyomda. R. T.

Fajankó Temesvár I. évf. [1923. dec 25. 1 sz.] Szerk. Andreas. Igazgató: Kóra-Korber Nándor. [„A humorban nem ismerünk tréfát”] Megj. hetenként. Hunyadi nyomda. Esz 5 lei.

Flekkén. Tg.-Săcuesc—Kézdivásárhely II. évf. Fel. szerk. Elekcs. György dr. Főmunkatársak: Néra, Én, Ó. Havi 2 szám [1-én és 15-én]. Nyom? Esz 5 lei.

Figaró. Timișoara—Temesvár I. évf. Fel. szerk. Joláthy B. Zoltán Főmunkatárs: Barabás Bálint Munkatárs: Odor Tihamér. Kiadja: „Minerva” könyv- és lapkiadóvállalat Timișoara. Megj. vasárnap. „Der Landbote” nyom. müint. Eé 360 lei. Esz 8 lei.

Füles Bagoly. Arad XXXIII. évf. Fel. szerk. és kiadó: Horváth Károly. Megj. minden második vasárnap. „Vasárnap” nyomda. Esz 3 lei.

28-as. Cluj—Kolozsvár III. évf. Fel. szerk. Herczeg Ernő. Kiadja: „Figaro” kiadósága. Megj. vasárnap. Kupferstein Testv. könyvny. Eé 400 lej Esz 8 lei.

* *Illusztrált Vicclap*. Cluj—Kolozsvár. [1922]?

Káviár. Timișoara—Temesvár I. évf. Művészeti szerk. Sinkovich Dezső. Főszerk. Dinnyés Árpád. Hetilap. Pilger könyvny. Esz 6 lei.

* *Komédia*. Timișoara—Temesvár.?

Ojkelet. Cluj—Kolozsvár II. évf. Fel. szerk és kiadó: Halbreich Gedeon [némelyik számon: Gara Ákos] A kiadóhivatal főnöke: Salamon Izsó. Megj. vasárnap. Katz Testvérek könyvny. Eé 200 lei.

Pletyka. [Flekkén folytatása]. Tg.-Săcuesc—Kézdivásárhely II. évf Szerk. Nemes Nagy Elemér. Havi 2 szám [1-én és 15-én]. Könyvny R. T. Esz 5 lei.

3. Ifjúsági lapok.

Cimbora. Satu-Mare—Szatmár II. évf. Főszerk. Benedek Elek. Felelős szerk. Dénes Sándor. Kiadótulajdonos és nyomt. Szabadsajtó könyvnyomda R. T. Megj. vasárnap. Eé 200 lei. Esz 5 lei.

Erdélyi Magyar Lányok. Cluj—Kolozsvár IV. évf. Fel. szerk. Kende János. Marianum kiadása. Jul. és aug. kivételével havi 2 szám [1-én és 15-én]. Providentia könyvny. Eé 80 lei. Esz 5 lei.

* *Fölfelé!* Az Erdélyi magyar diákság lapja. Cluj—Kolozsvár I. évf. [1921]. Szerk. biz. elnöke: Kecskeméthy István

dr. Szerk. Járóssy Andor. Társszerk. K. Tompa Arthur dr. Kiadótulajdonos: Kováts András dr. Nyom. Minerva R. T. Eé 30 lei. Esz 3 lei.

Hajnal. Cristur—Székelykeresztur 1923 8-r. 34 I. Szerk. Fülöp József és Borbáth Dani. Kiadta: Székelykereszturi Unitárius Főgimn „Br. Orbán Balázs” önképzőköre. Hermann József könyvny.

Ifju Erdély. Cluj—Kolozsvár II. évf. Főszerk. Imre Lajos dr. Fel. szerk. Kovács Sándor. Kiadja: Kolozsvári ref. theol. fakultás ifjúsága Havi 2 szám jul. és aug. kivételével. Nyom. Minerva R. T. Eé 48 lei Esz 5 lei.

Ifjuság. Temesvár III. évf. Fel. szerk. Schiff Béla. Megj. jul és aug. kivételével havonta. Csendes Testvérek könyvny. Eé 50 lei. Esz 5 lei.

* *Ifjúsági könyvtár*. Timișoara—Temesvár. [?]

* *Jó Gyermek*. Nagyvárad (1921). Szerk. Hilf László.

* *Remény*. Cluj—Kolozsvár I. évf. [1921]. Fel. szerk. Nagy Jenő. Kiadó: Kolozsvári Ref. Koll. „Gyulai Pál” önképzőköre. Havi folyóirat „Kultura” könyv- és lapkiadó váll. Esz 6 lei.

4. Riport lapok.

Aradi Fáklya. Arad V. évf. Szerk. Lits Antal és Solymos Ferenc. Hetilap. Erdélyi Hirlapny. Eé 250 lei Esz 5 lei.

Fekete Könyv. Timișoara—Temesvár I. évf. Fel. szerk. Leyritz Árpád. Igazgató: Pollák László. Kultura kiadása. Hetilap. Nyom. Hunyadi grafikai müint. Esz 10 lei.

Gyilkos. Cluj—Kolozsvár III. évf. Szerk. Gyil. Megj. kedden. Gutenberg könyvny. Esz 10 lei.

* *Horog*. Brașov—Brassó III. évf. [1922. 49. sz-al megszünt]. Szerkeszti és kiadja: Bencze [Czinczár] Miklós. Hetilap. Antal Testvérek könyvny. Esz 4 lei.

* *Igazság*. Röpirat. Cluj—Kolozsvár 1. és 2. sz. [1922. X. 1. és 15]. Fel. szerk. és kiadó: Roboz Béla. Nyom. 1. sz. Societatea nyomda [Arad] 2. sz. „Az Élet” könyvny. Cluj—Kolozsvár. Esz 2 lei.

* *Ohó*. Timișoara—Temesvár?

Ördög. Oradea-Mare—Nagyvárad II. évf. Fel szerk. Incze Ernő. Megj. szomb. Tip. Rom. Esz 8 lei

* *Riport*. Nagyvárad (1921). Szerk. Biró Béla.

* *Riport Ujság* Kolozsvár IV. évf. [1919]. Fel. szerk. S. Nagy László. Heti Bernát könyvny. Eé 80 kor Esz 2 kor.

* *Rovás*. Timișoara—Temesvár.

* *Szivárvány*. Nagyenyed I. évf. (1919) Fő- és Fel. szerk. Vadadi Albert. Kolozsvári szerk. Nagy Sándor Heti lap. Keresztes Nagy Imre könyvny. Eé 50 kor. Esz kor.

Toll és Tinta. Hausl Hugó szatirikus riportlapja Timișoara—Temesvár. Főmunkatárs: Brázay Emil. Megj. havonként, 30 napot meghaladó időközökben Gutenberg könyvny. Esz 10 lei.

Toll és Tör. Brázay Emil szatirikus riportlapja. Timișoara—Temesvár. Fel. szerk. U. ö. Megj. havonként, 30 napot meghaladó időközökben Gutenberg könyvny. Esz 10 lei.

Tollhegyről Kálmán Andor szatirikus riportlapja. Timișoara—Temesvár V. évf. Fel. szerk. Kálmán Andor. Főmunkatárs: Brázay Emil. Megj. havonként, 30 napot meghaladó időközökben. Gutenberg könyvny. Esz 10 lei.

Tollseprű Erényi Géza szatirikus riportlapja. Timișoara—Temesvár. Főmunkatárs: Brázay Emil. Megj. havonként, 30 napot meghaladó időközökben. Gutenberg könyvny. Esz 10 lei.

Tollszár. Balassa Jenő szatirikus riportlapja Timișoara—Temesvár Főmunkatárs: Brázay Emil. Megj. havonként, 30 napot meghaladó időközökben. Gutenberg könyvny. Esz 10 lei.

* *Uj Ember*. Cluj—Kolozsvár I. évf. (1920). Fel. szerk. Roboz Imre. Kiadó: saját vállalat. Megj. vasárnap Gombos F. „Lyceum” könyvny. Esz 6 lei.

* *Uj Pán*. Timișoara—Temesvár IV. évf. (1922). Fel. szerk. Brázay Emil. Kiadó: saját vállalat. Hetilap. Gutenberg nyomda. Eé 250 lei Esz 6 lei.

Villám. Szatmár I. évf. Fel. szerk. Lázár Mihály Megj. vasárnap Simon és Vescan könyvny. Eé 200 lei.

III. Irodalmi és művészeti lapok

1. Irodalmi és kritikai lapok.

* *A Holnap*. Marosvásárhely I. évf. (1919 egyetlen sz.) Fel. szerk. Zsoldos Sándor. Szerk. helyettes: Kiss Gyula. Kolozsvári szerk. S. Nagy László. Révész Nyomda. Esz 2 kor.

Az Ujkelet Hetilapja Cluj—Kolozsvár I. évf. Szerk. Giszkalay János és Marton Ernő dr. Kadima Nyom. R. T.

* *Előre*. Cluj—Kolozsvár I. évfolyam (1922). Fel. szerk. Geley Antal. Szerk. br. Kemény János Félhavi. Gutenberg könyvny.

* *Erdélyi Szemle*. Cluj—Kolozsvár VI. évf. (1920). Szerk. S. Nagy László. Megj. vasárnap Nyom. Minerva R. T. Eé 160 lei. Esz 8 lei. (L. Pásztortűz).

Kalauz. Târgul-Mureș—Marosvásárhely II. évf. Fel. szerk. és kiadó: Osvát Kálmán. Bernát könyvny. Cluj—Kolozsvár. Eé 150 lei. Esz 15 lei

* *Május* Cluj—Kolozsvár I. évf. [1922]. Szerk. Sipos Iván. Kiadja: saját vállalat. Havi 2 szám. „Az Élet” könyvnyomda. Eé 200 lei Esz 5 lei.

* *Magyar Szó* Nagyvárad II. évf. [1920]. Szerk. Tabéry Géza, később Sipos Iván és Páter Ervin Hetilap Nagyvárad Napló Nyomda R. T. Eé 180 kor.

* *Napkelet* Cluj—Kolozsvár III. évf. [1922] Főszerk. Paál Árpád. Szerk. Kádár Imre és Ligeti Ernő. Segédszerk. Szentimrei Jenő Kiadóhivatali igazgató: Székely Béla. Havi 2 szám [1-én és 15-én] Lapkiadó és Nyom. R. T.

Pásztortűz. (Erdélyi Szemle folytatása). Cluj—Kolozsvár IX. évf. Főszerkesztő Reményik Sándor, 1923 év 31. sz-tól Nyirő József. Felelős szerkesztő Walter Gyula. Megj. hetenként, később félhavasított. Nyom. Minerva R.-T. Eé 350 lei.

* *Szemle*. Temesvár. (?)

Szemle. Cluj—Kolozsvár III. évf. Felelős szerkesztő és kiadó S. Nagy László. Megjelenik hetenként. Katz Testvérek könyvny. Eé 200 lei. Esz 5 L.

* *Szeptember*. (1921) Főszerkesztő Péntes P. Artur. Felelős szerkesztő és kiadó: Lóránt L. Sándor. Szerkesztők: Erdős György és Forbáth Imre. Szücs M. nyomdája. Eé 110 lei. Esz 5 lei.

* *Szezon*. Arad II. évf. (1920) (Aradi Kölcsey Egyesület hivatalos lapja). Szerkesztők Boda Andor és Kócsy Jenő. Hetilap. Corvin könyvny. Lányi és Pichler. Eé 160 K.

* *Tavaszi*. Nagyvárad II. évf. (1920) Felelős szerkesztő Fried János dr., majd Fényes Lóránd. Szerkesztették: Zsolt Béla, Nadányi Zoltán, Erdős Iván, Tabéry Géza. Hetilap. Kiadó: saját vállalat, Sonnenfeld R.-T. Eé 120 K. Esz 3 K.

* *Zord Idő*. Târgul-Mureş—Marosvásárhely III. évf. (1921) Szerkesztették: Osvát Kálmán, Berde Mária, Hajdu István, Dékányi Kálmán, Molter Károly. Laptulajdonos és nyomt. Bolyai könyvny. R.-T. Esz 5 lei.

2. Színházi és filmlapok.

Aradi Szinpad. (Délvidék). Arad XIII. évf. Papp Andor társadalmi és művészeti hetilapja. Corvin könyvny. Eé 100 lei.

* *A Szinpad*. Nagybánya (1920). Bálint Lajos és Sroll Lajos füzetes vállalata. Megj. a színi évad alatt hetenként. „Hermes” nyomda. Esz 2 lei.

** *Cinematograf—Mozirevü*. Timișoara—Temesvár II. évf. Igazgató: A Rioșanu-Dolj. A magyar részért felel: Bugél Jenő. Pilger könyvny. Esz 4 lei. (Román-magyar nyelvű).

** *Cortina*. Oradea-Mare (1922). Szerk. L. Martinescu. (Megszűnt).

* *Érdekes Hét*. Nagyvárad (1919). Szerk. Horkay Elemér.

Film Riport. Oradea-Mare—Nagyvárad I. évf. Szerkesztő Adorján Péter. Társzerkesztő Ursán János. Felelős szerkesztő és kiadó: Pártos Béla. Megj. kéthetenként Minerva Nyomdai Műintézet. Esz 5 lei.

* *Művészet és Társaság*. Nagyvárad (1913). Szerk. Iványi J. Jenő.

* *Művész Világ*. Nagyvárad (1920). Szerk. Bíró Béla.

Színház. Arad III. évf. Szerk. Gonda Ernő. Hetilap. Aradi Hirlap Nyom. Társ. Eé 320 lei. Esz 7 lei.

* *Színház*. Déva 1922. Szerk. Bíró Elek és Faludy Béla. Laufer V. könyvny.

* *Színház*. Marosvásárhely I. évf. (1919., 16. sz.-al megszűnt). Szerkesztő Grün Szery. Grün Sámuel könyvny. Esz 2 K.

Színház és Divat. Timișoara 1923. Satyr kiadás. Főmunkatárs: Bossán Dezső. Schwäbische Buchdruckerei. Esz 7 lei.

Színház és Mozi. Tg.-Mures—Marosvásárhely I. évf. Felelős szerkesztő Sebestyén László. Megjelenik szomb. Benkő könyvny. Esz 5 lei.

Színház és Mozi. Timișoara—Temesvár II. évf. Felelős szerkesztő Gokler Gyula. Hetilap. Lapkiadó tulajdonos

és nyomt. Csendes Testvérek könyvny. Esz 5 lei.

Színház és Művészet. Satu-Mare—Szatmár I. évf. Felelős szerk. Szabados Árpád. Főmunkatárs: Pálos István és Krémer Ferenc. Kiadóhiv. ig. Krémer Lajos. Hetilap. Szabadsajtó könyvny. Részv. Társ.

Színház és Társaság. Cluj—Kolozsvár VII. évf. Felelős szerkesztő Tóth Sándor. Megjelenik vasárnap. Lepage Lajos könyvny. Eé 500 lei. Esz 10 lei.

Színházi Élet. Segesvári színház. (E. n.) Felelős szerkesztő Horváth Victor. Főszerkesztő Bíró Elek. Nyom. ? Esz 10 lei.

Színházi Hét. Tg.-Mureş—Marosvásárhely VIII. évf. Alapította: Szász Béla. Szerkesztő Barthus József. Lapkiadó tulajdonos: Est hírlapiroda. Megj. szombaton. „Concordia” könyvnyomda. Esz 4 lei.

* *Színházi Ujság*. Cluj—Kolozsvár XIII. évf. (1921 35. sz.-al X. 1-én megszűnt). Alapította: Harsányi Zsolt és Incze Sándor. Szerk. Walter Gyula, majd Pálos István. Hetilap. Gutenberg könyvny. Esz 2 lei.

* *Társaság és Művészet*. Nagyvárad (1921). Szerk. Bárdos László.

Temesvári Színház. Timișoara—Temesvár (É. és évf. n.) Szerkesztő Bossán Dezső. Satyr-kiadás. Nyomatja Schwäbische Buchdruckerei. Esz 7 lei.

Uj Színházi Ujság. Timișoara—Temesvár II. évf. Főszerk. Berényi Lajos. Fel. szerk. és kiadó: Riesz József. Hetilap. Poporul-nyomda. Esz 4 lei.

3. Zene és éneklapok.

Egyházi Zeneművészet, Timișoara—Temesvár II. évf. Havi folyóirat a katolikus egyházi zene köréből. Szerk. Járosy Dezső. Gutenberg könyvny.

Magyar Dal. Brașov—Brassó II. évf. „Romániai Magyar Dalosszövetség” hiv. lapja. Felelős szerkesztő Tutsek Jenő. Szerk. Rombauer Tivadar dr. és Fővényessy Bertalan. Havi folyóirat „Brassói Lapok” könyvny. Esz 3 lei.

Magyar Dalárdák Lapja. Aiud—Nagyenyed I. évf. Szerkesztő és kiadja: Fővényessy Bertalan. Havi folyóirat. Keresztes Nagy Imre könyvny. Eé 28 lei. Esz 3 lei.

Unitárius Ének- és Zeneközlöny. Cluj—Kolozsvár. 1922. 1. füz. Kiadja:

Az Unitár. Irod. Társ. Baga István könyomdai műint.

Zenei Szemle. Timișoara—Temesvár III. évf. Havi folyóirat a zenetudomány és hangversenyélet köréből. Szerkeszti Járosy Dezső. Nyom. Hunyadi graf. műint. Eé 33 lei.

4. Vallásos és nevelésügyi lapok.

Aranykorszak. Cluj—Kolozsvár II. évf. A Tény, a Remény és a Meggyőződéssel alapuló folyóirat. Szerk. Faluvégi Dénes. Megj. minden második vasárnap. „Élet” nyomda. Eé 75 lei. Esz 3 lei.

* *Az Élet.* București I. évfolyam. [1922.] Felelős szerkesztő Tökés Ernő. Megjelenik vasárnap. Albrecht G. könyvnyomda. Eé 80 lei. Esz 2 lei.

Az Idők Jelei. București [É. n.] Berarati misszió lap. Kiadja: „Cuvântul Evanghelic.” Haïser György könyvny. Sibiu—Nagyszeben.

Az Igazság Őrállója. București VIII. évf. Keresztény havi folyóirat törvény és bizonyágtételek alapján. Az iratok felelős vezetője: Streza Mihály. Felelős szerkesztő. Ghita Z. Manea. Megjelenése nincs időhöz kötve. Sonnenfeld Adolf Részv.-T. Nagyvárad. Eé 30 lei. Esz 3 lei.

Az Őrtorony és Krisztus Jelenlétének Hirdetője. Cluj—Kolozsvár X. Egy bizottság által szerkesztve. Fel. szerk. Szabó Károly. Havi folyóirat. „Élet” könyvny. Eé 150 lei.

Az Út. Cluj—Kolozsvár V. évfolyam. Szerkesztik és kiadják: Imre Lajos dr., Makkai Sándor dr., Tavaszy Sándor dr. Megjelenik havonta, jul. és augusztus kivételével. Minerva R.-T. Eé 150 lei. Esz 15 lei.

* *Család és Iskola.* Kolozsvár XLV. évf. [1919., 1—2. sz.-al megszünt]. Fel. szerkesztő dr. Mezey Mihály. Társszerk. Kertész József. Kiadó: Kolozs megyei Tanító Egyesület. Stief Jenő és Társa könyvny. Eé 10 K.

Egyházi és Iskolai Szemle. Oradea-Mare—Nagyvárad III. évf. Felelős szerk. Debreczeni István ref. lelkész. Megjelenik kéthetenként. Béres Károly könyvnyomda. Eé 100 lei. Esz 4 lei.

Egyházi Figyelő. Miercurea Niraj—Nyárádszereda IV. évf. Romániai Ref. Lelkész Egyesület hivatalos lapja. Fel. szerk. Árkossy Jenő dr. Megjelenik két-

hetenként. Concordia könyvny. Tg.-Mureș—Marosvásárhely. Eé 60 lei.

Egyházi Híradó. Satu-Mare—Szatmár-Németi XIII. évf. Vallásos irányú heti néplap. Szerkesztik Boros Jenő és Sárközi Lajos református lelkészek. Kiadja: a ref. egyház. Megj. szombaton. Északkeleti könyvny. Esz 2 lei.

Egyházi Szemle. Timișoara—Temesvár II. évf. Szerk. Faragó János dr. theol. tanár. Megjelenik a nyári szünet kivételével havonta egyszer. „Der Landbote” könyvny. Eé 35 lei.

* *Egyházi Ujság.* Timișoara—Temesvár I. évf. [1922.], Szerk. Szabolcska László. Kiadó: Ref. Lelkészi Hivatal. Megjelenik minden második vasárnap. Hunyadi könyvny. Eé 26 lei.

Evangélikus Néplap. Cluj—Kolozsvár III. évf. Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: Fritz László dr. Megjelenik havonként. Concordia könyvnyomda. Esz 12 lei.

Evangéliumi munkás. Cluj—Kolozsvár III. évf. Szerk. K. Tompa Arthur dr. Kiadja: Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetsége. Megj. két havonta egyszer. Gutenberg könyvny. Eé 40 lei Esz 5 lei.

Gyertyafény. Braila V. évf. Belmissziói és szépirodalmi folyóirat. Fel. szerk. Forró Miklós ref. lelkész. Havi folyóirat. Tip. Ziarului „Curierul”. Eé 24 lei. Esz 2 lei.

Harangszó. Cristurulsăuciesc—Székelykeresztúr III. évf. Felelős szerkesztő Nagy Lajos. Kiadja: Udvarhelyi Ref. Egyház Lelkészegyesülete. Megjelenik dec., jan., febr., március hónapokban kétszer. Szabó Kálmán könyvnyomda. Eé 20 lei. Esz 3 lei.

Jó Pásztor. Sighet—Máramarossziget I. évf. Fő és felelős szerkesztő Bede László. Kiadó: a m.-szigeti ref. egyh. Hetilap. Hermes könyvny. Esz 4 lei.

Katolikus világ. [Szent Ferenc Hírnökének folytatása 1923-tól.] Cluj—Kolozsvár XX. évf. Főszerk. P. Trefán Leonárd. Szerk. P. Réthy Apollinár és Frána Péter. Megjelenik havonként egyszer. Laptulajdonos: Erdélyi Szt. Ferenc-rend. Szent Bonaventura könyvny. Eé 36 lei. Esz 3 lei.

Keresztény Magvető. Cluj—Kolozsvár LV. évf. Az Unitár. Irod. Társ. folyóirata. Szerk. Borbély István dr. és Vári Albert. Megj. negyedévenként. Nyom. Minerva R.-T. Eé 60 lei.

Keresztény Élet. Zilah XVII. évf. Havonként megjelenő evangéliumi lap. Szerk. Kádár Géza. Seres Samu könyvnyomda. Eé 20 lei.

** *Kulturkőri Élet.* [Viața Cercurilor Culturale]. Mercurea-Ciuc—Csikszereda II. évf. Nevelés- és tanításügyi Szaklap. Felelős szerkesztő és kiadó: Szalai Anton. Havi. Vákár L. könyvny. Eé 30 lei. [Román-magyar nyelvű].

* *Legyen Világosság.* Kézdivásárhely I. évf. [1920.] Szerk. Kovács Benedek. Kiadó: Konfirmáltak Egyesülete. Havi 2 szám, jul. és aug. kivételével. Kézdivásárhelyi Könyvny. Részv.-Társ. Eé 20 K. Esz 1 K.

Lelkipásztor. Zilah III. évf. Az igehirdetés gyakorlati közlönye. Szerkeszti Kádár Géza ref. lelkész. Havi folyóirat. Seres-nyomda. Eé 160 lei. Esz. 16 lei.

Órszem. Oradea-Mare—Nagyvárad IV. évf. Szerk. Lestyán Endre dr. Hetilap. Szent László Nyomda R.-T. Eé 80 lei. Esz 1.50 lei

Református Hiradó. Oradea-Mare—Nagyvárad III. évf. Vallásos irányú néplap. Szerk. Csernák Béla. Kiadja: Nagyvárad Ref. Egyház. Megjelenik szomb. Béres Károly könyvny. Eé 60 lei. Esz 2 lei.

Református Szemle. Cluj—Kolozsvár XVI. évf. Az Erdélyi Református Egyházkerület hivatalos lapja. Felelős szerk. Makkai Sándor dr. Társzerkesztő Imre Lajos dr. Megjelenik havonta kétszer. Nyom. Minerva R.-T. Eé 60 lei.

Szent Ferenc Hírnöke. Cluj—Kolozsvár XVIII. évf. [1921]. Szerk. P. Trefán Leonard. Megjelenik havonta. Szent Bonaventura könyvny. Eé 24 lei. [L. A Hírnök, Katolikus Világ.]

Szeretet (baptista lap). Nagyvárad III. évf. Szerk. Szabó Sándor.

Tanitók Lapja. Odorheiu—Székelyudvarhely III. évf. Felelős szerkesztő és kiadó: Gyerkes Mihály. Megjelenik kéthetenként. Könyvny. R.-T. Eé 160 lei. Esz 7 lei.

Tanügyi Szemle. Budiul-Mic—Hagymásbodon I. évf. [Erdélyi Református Tanító Egyesületek Szövetségének hiv. lapja]. Felelős szerkesztő Bencze Gyula, majd Adorján Zoltán. Havi 2 szám. Concordia könyvny. Tg.-Mures—Marosvásárhely. Eé 100 lei.

Unitárius Egyház. Cristur—Székelykeresztur XVI. évf. Szerkeszti Orbán Lajos. Kiadja: Székelykereszturi Unit. Lelkészkör. Megjelenik havonta. Szabó Kálmán könyvny. Eé 30 lei.

Unitárius Közlöny. Cluj—Kolozsvár XXXIII. évf. Felelős szerkesztő Boros György dr. Szerkesztő Pap Domokos. Kiadja: Dávid Ferenc Egylet. Megjelenik havonta. „Korvin” könyvnyomda. Eé 20 lei

Unitárius Szószék. Odorheiu—Székelyudvarhely XVII. köt. Szerk. Ürmösi József. Kiadja: Egyetemes Unitárius Lelkészkör. Megjelenik negyedévenként. Könyvny. R.-T. Eé 45 lei.

* *Zsidó Közlöny.* Nagyvárad (1921). Szerk. Kohn Dávid.

* *Zsilvölgyi Kath. Tudósító.* Petroșeni—Petroșeny III. évf. [1922] Felelős szerkesztő Karda Ferenc. Havi 2 szám. Hollos Antal könyvny. Fé 15 lei.

V. Igazságügyi és közigazgatási lapok.

Brassóvármegye Hivatalos Lapja. Brașov—Brassó 1923 évf. Főszerkesztő Roll Gyula. Szerk. Lutz Ernő Havi 2 szám. „Unirea” könyvny. Eé 150 lei.

** *Háromszékvármegye Hivatalos lapja* [Gazeta Oficiala a Judetului Treiscaune] Sf.-Gheorghe—Sepsiszentgyörgy II. évf. Szerk. Pompeiu Pop és Simon András. Heti. Mórítz István könyvny. [Román—magyar nyelvű].

** *Monitorul Oficial al orașului Arad.* Arad I. évf. [1922] Felelős szerk. Joan Pocioianu. Heti lap. Nyom. „Concordia”. [Román-magyar nyelvű.]

** *Szamosvölgyi Vasut Hivatalos Lapja.* [Foaia Oficială C. F. „Someșene”]. Dej—Dés 1923 febr. 6., 1. sz. Kiadó: Szamosvölgyi Vasut igazgatósága. Kézirat gyanánt Medgyesi Lajos könyvny. [Román-magyar nyelvű].

** *Törvények—Rendeletek.* [Legi-Decrete]. Oradea-Mare—Nagyvárad III. évf. Jogi és közz. közlemények. Igazgató: Papp János dr. Heti. Kosmos Részv.-Társ. Eé 400 lei. [Román-magyar nyelvű].

VI. Szaklapok

(Szociologiai, műszaki, közgazdasági, ipari, kereskedelmi és egészségügyi lapok).

* *Alkoholizmus Ellen* Gyergyószentmiklós XIII évf. (1922) Fel. szerkesztő Szabó György. Szerk. társ: Sándory Mihály. Havi folyóirat Sándory Mihály könyvny. Eé 24 lei

* *Amerikai Reklám Ujság*. Nagyvárad (1922). Szerk. G. M. Sannarianu.

A Timișoara-i Kereskedők Egyesülete Közleményei. Timișoara—Temesvár IV. évf. Szerk. Engel-Endre Károly. Megj. havonta. Nyom. Hunyadi graf. műint. Esz 15 lei

A Nap. Timișoara—Temesvár 1923. (Évf.?) A Szociális Missziótársulat lapja. Szerk. Ikrich Augusztina n. Megj. havonta. Csendes Testv. könyvny. Eé 12 lei. Esz 2 lei.

** *Bankvilág* (Lumea Bancară). Cluj I. évf. Szerk. Lyceum könyvnyomda. Eé 500 lei. (Román-magyar nyelvű)

Bányamunkás. Cluj—Kolozsvár V. évf. Fel. szerk. Buciumean Pavel. Havi. Bernát könyvny. Eé 100 lei.

Borbélyok és Fodrászok Lapja. Cluj—Kolozsvár XIV. évf. Fel. szerk. Fejérvári Béla. Gutenberg könyvny

Bőripari Munkás. Cluj—Kolozsvár IV. évf. Fel. szerk. Nagy Géza. Kiadó: Romániai Bőripari Munkások Szövetsége. Megj. minden harmadik szombaton. Gutenberg könyvny. Eé 30 lei. Esz 2 lei.

Cipészek Szaklapja. Cluj—Kolozsvár II. évf. Szerk. és kiadó: saját bizottság. Felelős szerkesztő Hegedűs Ferenc. Havi 2 szám (1-én és 15-én). „Studio” könyvny. Eé 150 lei.

** *Consum*. Cluj III. évf. Közgazdasági hetilap. Fel. szerk. Gh. Petruca. Kiadó: Radio Reclame România S. A. „Cultura” könyvny. Esz 10 lei (Román-magyar nyelvű).

* *Csizmadia Mesterek Szaklapja* (Revista Măiestrilor Cizmari). Cluj—Kolozsvár II. évf. (1922). Felelős szerk. Kostaly Gábor. Társzerkesztő Gyóry István. Kiadóhiv. főnök: Pop Pompei. Laptulajdonos és kiadó: Országos Csizmadia Ipartanács. Havi. Gutenberg könyvny. Eé 60 lei. (Román-magyar nyelvű).

** *Drogeria es Vegyipar*. (Drogeria și Industria Chimică). Cluj I. évf. Fel. szerk. Réder Lipót. Havi. Nyom. Katz Testv. Eé 240 lei (Román-magyar-német nyelvű.)

** *Drogueria*. Cluj—Kolozsvár I. évf. Szerk. Nagy László és Réder Lipót. Fel. szerk. Jacob Stioapu. Havi. Nyom. Katz Testv. Eé 240 lei. (Román-magyar-német nyelvű).

Egyleti Értesítő. Dej—Dés XXXV. évf. Szolnok-Dobokai Gazd. Egyl. hiv. közlönye. Szerk. Nagy Endre dr. Megj. időszakonként. Medgyesi L. könyvny.

Élelmzési Munkás. Cluj—Kolozsvár III. évf. Felelős szerk. és kiadó: Czala J. Lajos. Havi 2 sz. Gutenberg könyvny. (L. Haladás)

Építőmunkás. Cluj—Kolozsvár II. évf. Fel. szerk. Fekete Lajos. Fel. kiadó: Oltyán Péter. Havi. Gutenberg könyvnyomda. Eé 24 lei.

Erdélyi Barázda. Tg-Mures-Marosvásárhely IV. évf. Szerk. Gáspár József. Megj. csüt. Benkő László könyvny. Eé 60 lei. Esz 2 lei.

Erdélyi Corvina. Oradea-Mare—Nagyvárad I. évf. Könyv- és Papirkereskedők szaklapja. Szerk. Fekete Sándor és Wohl Márkus dr. Tip. „Cele Trei Crișuri”. Eé 200 lei.

Erdélyi és Bánáti Háztulajdonosok Lapja. Arad I. évf. Főszerk. Lukácsy Lajos. Igazg. szerk. Steinitzer Pál dr. Nyom. Réthy Succ. Eé 120 lei.

Erdélyi Gazda. Cluj—Kolozsvár LIV. évf. Erdélyi Gazdasági Egylet hivatalos közli. Felelős szerkesztő Török Bálint. Megjelenik vasárnap. Nyom. Minerva R.-T. Eé 250 lei. Esz 5 lei.

* *Erdélyi Grafika*. Cluj—Kolozsvár I. évf. (1920) Nyomdászati szaklap. Fel. szerk. Polonyi Albert. Havi 2 szám (1-én és 15-én. Polonyi A. („Globus”) nyomdája. Eé 50 lei.

* *Erdélyi Hirlaptudósító*. Nagyvárad (1922). Szerk. Mezey Sándor.

* *Erdélyi Közgazdaság*. Kolozsvár IV. évf. (1919). Felelős szerk. Torday József. Szerk. S. Nagy László. H. szerk. Vér Márk. Heti. Bernát könyvny. Eé 50 K, Esz. 1 K. (L. Riport Ujság).

* *Erdélyi Merkur*. Cluj—Kolozsvár V. évf. (1920). Keresk., ipari szaklap. Felelős szerkesztő S. Nagy László. H. szerk. Molitorisz Pál. Szerk. Kiss Béla dr. és Torday József. Heti. Stief Jenő

és Tsa könyvny. Eé 200 K. Esz 4 K. (L. Közgazdaság).

Erdélyi Orvosi Lap. Cluj—Kolozs-vár IV. évfolyam. Erd. Múzeum Egl. Orvostud Szakosztályának hiv. közlönye Felelős szerkesztő Koleszár László dr. Szerk. Filep Gyula dr. és Veres Ferenc dr. Havi 2 szám [1-én és 15-én]. Nyom. Minerva R.-T. Eé 200 lei

Famunkás. Cluj—Kolozs-vár II. évf. Felelős szerkesztő és kiadó: Bartha Károly Havi egy szám. Gutenberg könyvny. Eé 50 lei.

** *Fatisztviselő* Functionarul Forestier]. II. évf. Lemnul melléklete [Román-magyar nyelvű.]

** *Fauna.* Baromfitenyésztési lap. Cluj II. évf. Felelős szerkesztő dr. Jonel Costin. Szerk. Lászlóffy Ferenc. Megj. negyedévenként. Kiadó és laptulajdonos: „Fauna” Társ. Corvin könyvny. Eé 150 l. Esz 15 l. [Román-magyar ny.]

** *Fierul.* Vaskereskedők Közölyne. Cluj I. évf. Fel. szerk Alex. Blazsek. Havi 2 szám. Nyom. „Ardealul” — Eé 360 lei (Román—magyar—német nyelvű)

Fodrász Ujság. (Revista Frizerilor), Tg.-Mures—M.-vásárhely I évf Fel. szerk. és lapigazgató: König Károly. Havi 2 szám Nyom Fil. „Ardealul.” — Eé 80 lei. (Csak a cím kétnyelvű).

** *Fotografia.* Alba-Julia II. évf Műszaki szerkesztő Waldemar Petri. Havi. Püsp Lyc. könyvny. (Zöld Gyula). — Eé 240 lei. (Román—magyar—német nyelvű).

Gazdák Lapja Satu-Mare—Szatmár III. évf. Fel. szerk. és laptulajdonos: Molnár Imre. Megj. szomb Északkeleti könyvny. — Eé 80 lei.

* *Globus.* Cluj—Kolozs-vár I. évf. (1920). Keresk. szaklap Fel. szerk. Holló Endre dr. Laptulajdonos és kiadó: Kappel Sándor. Heti. Nyom. Minerva R. T. — Eé 104 lei. Esz 2 lei.

Grafikai Ipar. Cluj—Kolozs-vár 1923. (évf ?). Sokszorosító ipari szaklap. Szerk. Fuchs Imre és Kriszó Kálmán. Havi 2 szám. Kadima Nyomdav. — Eé 120 lei. Esz. 5 lei.

** *Graphic-Union.* Cluj—Kolozs-vár III. évf. Nyomdaipari szaklap. Fel szerk. Dózsa Andor. Nyom. Minerva R. T. Tagdíj ellenében. (Román—magyar—német nyelvű.)

** *Gyógyszerészeti Folyóirat.* (Revista Pharmaceutiei). Cluj—Kolozs-vár I évf Fel. szerk. Nagy Samu. Szerk. biz. Flohr József, Krausz Elemér, Murgán János. Havi 2 szám. Kadima Ny. R. T. — Eé 300 lei (Román-magyar nyelvű).

* *Haladás.* Cluj—Kolozs-vár II. évf. (1922) Fel. szerk. és kiadó: Czala J. Lajos. Havi 2 szám (1-én és 15-én). Gutenberg könyvny. Eé 50 lei. Esz 2.50 lei. (L. Élelmészeti Munkás).

Hangya. (Az „Erdélyi Gazda” melléklete). Cluj—Kolozs-vár VII. évf. Szerk. Dr. Szent-Iványi Árpád. Kiadó: Török Bálint. Laptulajdonos: „Hangya” Szöv. Közp. Nagyenyed. Heti. Nyom. Minerva R. T. Kolozs-vár.

Hotel-Szeszipar. Cluj—Kolozs-vár II. évf. Vendégipari szaklap. Főszerk. Jeney Ferenc. Fel. szerk. Némegy Gábor. Havi 2 szám (1-én és 15-én). Lyceum könyvny. Eé 150 lei. Esz 7 lei.

* *Ifjú Gárda.* Cluj—Kolozs-vár I. évf. (1922). Szerk. ? Élet könyvny.

* *Iffumunkás.* Cluj—Kolozs-vár I. évf. (1922). Fel. szerk. T. Albani. Havi 2 szám. Gutenberg könyv.

** *Industria.* Nagyvárad (1921). Ipari és közgazdasági lap. Szerk. I. Chereiu, Vasca Teodor. Kiadó: Fleischer Sándor. (Román-magyar nyelvű. Megszűnt.)

Intézeti Értesítő. Arad II. évf. Fel. szerk. Füzessy Dezső. Kiadó: „Gazdák” Ált. Biz. R. T. Megj. havonta. Reclam könyvny.

Iparosok Lapja. Cluj—Kolozs-vár I. évf. Főszerk. Hevesi József. Fel. szerk. Némegy Gábor. Szerk. Mátrai János Laptulajdonos: Iparosok Lapja B. T. Megj. minden második szomb. Providentia könyvny. Eé 300 lei. Esz 15 lei.

Keleti Lloyd. Timișoara—Temesvár II. évf. Közgazdasági szaklap. Főszerk. Lendvai Jenő. Havi 3 szám (10-én, 20-án és 30-án). „Helicon” könyvny. R. T. Eé 220 lei. Esz. 7 lei.

Kertészeti Közölyne. Simeria—Piski II. évf. Szerk. és kiadja: Papp Samu. Megj. havonta. Laufer V. könyvny. Déva. Eé 40 lei.

Könyvkötők Lapja. Cluj—Kolozs-vár III. év. Fel. szerk. Strosz István. Kiadó-tulajdonos: Urbán Mihály. Megj. havonta. Gutenberg könyvny.

* *Közgazdaság.* Cluj—Kolozs-vár VII. évf. (1922). Fő és fel. szerk. P. Székely Endre dr. Szerk. Kiss Béla dr. majd:

Kappel Sándor. Bécsi szerk. Szemere Pál. Heti. Laptulaj. és nyomt. Minerva R. T. Eé. 120 lei Esz 3 lei. (L. Közg. Rum. Ll.)

** *Közgazdaság. Rumänischer Lloyd* Cluj VIII. évf. Felelős szerk. J. Petruca. Heti „Cultura” könyvny. Esz. 10 lei. (Magyar-német nyelvü.)

** *Lemnul.* Cluj IV. évf. „Erdélyrészi Faegyesület” hiv. közl. Fel. szerk. és igazgató: Traian Chirilă. Társszerk. Farkas Lajos. Havi 2 szám. Tip. Dr. G. Bornemisa. Eé 500 lei (Román-magyar nyelvü). L. Fatisztviselő.

Méhész. Timișoara—Temesvár X. évf. Szerk. Valló János. Megj. kéthavonként. Keller könyvny. Eé 50 lei.

Méhészeti Közlöny. (Az Erdélyi Gazda mellékl.) Cluj-Kolozsvár XXXVIII. évf. Fel. szerk. és kiadó: Török Bálint. Laptulajdonos: Erdélyrészi Méhész Egyesület. Megj. havonként. Nyom. Minerva R. T. Tagsági díj fejében.

Molnárak Lapja. Cluj—Kolozsvár IV. évf. Fel. szerk. Hoffmann Ödön. Megj. minden második vasárnap, fölváltva magyar és román nyelven. Nyom. Hunyadi grafikai műint. Timișoara. Eé. 300 lei.

Munkaadók Lapja. Arad VI. évf. Fel. szerk. Réthy József. Heti. „Vasárnap” nyomdav. Eé 104 lei. Esz. 2 lei.

* *Műszaki Értesítő.* Cluj—Kolozsvár I. évf. (1920). Fel. szerk. és kiadó: Nagy Károly. Havi 2 szám. „Globus” könyvny. Eé 45 lei.

Pharmacia—Gyógyszerész Ujság. Cluj—Kolozsvár IV. évf. Fel. szerk. Molitörisz Pál. Havi 3 szám (1-, 10-, 20-án). Lepage Lajos könyvny. Eé 360 L.

Pharmaco Courier. Cluj—Kolozsvár II. évf. Fel. szerk. Rehon Károly. Kadima Nyom. R. T. Eé 150 lei.

Orvosok Lapja. Timișoara—Temesvár IV. évf. Fel. szerk. Szana András dr. Havi. „Helicon” könyvny. R. T. Eé. 40 lei.

* *Riport Ujság.* Cluj—Kolozsvár. V. évf. (1920.) Keresk. és ipari hetilap. Fel. szerk. S. Nagy László. Szerk. Kiss Béla dr. és Tordai József. Stief Jenő és Tsa könyvny. — Eé 160 korona. Esz 3 korona. (L. *Erdélyi Merkur.*)

** *Romániai Óráskor és Ékszerészek Szaklapja.* (Gazeta Ceasornicarilor și Bijutierilor Români.) Cluj—Kolozsvár. II. évf. Felelős szerk. Szilágyi De-

ző dr. Kétheti. Katz Testvérek könyvny. — Eé 240 lei. (Román-magyar-német nyelvü.)

Ruházati Munkás. Cluj—Kolozsvár. III. évf. Kiadó és fel. szerk. Csoma Ignác. Gutenberg könyvny. — Eé 30 lei.

* *Speditio.* Cluj—Kolozsvár. I. évf. (1921.) Vám- és szállítási szaklap. Fel. szerk. Székely Béla. Főszerk. Deutsch Hermann. Kiadó: Deutsch Testvérek. Havi 3 szám. (1-én, 10-én és 20-án.) Corvin könyvny. Román-magyar-német nyelvü.)

Sütőipar. Cluj—Kolozsvár. II. évf. Fel. szerk. Knöpfler Albert. Havi 2 szám. (1-én és 15-én.) Corvin könyvny. — Eé 240 lei

Szakszervezeti Értesítő. Cluj—Kolozsvár III. évf. Romániai Munkásszöv. Szaktanácsa hiv. közl. Fel. szerk. és kiadó: Flueraș János Havi egy szám. Gutenberg könyvny. — Eé 25 lei.

Székely Méhész Tg.-Săcuilor—Kézdivásárhely. IV. évf. Fel. szerk. Dálnoki Paál Lajos. Havi. Kézdivásárhelyi Könyvny R. T. — Eé 120 lei.

* *Társadalmi Kérdések.* Timișoara—Temesvár. I. évf. Szerk. Somló Lipót. Megj. öt-hat heti időközökben. Hiller & Comp könyvny. Esz 5 lei. (Csak egy szám jelent meg.)

** *Typograph.* Cluj. V. évf. Grafikai szaklap. Fel. szerk. és kiadó: Jordáky Lajos. Heti. Gutenberg könyvny. (Román-magyar-német nyelvü.)

* *Uj Termelés.* Nagyvárad I. (1920.) Szerk. Dr. Sarkadi Lajos és Dr. Oláh Béla.

Vadász Ujság. Tg.-Mureș—M.-Vásárhely II. évf. Szerk. Földesy György dr. Havi. Bolyai Könyvny. R. T. — Eé 150 lei.

Vas- és Fémmunkás. Cluj—Kolozsvár. IV. évf. Fel. szerk. Bartalis Sándor. Havi. Gutenberg könyvny. — Eé 60 lei.

VII. Egyéb lapok.

(Sport-, tánc- és alkalmi lapok.)

Aradi Élő Ujság. Arad, 1923. febr. 12. I. évf. Egyetlen szám. Az aradi ujságírók és a kath. gimn. tanárainak közreműködésével szerk. Olasz Pál dr. Aradi Hirlapnyomd. — Esz 10 lei.

Bánati Sport. Timișoara. II. évf. Fel. szerk. és kiadó; Ormay Ottó. Laptulaj-

donos: Dr. Adamov Dušan. Megj. hétfőn. Csendes Testvérek könyvny. — Eé 225 lei.

Bánáti Sportélet. (Sportvilág és Bánáti Sport folyt.) Timișoara V. évf. Fel. szerk. Kotzmuth Artur. Társszerk. Dr. Feld Kálmán és Ormay Ottó. Heti 2 szám (hétfő és péntek). Nyom. Hunyadi grafikai műint. — Eé 150 lei.

Dési Sport. Alkalmi ismertető. Dej—Dés 1923. július hó 6. Kiadja: A szerk. bizottság. Medgyesi Lajos könyvny.

Erdélyi Sport. (Vidéki Sport folytatása.) Arad. VI. évf. Fel. szerk. Mittermayer Ödön. Fel. kiadó: Schmaller János. Megj. hétfőn. Nyom. Aradi Hirlap nyomda Társ. — Eé 100 lei. Esz 3 lei.

Marosmenti Sport. Tg.-Mureș—M.-vásárhely?

** *Sport.* Organ Oficios TSSR. Cluj. III. évf. Fel. szerk. Blumberg József. Megj. hetenként. Nyom. Minerva R. T. — Eé 100 lei. Esz 3 lei. (Román-magyar nyelvű.)

Sportélet. Nagyvárad. II. évf. Szerk. Berkes József.

* *Sportélet.* Nagyvárad. (1921.) Szerk. Hilf László.

Sportélet. Oradea-Mare—Nagyvárad. III. évf. Fel. szerk. és kiadó: Dr. Steiner Sándor. Hetilap. „Nagyvárad Napló” Nyomda R. T. — Esz 3 lei.

** *Sporthirek.* (Curierul Sportiv.) Cluj I. évf. Red. resp. Nicolae Constantin. Magyar szerk. Buchwald Béla. Megj. a sportsaiszonban hetenként. Corvin könyvnyomda. — Esz 3 lei. (Román-magyar nyelvű.)

Sportvilág. (Sportélet.) Timișoara—Temesvár. V. évf. Főszerk. Feld Kálmán dr. Fel. szerk. Kotzmuth Artur. Megj. hetenként. Hunyadi könyv. — Eé 150 lei.

* *Színészvilág.* Alkalmi lap. Cluj—Kolozsvár, 1921. jun. 28. Első és utolsó szám. Szerk. Sümegi Ödön. Nyom. „Union” R. T. — Esz 3 lei.

Szudricsi Híradó. Szudrics. I. évf. (?) Fel. szerk. Farkas Ernő. Tip. „Doina” Beius.

* *Ujságíró Nap.* Alkalmi Ujság. Kolozsvár, 1920 aug. 29. Irták: az összes kolozsvári ujságírók. Szerk. Győri Illés István. Stief Jenő és Tsa könyvny. — Esz 6 korona.

Táncütökör. Alkalmi lap. Temesvár, 1923. Növendékei részére szerk. Niedermayer Emil okl. táncmester. Nyom. Schwäbische Buchdruckerei.

Vidéki Sport. Arad. VI. évf. Hétfői sportszaklap. A FSSR aradi kerületének hivatalos lapja. Fel. szerk. Mittermayer Ödön. Kiadótulajdonos és nyomt. Reismann Samu nyomdája. — Esz 3 lei.

Az első magyar hírlap, Rát Mátyás *Magyar Hirmondó*-ja, 1780 január 1-én jelent meg Pozsonyban. Az első erdélyi magyar hírlap, az *Erdélyi Magyar Hírvívő*, 1790 Szentgyörgy hava 3-ik napján indult meg Nagyszebenben Fábián Dániel és Cserey Elek szerkesztésében. Az első erdélyi politikai hírlap Kis Szántói Pethe Ferenc *Hazai Híradó*-ja, a későbbi Méhes-féle nagyjelentőségű *Erdélyi Híradó*, 1827 dec. 29-én jelent meg Kolozsvárt. Ennek melléklapja volt 1830 jan. 1-től a *Nemzeti Társalkodó*, az első erdélyi magyar folyóirat. Erdélyben Kolozsvárt indul meg 1813-ban az első magyar tudományos folyóirat, Döbrentei *Erdélyi Múzeuma*; az első magyar néplap 1834 ápr. 6-án Brassai *Vasárnapi Ujságja*, az első magyar ifjúsági lap 1851-ben, Brassai *Fiatalság Barátja*. Erdélynek tehát a magyar időszaki sajtó történetében is jelentős és értékes multja van.

A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendejének (1919—1923)

statisztikája.

A lap jellege	Összesen	Ebből		1922 végéig megszűnt	1923-ban megjelent	(Ebből 1923)	
		1919 előtt	1919 után			csak magyar	magyar rom.-né.
		keletkezett				nyelvű	
I. 1 Politikai napilapok	31	19	12	13	18	18	—
2 Politikai (társadalmi) hetilapok	77	38	39	24	53	51	2
3 Politikai folyóirat	1	—	1	—	1	1	—
II. 1 Vegyes tartalmu (ké- pes) lapok	14	2	12	4	10	8	2
2 Humorisztikus lapok	12	3	9	3	9	9	—
3 Ifjúsági lapok	9	—	9	4	5	5	—
4 Riport (szatirikus) lapok	19	—	19	9	10	10	—
III. Irodalmi és kritikai la- pok	15	1	14	11	4	4	—
2 Színházi és filmlapok	20	3	17	7	12	12	1
3 Zene- és éneklapok	5	2	3	—	5	5	—
IV. Vallásos és nevelés- ügyi lapok	35	11	24	7	28	27	1
V. Igazságügyi és közigaz- gatási lapok	5	—	5	—	5	1	4
VI. Szaklapok	70	8	62	18	52	38	14
VII. Egyéb lapok	17	—	17	4	13	11	2
Összesen:	330	87	243	104	226	200	26

Dr. György Lajos.

R O M Á N S Z E M L E

Dacoromania, buletinul „Muzeului Limbei Române”, condus de Sextil Pușcariu. Anul III Cluj 1923, 8°, X+ 1157 lap. Ára 350 lej. Kapható: *Cluj*, Institut de arte grafice „Ardealul”, strada Memorandului Nr. 22.

Örömmel ismertetjük folyóiratunk olvasóinak a *Dacoromania* legújabb, harmadik kötetét, mint a kolozsvári Muzeul Limbei Române egy évi munkásságának külsőleg is tekintélyes, tartalom szerint pedig igen értékes eredményét, melynek megjelenését a román állam segítsége s egyes bankoknak adománya tette lehetővé. Ez a sok oldalról jövő támogatás segítette elő, hogy a román irodalomtörténetnek és nyelvtudomány-nak kevés híján 1200 oldalas erdélyi évkönyve békebeli igényeket kielégítő kiállításban jelenhetett meg.

A *Tanulmányok* (Studii) részt (1—642 lap) Gheorghe Oprescu-nak „Eliade Rădulescu și Franța” című terjedelmes dolgozata nyitja meg, mely a francia irodalmi hatásokat mutatja ki Radulescúra s rajta keresztül az egész román közművelődésre és politikára. Utána Theodor Capidan, a balkáni nyelvek alapos ismerője, „Raporturile lingvistice slavo-române” címen a szláv nyelvnek a román nyelvre gyakorolt hatásáról értekezik. Miután aprólékosan megvizsgálta a román hatást a bolgár nyelvre és pedig a nyelvtani és nyelvkincs-hatást, a hangtani változásokat, az egyházi és pásztori terminológiát, az állat és növényneveket, a lakás és berendezés elnevezéseket, az ételmisszerek, az emberi testrészek, az elvont fogalmak s más dolgok neveit, a következő eredményre jut: Az ősrómán hatás mellett, mely egyetemes jellegű volt s kiterjedt az egész Balkán-félszigetre és amelynek emlékét sok helynév máig fenntartotta, megállapítható egy későbbi időből való részleges román hatás is. Ez a későbbi román nyelvi hatás a bolgár nyelvre két részben történt: egy régebbi alakban, mely általánosabb jellegű volt s egy újabb formában helyenkénti jelleggel. Az általánosabb karakterű román hatás mélyebb nyomokat hagyott a bolgár nyelvben, mint aminőt a szláv hatás hagyott a román nyelven, mert a nyelv belső szerkezetét is érintette, a vocalismusban fontos változásokat idézván elő. Az így előidézett nyelvi változások a bolgár vocalismus terén jóval erőteljesebbek, mint a szláv nyelvek elsődleges hatása a román nyelvre, mely hatás inkább a szók átkölcsönzésére szorított, mint a nyelv szerkezetének módosítására. A következő tanulmányban Nicolae Drăganu „Pagini de literatură veche” címen egy XVIII. századból való román nyelvű kéziratot ismertet. Ugyancsak ő írt a *de* és *dacă* kötőszókról mintaszerű dolgozatot. Petre Grimm egy igen terjedelmes és részletes összehasonlító irodalomtörténeti

tanulmányban „Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză” címen a román nyelvre lefordított vagy román nyelven utánzótt angol munkákat ismertette s állította össze. Tanulmányában a fordításokat nemcsak megbírálta, de a kifogásolt részeket mindjárt jobb fordításokkal is pótolta. Igen fontos új román nyelvészeti megállapításokat tartalmaz Sextil Pușcariu-nak „Hangtani adalékok” és „A latin *libet* a román nyelvben” című két tanulmánya; valamint Vasile Bogreanuk „Alaktani tanulmányok” c. dolgozata. A legrégebb román nyelvemlékek közül való „Psaltirea Scheiana” másolatban maradt fenn. A Procopoviciunak megállapítása szerint e zsoltár-fordítást három nem román anyanyelvű írnok írta le, kik közül az egyik székely pap volt. Constantin Laceu most „A scheiani zsoltárok másolóí” c. tanulmányában e zsoltárok nyelvezetének hangtani összehasonlítása alapján arra a megállapításra jut, hogy a harmadik írnok, ki a szövegnek nagyobb részét másolta, nem székely eredetű volt, hanem besztercevidéki szász. Van ugyanis tudomásunk a kérdéses időből cirillírást ismerő szász írnokokról. Nicolae Drăganu a naszói román liceum egy román nyelvű kéziratának beható vizsgálata alapján arra az eredményre jut, hogy ezt a kéziratot 1640—50 között szintén besztercevidéki szász íródiák készítette; erre utal az írásnak azon érdekes saját-sága, hogy a román *a—ai*-nak, az *u—ui*-nak, az *e—ei*-nek van írva, mely sajátosság a besztercevidéki szászok nyelvjárásában ma is megállapítható. Magyar nyelvészeti szempontból is érdekes Drăganunak „Az *-înare* képzővel képezett igék” c. dolgozata, melyben a román filológiai irodalomban sokat tárgyalt *legână*, illetőleg *lengână* igealakok megfejtésével foglalkozik. E szónak tövét az indoeurópai *lig- lig- leig- loig-* alakokkal kapcsolja össze, mely alakoknak „lassan megmozdulni” a tőjelentése. Valószínűleg ezzel függ össze szerinte a magyar *lengeni* szó töve is. Ezután olasz nyelven írott két nyelvészeti tanulmány következik C. Tagliavini-től és G. D. Serra-tól. Kristóf Györgynek „A XVI. századi román népköltészet hatása Balassa Bálintra” c. dolgozatát az E. I. Sz. mult számában már ismertettük. Gheorghe Giuglea „Crâmpeie de limbă și viață străveche românească” címen becses adalékokat közöl a román nyelv idegen elemeinek ismeréséhez; különösen érdekesek tanulmányának művelődéstörténeti adalékai. A nagyobb tanulmányok sorát A. Procopovicitól a *doară* (< *adoară* < *a doua oară* = másodszor) szó részletes elemzése zárja be.

A *Tanulmányok* fejezete után az *Etimológiák* fejezet következik, melyet a bonni egyetem híres romanistájának, W. Meyer Lübke-nek, valamint Leo Spitzernak szóelemzése nyitnak meg. A Pușcariutól közölt megfejtések között megemlíthetjük a román *ceacadaie* etimológiáját, mely szót Pușcariu a magyar *cságotó*-ból vezet le; valamint a *ceahlău* megfejtését, mely szónak szintén a magyar *csaholó* az eredetije. N. Drăganu etimológiai

közül magyar nyelvi szempontból érdekesek: *atârnaşi* < *tornác*, *birgă* < *birge*, *bumbic* < *bombék*, *chelteu* < *költő*, *cincădi* < *csüggedni*, *cionae* < *csunya+ea*, *cioplau* < *csapló*, *cleştar* < *kristály*, *dugleş* < *döglős*, *făcăleţ* < *fakalán*, *filendris* (felendres, feleandráş) < *fajlendis*, *fajlandis*, *fajlonghis* alakkal, *ghitru* < *gyötörni*, *hârgoiu* < *hörögni*, *haţcadău* < *heckedő*, *hebereu* < *heverő*, *hopsă* < *hapsa*, *horă* < *hara* (harály, herály) *melesteu* < *mellesztő*, *poncă* < *ponk* (német Bank), *răgădui* < *ragadni*. C Lacea etimológiáiból *cebălui* (csábulni), *cioclă* (csáklya), *ciuhă* (csuha), *ţiclau* (szikla), *ţăcălie* (szakáll), *ghiduş* (büdös), érdeklik a magyar közönséget elsősorban.

A kisebb közlemények között, melyeket S. Puşcariu, C. Lacea, V. Bogrea, N. Drăganu s mások irtak, az E. I. Sz. olvasót bizonyára különösebben is érdekelni fogják Bitay Árpádnak román irodalomtörténeti adalékai.

A Dacoromania szóban levő kötete különösen gazdag könyvismertetésekben és bírálatokban. Ezek közül külön is megemlíjtük, hogy Dr. Tóth Szabó Páltól: A cseh-huszlita mozgalmak és uralom története Magyarországon c. műről Drăganu irt igen figyelemre méltó ismertetést. Hasonlóképpen igen becses a „Revista periodicelor 1922”, mely a különböző folyóiratokban megjelent román irodalomtörténeti és nyelvészeti tanulmányok felsorolása kapcsán a román filológiával foglalkozó romániai és külföldi folyóiratoknak bibliografiáját adja.

A vaskos kötet utolsó részében (Cronică) a román filológiának halottairól történik megemlékezés. Itt magyar szempontból ki kell emelnünk Kristóf György egyetemi tanárnak Révai Károlyról való meleg hangú szép nekrológját. A „Raportul anual”-ban a Muzeul Limbei Române életéről kapunk tájékoztatót. A román filológiának ez a kolozsvári intézménye 1922. dec. 4—1924. márc. 31 között 39 gyűlést tartott, minden alkalommal értékes előadásokkal, tanulmányokkal járulván a román nyelvés irodalom ismeréséhez.

A kötetet szakszerű index zárja be.* *Pop Sever.*

* Folyóiratunk szűk tere miatt csak a legrövidebben emlékezhettünk meg ez évkönyvről. Minthogy azonban magyar nyelvészeti szempontból rendkívül sok érdekes és becses szövegtétel és nyelvészeti adalék található benne, egyik-másik ilyen adaléknak tüzetes megbeszélésére közelebből visszatérünk. Tesszük ezt azért is, mert örömmel állapítottuk meg, hogy a *Dacoromania*, illetőleg a *Muzeul Limbei Române* igazgatója, dr. Sextil Puşcariu, kolozsvári egyetemi tanár, ép úgy, mint filologus dolgozótársai, köztük legelső sorban a magyar időkből is igen jól ismert dr. Nicolae Drăganu, szintén kolozsvári egyetemi tanár, munkásságukban a magyar filológiai és történeti irodalmat mindig a legtüzetesebben figyelembe veszik, felhasználják és idézik. Ez az elfogulatlan tudományban valóban nem is lehet másként. E tényt külön megemlíteni e helyen azért tartottuk szükségesnek, mert szembe akartuk állítani a mai erdélyi szász írónak évtizedek óta figyelt „tudományos” eljárásával, kik a magyar tudományos munkáknak őket érdeklő eredményeiről — ha azok történetesen Németországon keresztül német nyelven hozzájuk el nem jutottak — a magyar nyelvű eredeti közleményekből következetesen nem vesznek tudomást (Ez állításunkat közelebből az *Archiv für siebenbürgische Landeskunde* újabb évfolyamaiból példákkal fogjuk bizonyítani.) *Szerkesztő.*

K Ü L Ö N F É L É K

Olvasóinknak. Az Erdélyi Irodalmi Szemlének legközelebbi száma a közbeeső nyári szünet miatt csak szeptember hó végén fog megjelenni.

A Kajoni-Kódex első írói. A Kajoni-Kódex irodalmi és zenetörténeti adalékaival legtűzetesebben Seprődi János foglalkozott.¹ Seprődi a Kódexet a XVII. sz. magyar zeneirodalma ritka kincsének nevezte, amellyel már csak azért is érdemes foglalkozni, mert ezen században két nevezetesebb egyházi zeneszerző élt: Spielenberger János lőcsei zenetanár és Kajoni János orgonaépítő.

Kajoni önálló művei a Kódexben találhatók meg a legnagyobb számban, melynek külső és belső leírásával Seprődi foglalkozott nagyon tárgyilagosan; megfejtette hangjegyeit, de mivel a Kódex nem egy ember munkája, a bejegyzések alapján nem sikerült hiteles történetét is megírni, hanem ebből nyílt kérdést csinált.²

A Kódexben különféle egyházi és világi énekek, tánc (pl. Paikos Tancz, Ola Tancz, Mas ola kettős, Mikes Kelemen, Apor István, Apor Lázár Tanczá, Lupul Vaidane éneke) és tréfás dalok vannak. Ezek közül az egyházi énekek egy részét a jezsuiták gyűjtötték össze, a többit pedig Kajoni írta hozzá.

Keletkezési helye Monostor és Gyulafehérvár, Mikháza és Csiksomlyó, jóllehet az első évszám (1634.) Hideghen íródott bele, de ezt egész nyugodtan átmenetinek vehetjük, mert a jezsuitáknak itt állandó tartózkodási helyük nem volt. A jezsuitáknak Gyulafehérváron és Monostoron híres egyházi énekaruk volt, melyhez zenészeket Bethlen Gábor is kölcsönzött, melyben a kar anyagát a Székelyföldről összetoborzott ifjak képezték, akik ezért nagyon mérsékelt díjú lakás, ellátás és tanításban részesültek.³ Kajoni is itt sajátította el zenetudományát, bár ő nem volt székely, hanem, mint mindig büszkén emlegeti írásaiban, „Valachus”; itt ismerkedett meg a jezsuitákkal és később személyes barátság révén jutott a Kódexhez, amelyet

¹ Irodalomtörténeti Közlemények XIX. évf. 2—4 füzetek.

² U. o. 133 lap.

³ Erd. országgyűlési eml. XV. 483. lap.

Monostoron Tasnádi Bálint kezdett írni.⁴ Monostorról Gyulafehérvárra Fenessy Mihály jezsuita vitte el Seregély Mátyásnak 1639. május 31-én.⁵ Seregély kezében 1642-ig volt.⁶ Ekkor kerülhetett Mikó István jezsuitához, akitől Kajoni 1652-ben örökölte s akinek a nevét a Kódex címlapján megörökítette.⁷ A Kódexben az utolsó évszám 1671.

Dr. Boros Fortunát.

Hegedüs Sámuel síremléke. Hegedüs Sámuel a mult század második negyedében Erdélynek egyik legkiválóbb szónoka, kolozsvári, nagyenyedi, végül szászvárosi tanár, illetve pap volt. Kiváló tudományáért a M. T. Akadémia is levelező tagjának választotta. Tudományát, szónoki erejét s egyéniségének szerzetreméltóságát bizonyítja, hogy holta után hívei gyűjtést indítottak sírkövének és szobrának költségeire. A *szobor* elkészültének történetét ismertette Török István az Erd. Muz. 1903. évf. 79—88 l. Ugyanott (81. l.) olvassuk a *Múlt és Jelen* kimutatását arról, hogy a *sírkőre* 110 frt. 50 kr. gyűlt össze s hogy a sírkő 115 frtba került. Ez a sírkő a szászvárosi protestáns temetőben ma is áll, bár a tűnő évtizedek erős nyomot hagytak rajta. Az oszlopon a ref. papi hivatást jelző díszítés alatt a következő felirat áll: A szászvárosi Ev. ref. Ecclesia első papja A magyar tud. társaság Levelező tagja A valódi jó ember és polgár Hegedüs Sámuel síremléke Meghalt 1844 b. ápr. 29-én Emelték némely lelkes honfi tisztelőji E kis honból.

A sírkő s a rajtlevő felirat a maga immár elmosódó formáival és betűivel kedves bizonyága a Hegedüs Sámuel érdemei iránt megnyilvánult kegyeletnek. De figyelmet érdemel a ma már szintén eltűnő különbségtétel: jó ember és polgár. Petőfi is éles különbséggel emelte ki, hogy mint ember boldog, mint polgár keblében kint hord. Úgy gondolom, hogy ez a különbségtétel a francia felvilágosodás és forradalom eszmévilágából terjedt el s vált szinte általánossá a sírfeliratok szövegében. *Akkor* a polgárerényeknek minden esetre nagyobb volt a becsülete. Különben alig jegyezték volna föl külön érdemül — még egy akadémikus sírkövére is. *Kristóf György.*

⁴ Seprődi azt állítja, hogy Seregély Mátyás. Irodalomtörténeti Közlemények XIX. 132. lap. Seregély a Kódex 33/b lapján azt írja: accipi a Valentino. Erről a Bálint atyáról Millei emlékezik meg jelentéseiben. Erd. orsz. eml. XV. 529. lap.

⁵ A Kódex 33/b lap.

⁶ Irodalomtörténeti Közlemények 132. lap.

⁷ Mikó István jezsuitáról az Erd. orszgy. eml. XI. 160 lapján van szó. Deskay György jezsuita 1653 márc. 5-én Gyerőmonostori Kemény János közbenjárását kéri, hogy a fejedelemtől útlevelet kaphasson. Ebben hivatkozik arra, hogy Mikó István a császári követtel már kiment az 1652-ben keletkezett jezsuita pör következtében.

Gozdsu Emánuel magyar versei (1826). A nagyváradai születésű Gozdsu Emánuel (1802—1870) a román nép egyik legnagyobb kulturális jötevője. Roppant értékű hagyatékából sok román ifjú tanult s fog tanulni ezután is. A szegény szülők gyermeke mint a legfőbb ítélőszék bírója szállott sírjába. Élete és alapítványa egyaránt igazolják, hogy a legjobb románok közé tartozott. Emellett a magyar—román megegyezés, „testvériség” egyik leglelkesebb híve s a magyar faj lovagiasságának egyik legőszintébb tisztelője volt. Benső barátság fűzte Deák Ferenchez. Mint elsőrangú jogász megkülönböztetett tisztelettel viseltetett a magyar alkotmány iránt; ettől, ennek szellemétől várta a románság jogos igényeinek kielégítését s mélységes megvetéssel sújtotta a bécsi udvar, a kamarilla, szakadékokat támasztó, a népet egymással ellensúlyozó, egymás ellen kijátszó sokat ígérő, semmit sem adó, hálátlan politikáját. Mikor az 1861-es országgyűlés feloszlata után a bécsi kormány továbbra is abszolutisztikus úton akart kormányozni s Forgách udvari kancellár útján nyilatkozatra szólította fel a főispánokat, hogy végre hajtják-e minden megjegyzés nélkül az intézkedéseit, Gozdsu, aki akkor Krassó-Szörény főispánja volt, e jellemző feleletet adta: „Kegyelmeséged, mint született törvényhozó, jobban tudja mint én, hogy egy alkotmányos főispán, mihelyt egy nem alkotmányos kormány abszolút intézkedéseit végrehajtja, nem tekinthető többé alkotmányos főispánnak. Én tehát nem szánhatom rá magam, hogy egy nem alkotmányos kormány intézkedéseit foganatosítsam s ezt, mint egyetlen, akit Ő Felsége kegye a nép s még hozzá épen a román nép sorából emelt a főispáni méltóságra, annál kevésbbé tehetem, mert nem akarok alkalmat adni a történelemnek azon megállapításra, hogy a román nép egyik fia, főispáni méltóságra emelkedve, nem fogta fel helyzetét és kompromittálta a magyar alkotmányt”.

E nagy ember életéből aligha ismerik azt az adatot, hogy fiatal, kezdő ügyvéd korában magyar verseket is írt. E versek, bár nem nagy értékű, de érdekes és jellemző apróságok. Tulajdonképpen versekbe foglalt rejtvények és találós kérdések. A Szépliteraturai Ajándék 1826-iki évfolyamában jelentek meg „Rejtett Szók”¹ és „Rejtett szavak”² címen.

Bitay Árpád.

Ponori Thewrewk József, a román közmondások első magyar fordítója.

A dévai születésű Ponori Thewrewk József (1793—1870.) nevezetes polihisztor, író és nyelvész gyűjtő volt. Ő fedezte fel a róla elnevezett magyar nyelvemléket, a Thewrewk kódexet.

¹ Szépliteraturai Ajándék, 1826, 31—32 (a „költő” és a „levél” szavakról szól).

² u. o. 144. old. („halál, holló”).

Tudós hajlamait fia, Emil, a latin filológia európai híré munkása, örökölte.

Thewrewk József különben még arról is nevezetes, hogy ő volt az első, aki a román közmondások magyarra való fordítását megkezdte (1832).

Ez irányú irodalmi munkásságát a „Sas” című szépirodalmi folyóiratban kezdte meg e címen: „Alapmondások (oláh nyelvből)”¹.

Bitay Árpád.

Zöld Péter a csöböröcsöki magyaroknál 1767. (Egy moldvai csángó napló a XVII. sz.-ból.) A moldvai csángók szellemi életéről a multban nem sokat tudunk. Első nevezetes bírójuk Bandini (Bandulovics) Márk marcianopolisi érsek volt a XVII. sz. közepén. Leírása az u. n. Codex Bandinus elsőrangú forrás, aminek értékét nagyban emeli az a körölmény, hogy a moldvai csángó családokat név szerint is felsorolja.

Magyar részről a moldvai csángók első lelkes ismertetője a csikmadéfalvi születésű kath. pap, Zöld Péter volt († 1795). Zöld a Buccow féle erőszakos székely határőrvidéki szervezés elől a székelység egy részével Moldvába ment át. Két hónap múlva azonban haza hozta a honvágy, hogy szüleit láthassa. A katonai hatóságok azonban értesültek hazajöttéről s még azon éjszaka elfogták a szülői házban. Ekkor a gyulafehérvári várba zárták, ahonnan 13 hónapi fogság után sikerült megszöknie. Ekkor újra Moldvába ment s ezúttal 5 évig maradt ott. Ezen idő alatt bejárta a csángó falvakat, sőt 1767 tavaszán az Akkerman vidékén, a (Fekete Tenger környékén) fekvő Csöböröcsök faluba is eljutott, ahová csak ritkán került el egy-egy misszionárius.

A csöböröcsökiek a XVIII. sz. legelején (1706) II. Rákóczi Ferentől kértek volt papot, azon követői útján, akik a krimi tatár kánnál jártukban Csöböröcsököt is érintették. Rákóczi Nagyszombatból Lippai Istvánt küldte hozzájuk; Lippai azonban nem sokáig maradt náluk, mert a következő évben már az Erdélyi Róm. Kath. Státushoz fordultak papért. A Státus továbbította is kérésüket a jezsuita generálishoz. Közben azonban Lippai újra visszakerült Csöböröcsökre s így az ügy magától megoldódott.²

¹ Sas, 1832, IX, 29. old. Az itt adott közmondások közül érdekes lesz megemlítenünk a következőt: „A világ löiskola, melyben az ember az embert megnyergeli”.

² Auner Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlat, Temesvár 1908, 45—46. Hasdeu: Columna 1883, 271; Nilles: Symbolae 1023; Századok 1868, 583; 1873, 582—3 és 614—6.

Zöld írja, hogy a csöböröcsökiek emlékeztek még egy Vaszi papra s egy Csűrös papra. De már előtte is 17 évig nem volt náluk pap. Különben Csöböröcsöknek igen kiváltságos jogi helyzete volt. A tatár kán különös oltalma alatt állott s lakói szabadon járhattak kelhettek az egész török birodalomban. Emellett éghajlata is rendkívül enyhe volt, úgy hogy csak elvétve fordult elő, hogy a jószág nem legelt kinn egész télen át. A lakosság magyar nyelven kívül beszélt románul, törökül és tatárul is. Hetven évvel később Jerney azonban már nyomukat sem lelte.

Zöld egy öreg olasz páterrel négy napig utazott hozzájuk szekéren s 10 napot töltött náluk. Élményeit később le is írta. A kép, mit elénk tár, az őskeresztények századaira emlékeztet. A lakosság becsületes, erkölcsös, jámbor. A házasságot a bíró s az esküdtek előtt kötötték. A haldokló köré odagyűlt az egész falu s hangos imádsággal és zokogással készítették elő a nagy útra, intve és kérve, hogy tartson bünbánatot. Pap helyett a közel kilencvenéves háromszéki István diák munkálkodott, mint licentiatus, aki naponta többször elimádkozta saját maga készítette egyszerű olvasóján a hívekkel együtt a rózsafüzért.

Örvendező szívvel fogadták Zöldöt Csöböröcsökön, aki ott 7139 gyóntatást (nagyreszt életgyónást) és 2512 keresztelést végzett. Meggyőződött ugyanis, hogy sem István diák, sem a szülész-nők nem kereszteltek helyesen s ezért a 17 évnél fiatalabbakat feltételesen újra keresztelte. Külön oktatást rendezett a szülész-nők számára s István diákot is alaposan kioktatta.

Megható volt a távozás és a búcsú. Közel 2000-en kísérték el jó messzire s folytonos könnyhullatás és zokogás közt (inter inges lacrimas et singultus) kérték az Üdvözítő keserves kinszenvedésére, hogy gondoskodjék, eszközölje ki, hogy papot kapjanak. Zöld meg is tette a moldvai misszió főnökénél a szükséges lépéseket, de nagy volt a pap hiány s így nem ment senki Csöböröcsökre. Zöld meg nem sokkal ezután bocsánatot nyert, hazajött s amint látni fogjuk, szívéen viselte a moldvai csángók sorsát. 1773-ban delnei, 1788-ban csik-szent-imrei plébános lett s mint csik-rákosi plébános halt meg 1795. június 25-én.²

² Zöld életéről összefoglaló, de homályos képet P. Gegő Elek adott: A moldvai magyar telepekről, Budán, 1838, 75—76. Gegő Zöld halálát 1794-re teszi. Az említettem pontosabb dátumot Beke Antalnál találtam [Az erdélyi egyházmegyei papnövelde történeti vázlata, Károly-Fehérvár 1870, 180].

Zöld hazatérte után mintegy 10 évvel élményeit megírta az egyik barátjának; ettől szerezte meg a leírást egy ismeretlen s azt németre fordítva beküldte a pozsonyi Ungarisches Magazin c. értékes tudományos német folyóiratnak. Ennek III. kötetében (Pozsony 1783) jelent aztán meg a 9—10 oldalakon.³

A tudományos szakirodalom csak ezt a Zöld féle leírást ismeri. Ebben nincs szó a kiírtam aprólékossággal a csöbör-csöki állapotokról, Vaszi és Csűrös papokról s azt sem mondja meg, hogy az öreg licentiátust István diáknak hívták.

Az erdélyi róm. kath. egyházmegyei levéltárban azonban Zöldnek ugyane tárgyról van egy latinnyelvű írásos jelentése is (1781/19. sz.), amelyet a nagynevű Batthyány Ignácnak 1780 végén hozzá intézett felszólítására írt meg⁴ s Csik-Delnéről keltezte 1781. jan. 11-én.⁵ Ez az Ungarisches Magazin német leírásánál sokkal egyénibb, elevenebb és részletesebb. Nemcsak az említett papok és licentiátus nevét mondja meg, hanem egy rendkívül becses, egyedül álló, irodalomtörténeti értékű és művelődéstörténeti fontosságú novumot is ad. Megemlíti, hogy adatainak egy részét egy XVII. századbeli moldvai csángó naplóból merítette. E magyar napló írója az egykori forrófalvi (Fărășăni) kántor, Petrás Mihály, aki 1671-ben kezdte írni feljegyzéseit. E naplót Zöld a forrófalvi templomban látta: ex diario Michaelis quondam Petras cantoris dum viveret Forrófalvensis, manuscripto hungarico in Ecclesia Forrófalvensi asservat, anno 1671 inchoato, legi et mihi verbis illius annotavi.

A Petrás család úgy látszik a moldvai magyarság szellemi előkelőihez tartozott mindenkor, mert ebből a családból született — s éppen Forrófalván — a legnagyobb, legműveltebb csángómagyar pap: Petrás Ince János (1811—1886), aki Rómában tanult, levelezett Döbrenteivel és Szarvas Gáborral s Rokonföldi néven irogatott a Nyelvőrbe is.⁶ Petrás Imre János XVII. sz.-beli előde is író volt tehát, még pedig az első név szerint is ismert csángó író!

Dr. Bitay Árpád.

³ Itt a 105—109 oldalak szólnak Csöbör-csökről.

⁴ Batthyány nagyon a szíven viselte a csángók sorsát s ügyükben 1787 okt. 6-án Rómát is megkereste. Auner i. m. 59—60 s az egyházmegyei levéltárban.

⁵ E levél különben nyomtatásban is megjelent: Veszely, Imets és Kovács utazása 1868. Marosvásárhelytt 1870, 57 skk. A naplóra vonatkozó rész a 65 oldalon van (Kovács Ferenc féle részben).

⁶ Rubinyi Mózes: Tanulmányok a romániai csángókról, Bpest 1906, 52—57.

MAGYARORSZÁGI KRITIKÁK ERDÉLYI MAGYAR ÍRÓKRÓL
1921—23-BAN.

Balogh Endre. X.: Balogh Endre: Hajótöröttek. Élet 1922. 2. szám. *Császár Elemér*. Balogh E.: Hajótöröttek. Új nemzedék 1923. 142 sz. *Szana Béla* Balogh E.: Hajótöröttek. Katolikus Szemle 1923.

Bardocz Árpád. R. S. Bardocz Árpád: Japán versek. (Temesvár) Élet 1922. 4. sz. Bardocz. Japán versek. Napkelet 1923. 12. sz.

Berde Mária. B. A. Berde Mária: Rina kincséről. Magyarság 1924. febr. 24. *Horváth János*: Romouald és Andruna (Berde Mária). Napkelet 1925. 566—9 oldal.

Biró Vencel. Szana Béla. Biró V.: Erdély követei a Portán. Élet 1922. 17. sz.

Csanády György. A. Zs. Csanády Gy.: Évek. Élet. 1922., 8. sz.

Elekes György. A. Zs. Elekes György: Szibériából (versek). Élet 1921. 4. sz.

Erdélyi irodalom. *Benedek Elek* nyilatkozata az erdélyi irodalomról. Ujság 1924. III. 25. *Berde Mária*: Magyar irodalmi élet Erdélyben. Magyarság 1923. május 20. *Bodor Aladár*: Élet és irodalom 2. sz. *Bodor A.*: 2 erdélyi prózairó (Sipos, Fabián). *Dr. Császár Elemér*: Erdélyi magyar irodalom. Uj Idők 1923. 40. sz. *Farkas Gyula*: Az elszakadt magyarság irodalmi problémái. Napkelet 1923. 705—808. *Kiss Ernő*: Erdélyi irodalom. Szivárvány. 1922. *Kuncz Aladár*: Erdélyi irodalmi krónika. Napkelet 1923 606—8. *Milotay István*: Erdély szava. Magyarság 1923. febr. 17. *Szabolcska Mihály* nyilatkozik az erdélyi magyar irodalomról. Uj nemzedék (3) III. *Zágoni István*: Virágzó irodalmi élet Erdélyben. Élet 1922. 5. sz. — Határainkon túlról (erdélyi irodalom). Közművelődés 1924. jan.—febr. sz. — Erdélyi irodalom. Uj Élet 1922. — A „Magyar Nép könyvtára.” Magyarság 1923. jun. 24. — Arany János Társaság. Magyarság 1923. július 4.

Erdélyi fiatal írok anthológiája. *Hartmann János*: Erdélyi irodalom (Tizenegyek). Napkelet 1924. I. sz. *Melléky Kornél*: Tizenegyek. Magyar írás 1923. 3—4. sz. *Szabó Dezső*: Erdélyi anthologia. Élet és irodalom 1923. 5. sz.

Fülöp Áron. Fülöp Áron: Szózat 1923. márc. 3.

Gulácsy Irén. R. K.: Kincs (Pálfyné Gulácsy Irén darabja). Magyarság 1923.

Halmágyi M. Halmágyi: Fehér virágok. Uj nemzedék 1923. 146.

Ráday Tivadar. Halmágyi: Fehér virágok. Napkelet 1923. 965. oldal.

Jékey Aladár. Jékey Aladár: Nyugat 1919.

Kristóf György. F. Gy. Kristóf György: Petőfi és Madách.

Napkelet 780. L. S. Kristóf: Petőfi és Madách. Irodalomtörténeti közlemények 1923. 206. oldal.

Mátyás Ernő. *Szelényi*, Mátyás E.: Vallásos mystika. Athaeneum 1922. I.

Mihály László. A Zs. Mihály L.: Hóvirágok. Élet 1924. febr.

Reményik Sándor. *Alszegehy Zsolt*: Reményik Sándor. Élet 1923. 12. sz. *Bisztray Gyula*: Erdélyi írók (Reményik). I. II. közlemény. Nemzeti ujság 1924. márc. 7. és 9. *Ilyés János Jenő*. Reményik: Vad vizek zúgása. Élet 1922. 11. sz. *Ilyés János Jenő*: Reményik Sándor és Tompa László versei. Élet 1922; 11. sz. *Szöllősy*: Reményik. „Rend” 1923. 34. *Várdai Béla*: Reményik versei. Katolikus szemle 1920. 255. oldal. — *Reményik*: Műhelyből. Szózat 1924. febr. 16. — Reményik versei. Budapesti Szemle 1920. — Reményik. Uj Élet 1922.

Sipos Domokos. *Hartmann János*. Sipos: Istenem hol vagy? Napkelet 1923, 867.—8. *Bodor Aladár*: Két erdélyi prózaíró (Sipos, Fabián). Élet és irodalom 1923. 3. sz.

Tompa László. *Tompa László*: Északi szél. Élet 1923. 52. sz. *Ilyés János Jenő*: Reményik Sándor és Tompa László versei. Élet 1922. 11. sz. *Szabó Dezső*: Tompa László. Élet és irodalom 1923. 7—8.

Walter Gyula. A. Zs. Vágyaim. Élet 1924. febr.

Zsolt Béla. *Kosztolányi Dezső*. Zsolt Béla: Igaz könyv. Nyugat 1923. 666. — Zsolt Béla „Igaz könyve”. Világ 1923. 273. szám — Zsolt Béla: Minden hiába. Nyugat 1922. 1503. oldal.

Jancsó Elemér.